

Målgruppen alla och dess behov

Folkbibliotekets flummiga men underbara uppdrag

Anneli Backlund & Annika Nilsson

Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap vid
Lunds universitet.
Handledare: Birgitta Olander
BIVILs skriftserie 2005:05
ISSN 1401:2375

© Lunds universitet. Biblioteks- och informationsvetenskap 2005.

Title Target group “everybody” and its needs. The blurred but wonderful mission of the Public Library

Abstract

The subject for this Master’s thesis is the mission of the public library concerning *target group everybody*. Control documents, traditions, norms and trends influence how this is interpreted and how the library’s service is being formed. The often very abstract terms used to describe the public library’s mission makes it open for different interpretations. We are of the opinion that the public library’s service should be formed to reflect the needs, interests, and priorities of the community it services, in order to be more attractive and useful.

The aim of our study is to examine how the public librarians define and adjust to the mission to satisfy all citizens needs. Why do they choose to concentrate on certain target groups? And what does that show of how the public libraries reflect their communities? Our investigation includes examining six activities aimed at a certain target group and the six public libraries that carried these out. The investigation includes document analysis and interviews with librarians.

Our results show that the public library’s mission is complex and the library’s roles and functions are many. As to *target group everybody* the public library has a double mission: to provide their users with good service and to extend the group of users. The mission to give everybody everything is impossible to achieve so the librarians tend to re-interpret the mission into forming a sort of basic service that they offer to everybody and then they give special attention to certain groups or activities.

We have come to the conclusion that the groups that libraries give priority to are the groups that should receive special attention according to Swedish library law with the exception of immigrants, and to a certain extent, youths. We also found that the staff and their interests have a strong influence on how library services are being shaped and to which groups they give special attention. As to the result of how these libraries reflect their communities, we found that they do so fairly well but more as a result of influences from the library field and co-operating partners in their communities, than by an expressed effort.

Keywords Target groups; public library mission; library service priorities
Målgrupper, folkbibliotekets uppdrag, målgrupp alla

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	3
Syfte och frågeställningar.....	5
Syfte	5
Frågeställningar	5
Avgränsningar	5
Definitioner	5
Disposition	6
Bakgrund.....	7
Metod och material.....	13
Urval	13
Dokumentstudier	14
Intervjuundersökning.....	15
Litteraturgenomgång.....	17
Folkbibliotekets uppgift/basverksamhet	17
Allt för alla/målgrupp alla.....	20
Målgrupper	22
Samhällspegling.....	26
Sex skånska folkbibliotek	29
Båstad.....	29
Närmiljö	29
Biblioteksverksamhet.....	30
Användarundervisning och informationssökning för pensionerade vuxna	30
Intervju och dokument	31
Höör	33
Närmiljö	33
Biblioteksverksamhet.....	33
Läsklubb för utvecklingsstörda	34
Intervjuer och dokument	35
Kristianstad	37
Närmiljö	37
Biblioteksverksamhet.....	38
Matrummet	38
Intervjuer och dokument	39
Lund	41
Närmiljö	41
Biblioteksverksamhet.....	42
Företagsservice och Info Business Öresund	43
Intervjuer och dokument	43
Malmö	46
Närmiljö	46
Biblioteksverksamhet.....	46
Riktad service till döva, ”Teckenspråk för alla” och Poetry Slam på teckenspråk	47
Intervjuer och dokument	47
Sjöbo	51
Närmiljö	51
Biblioteksverksamheten.....	52
Vuxnas lärande	52

Intervjuer och dokument.....	53
Sammanfattning.....	56
Analys.....	61
Målgruppen alla och uppdraget.....	61
Målgrupper.....	63
Samhällspegling.....	66
Slutsatser.....	68
Litteratur och källförteckning.....	70
Intervjuguide.....	bilaga

Inledning

Under vår utbildnings gång har vi kommit att intressera oss för folkbibliotekets uppdrag och vi har förstått att man på folkbiblioteket ställs inför en mycket bred och blandad användarskara vilket ställer stora krav på verksamheten. Användarperspektivet har blivit viktigare och viktigare, likaså kraven på utvecklingsbenägenhet för att kunna möta allmänhetens behov i ett föränderligt samhälle. Vi har vid upprepade tillfällen stött på begreppen *folkbibliotekets uppdrag* och *målgrupp alla*. Det är vår förundran över folkbibliotekets enorma uppdrag som ligger bakom valet av problemområde i denna uppsats.

Det finns styrdokument som sätter ramar för folkbibliotekens uppdrag men även traditioner, normer och trender är påverkansfaktorer. På lokal nivå påverkas verksamheten inte bara av styrdokument som till exempel verksamhetsavtal utan även av faktorer som ekonomi och demografi. I *Bibliotekslagen* (1996) står bland annat att alla medborgare ska ha tillgång till ett folkbibliotek och där ska allmänheten kunna låna litteratur gratis. Folkbiblioteket ska ”främja intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet”.

I en artikel i *Biblioteksbladet* 2004:3 undrar bibliotekskonsulenterna Malin Koldenius och Gunnar Südow: ”Var fasen är basen?” Det vill säga: Hur definierar man bibliotekens basverksamhet (kallas ibland även kärnverksamhet eller kärntjänster)? Artikelförfattarna tycker att alla bibliotek borde definiera sin basverksamhet. Undersöka den, se över tidsåtgång, ifrågasätta den och sedan bestämma hur stor del den ska få ta av verksamheten. Allt för att man ska veta vad man står på, en fast utgångspunkt för att ”hinna tänka i nya banor, pröva nya saker och testa nya idéer och... allt i strävan efter att göra våra bibliotek än viktigare och än mer självklara för alla och envar!” (2004, s. 22).

Eftersom folkbibliotekets uppdrag ofta uttrycks i abstrakta övergripande termer, exempelvis ’främja intresse för’ och ’verka som lokalt kunskapscentrum’, är det svårt att definiera det i konkreta funktioner eller aktiviteter. Eftersom innebörden i abstrakta begrepp också kan skifta över tid blir konsekvensen att även uppdraget skulle kunna sägas skifta över tid. En del av uppdraget kallas ibland basverksamhet. Det blir då följaktligen svårt att avgöra vad som ska anses vara folkbibliotekets basverksamhet. Vad basverksamheten beträffar anser en del att den är det samma som ”uppdraget”, medan andra anser att basverksamheten är en del av uppdraget. I ovan nämnda artikel framgår att artikelförfattarna hör till den senare kategorin. Basverksamhet enligt dem bör vara praktiska arbetsuppgifter som inköp av media, katalogisering, fjärlån och referensverksamhet med mera. Andra inslag som att prova nya idéer tillhör inte basverksamheten enligt dem.

Antingen man vill kalla det basverksamhet eller inte, ingår det i folkbibliotekets uppdrag att bland annat sträva efter att nå nya målgrupper och stimulera redan etablerade kontakter. Vi utgår ifrån diskussionen om folkbibliotekets uppdrag gentemot medborgarna och vilka grupper av medborgare man erbjuder vad. Vi tycker att det är särskilt intressant att studera målgruppsriktade satsningar eftersom det kan visa på hur folkbiblioteket agerar i dessa frågor. Om man väljer att satsa extra resurser på något eller några måste man ofta välja vilken grupp man ska prioritera. Naturligtvis ska man ta hänsyn till vad som sker i samhället i stort men vi tycker att folkbibliotekets verksamhet bör spegla den närmiljö man verkar i, vilket innebär en god attraktionsförmåga för medborgarna i dess omgivning.

Syfte och frågeställningar

Syfte

Vårt syfte är att utifrån folkbibliotekets uppdrag att tillgodose alla medborgares behov undersöka hur folkbibliotek förhåller sig till uppdraget och varför de väljer att göra medvetna satsningar på vissa målgrupper. Och vad säger förhållningssätt och val av målgruppsriktade satsningar om hur folkbiblioteket speglar sin närmiljö?

Frågeställningar

- a) Hur definierar folkbiblioteken *målgrupp alla* och hur förhåller man sig till den utifrån sitt uppdrag?
- b) Varför väljer folkbiblioteken ut vissa målgrupper och inte andra? Vilka väljs bort eller bortprioriteras? Och är valen medvetna?
- c) Vad ligger bakom idéer till målgruppsriktade satsningar och vilka faktorer har varit avgörande för att de har kommit till stånd?

Avgränsningar

Tid och ekonomi har gjort att vi har valt att studera sex folkbibliotek inom Skånes gränser. Vad det gäller undersökningsenheterna avser våra resonemang främst huvudbiblioteken i de undersökta kommunerna.

Vi har valt att inte studera satsningar som riktar sig till barn och ungdomar eftersom att vi anser att den målgruppen är så högt prioriterad både i styrdokument och av tradition att satsningar på denna grupp kan tyckas ingå i folkbibliotekets obligatoriska verksamhet.

Då vi undersöker ett begränsat antal bibliotek är våra slutsatser inte heltäckande och därmed inte generaliserbara men vi hoppas ändå att vårt arbete ska kunna belysa tendenser och visa på intressanta iakttagelser.

Definitioner

Enligt Nationalencyklopedin är en målgrupp en samhällsgrupp som utgör mål för påverkan av någonting eller en kategori av människor, företag eller organisationer som man riktar sig till, båda i ett marknadsföringsperspektiv. I vår uppsats använder vi ordet

målgrupp när vi avser en grupp människor som har en egenskap eller ett intresse gemensamt och vilken en organisation erbjuder hela eller delar av sin verksamhet till.

Satsning innebär en aktivitet som man gör för en viss målgrupp för att höja kvalitén på sin verksamhet och bredda sitt utbud. I vårt fall kommer satsningarna att innefatta både större och mindre program inom den egna biblioteksverksamheten och större projekt som sträcker sig utanför biblioteket i form av samarbete med andra parter.

Vi kommer att använda orden bibliotek och folkbibliotek omväxlande dels för att vi tycker att texten flyter bättre för läsaren och dels för att en del av undersökningsenheterna inte själva kallar sig folkbibliotek utan bara bibliotek.

Disposition

Vi kommer här att redogöra för upplägget av denna uppsats. Vi har ovan, i *första och andra kapitlet*, presenterat vårt ämnesval, behandlat syfte och frågeställningar samt avgränsningar och definitioner av termer och begrepp.

I det *tredje kapitlet* beskriver vi det svenska folkbibliotekets framväxt och uppdrag. Innehållet baseras till stor del på statliga utredningar och diverse styrdokument gällande folkbiblioteket och dess verksamhet över tid.

Metod och material är *fjärde kapitlet*. Här beskrivs hur vi har gått tillväga med vår empiriska undersökning utifrån tre rubriker: urval, dokumentstudier och intervjuer. I detta kapitel görs också en kort presentation av undersökningsenheternas närmiljö och de utvalda satsningarna.

I det *femte kapitlet* presenteras litteraturgenomgången, vilken fokuserar på tre delområden; folkbibliotekets uppdrag, målgruppsdiskussion och samhällspegling. På grund av att vi inte har hittat någon tidigare forskning inom vår ämneskonstellation har vi valt att väva samman tidigare forskningsresultat med övrig litteratur.

Det *sjätte kapitlet* är resultatredovisningen (Sex skånska folkbibliotek). Här redovisar vi resultatet från den empiriska undersökningen enskilt för varje enhet. Inledningsvis presenteras folkbibliotekets närmiljö, biblioteksverksamhet och den utvalda målgruppsriktade satsningen. Sedan redovisas resultaten av dokumentstudier gällande verksamhet och satsning samt intervjuer under rubriken *Intervjuer och dokument*. Den empiriska undersökningen avslutas med en kortare gemensam sammanfattning av avsnitten *Intervjuer och dokument*. Sammanfattningen tar inte upp alla delar inför analysen men ger en generell bild av hur man resonerar utifrån våra frågeställningar på de sex folkbiblioteken.

Uppsatsen avslutas med det *sjunde* respektive *åttonde kapitlet*, vilka innehåller analys och slutsatser.

Bakgrund

Det svenska folkbiblioteket förknippas ofta med en mängd nyckelbegrepp som demokrati, bildning och kunskap. I Sverige går folkbiblioteksrörelsens rötter tillbaka ända till reformationen, då var och en skulle ta ansvar för sin egen salighet genom att till exempel läsa Bibeln och andra religiösa skrifter. Detta gjorde att små församlingsbibliotek uppstod. Senare uppstod en rad olika bibliotek, som till exempel sockenbibliotek och arbetarbibliotek, ofta med syfte att människor skulle få tillfälle att höja sin bildningsnivå och senare också för att främja demokratitanken (Åberg, 1982).

Under tidigt 1900-tal infördes statliga bidrag till bibliotek. Vid samma tid grundades det allmänna biblioteket, det som vi idag kallar folkbibliotek, till stor del tack vare bibliotekspionjären Valfrid Palmgren. Hennes idéer och visioner byggde på att biblioteksverksamheten skulle vara kommunal, allmän och offentlig (Nilsson, 2003). Det var inte bara folkbiblioteken som gav allmänheten tillgång till biblioteksverksamhet utan också studiecirkelbiblioteken – något som gav Sverige ett dubbelt bibliotekssystem som kom att vara under ungefär femtio år (Åberg, 1982).

Tanken på ett demokratiskt samhälle växte och efter första världskrigets slut kom en rad reformer som i sin tur visade på att en bättre folkbildning behövdes. Biblioteksförfattningen från 1930 slår fast att ett mål för folkbiblioteken är att ge alla medborgare, oavsett börd och bostadsort, möjlighet att låna varje bok han behöver med ett minimum av formaliteter. Boken tog sin plats som det centrala medlet för bildningsarbetet. Att både kommunala bibliotek och studiecirkelbibliotek skulle få fortsatt statliga bidrag bestämdes, men för att motverka splittring av resurser förordade man samråd mellan dem (Åberg, 1982).

Under 1940-talet bedrevs en progressiv utbildningspolitik, vilket inte medförde direkta förbättringar i anslag men stärkte bibliotekens ställning, det gällde både för folk- och studiecirkelbiblioteken (Åberg, 1982). I 1949 års betänkande *Folk- och skolbibliotek* står det att folkbiblioteken skulle ge medborgarna möjlighet att bilda sig egna åsikter om ”de olika förhållanden han möter” och möjlighet till kunskapsinhämtning men också ”tillgång till god och sund förströelseläsning, som kan ge fritiden ett värdefullt innehåll” (1949, s. 42). Detta skulle uppnås genom att folkbiblioteket skulle arbeta med alla medier, och aktivt skulle söka nå största möjliga antal medborgare. Biblioteken skulle också samverka med andra myndigheter och förvaltningar, med organisationer, föreningar och bildningsförbund; det vill säga inta en nyckelroll vad det gäller det lokala kultur- och bildningsarbetet (Åberg, 1982).

1949 kom också Unescos folkbiblioteksmanifest. Det beskrev folkbiblioteket som en levande kraft för folkbildning och en demokratisk institution som bör verka för förståelse mellan länder och därmed också verka för fred. Enligt manifestet bör folkbiblioteket erbjuda barn, ungdomar, män och kvinnor möjlighet och uppmuntran att bland annat utbilda sig kontinuerligt och utveckla sin skapande förmåga. Som uppgift för folkbiblioteket nämns att bibliotekets böcker bör göras tillgängliga på öppna hyllor. Vad gäller tillgänglighet ska bibliotekets tjänsters erbjudas folket också genom filialer och mobila enheter (UNESCO, 1949).

Efter andra världskriget kom servicetanken att växa sig starkare och det var också under 1950- och 1960-talet som barnen blev en av de främsta målgrupperna i folkbibliotekens expanderande verksamhet (Ristarp & Andersson, 2001; Folkbiblioteksutredningen, 1982). Arbetet med att nå nya låntagare var en uppgift som också fick ny fart. Folkbiblioteket skulle vara det offentliga vardagsrummet i folkhemmet och samhällsekonomin var god (Nilsson, 2003). Man började också med biblioteksplanering som fick god hjälp av en utredning: *Organisation och arbetsmetoder vid kommunala bibliotek*, som fokuserade på folkbibliotekens organisation och arbetsmetoder (1960). Målsättningar intog visserligen ingen framträdande position i rationaliseringsutredningen men man kan läsa att ”folkbiblioteken har erkänts som nödvändiga och samhällsnyttiga institutioner med uppgift att distribuera böcker och andra media och samtidigt vara centraler för upplysning och information” (ibid. s. 16). Man skriver också om uppgiften att främja läsning av god litteratur och att bibliotekens referentjänst har blivit ett oundgängligt hjälpmedel för den moderna människan att skaffa sig saklig och objektiv kunskap om aktuella problem.

De generella statliga bidragen till biblioteken avskaffades 1965 och de studiecirkelbibliotek som fortfarande fanns kvar försvann. För folkbibliotekens del kom istället för generella bidrag statliga utvecklingsbidrag och punktbidrag. Detta innebar i sin tur att kommunernas ansvar för folkbiblioteken växte. Det växande ansvaret för kommunerna ledde till en målsättningsdebatt och till att många kommuner antog målformuleringar. Debatten kom också att handla om kulturcentrum kontra samhällscentrum med information som viktigaste inslag (Åberg, 1982).

Under 1970-talet kom en rad olika skrivelser och utredningar som blev grund för en ny kulturpolitik (Folkbiblioteksutredningen, 1982). För folkbibliotekens del var den målsättning som Sveriges allmänna biblioteksforening, SAB, antog vid sitt årsmöte 1970 av stor vikt. Nämnas bör också betänkandet *Ny kulturpolitik* från 1972 (ibid.).

Bland SAB:s mål anges i den ideologiska målsättningen bland annat att det kommunala folkbiblioteket ska stå till förfogande för alla. Det ska sträva efter jämlikhet, bidra till att medborgarna blir kunniga, kritiska och medvetna. Det ska vara uppsökande och kontaktskapande och erbjuda sina tjänster till dem som själva inte kan uppsöka biblioteket. Det ska medverka till samhällets satsning på undervisning och utbildning för *alla* åldrar. Det ska erbjuda information, möjlighet till kunskapsinhämtande och allmän kulturell verksamhet. Tjänsterna ska vara kostnadsfria, inriktas på den enskildes och

gruppens yrkesliv och fritid samt på alla samhällsgruppers skiftande behov. I den funktionella målsättningen står det att biblioteket ska tillhandahålla material för forskning, utbildning, bildning, information, konstnärlig upplevelse och förströelse, och välja material i överensstämmelse med folkbibliotekets ideologiska målsättning. Medborgarna ska genom biblioteksvisning och undervisning få kännedom om mediebeståndet och även utanför biblioteket ska kännedom spridas om den service det kan tillhandahålla (Folkbiblioteksutredningen, 1982).

I betänkandet *Ny kulturpolitik* (1972) framträdde en samhällelig helhetssyn på kulturfrågorna som på ett nytt sätt kopplade samman kulturpolitik med utbildningspolitik, arbetsmarknadspolitik och invandrapolitik. Folkbibliotekets uppgifter består av tre delar: medieförmedling, att vara informationscentrum och att vara kulturellt centrum. Där står också att folkbiblioteket i växande grad har tagit upp uppsökande och målgruppsinriktad verksamhet.

Den rika floran av rapporter, utredningar och propositioner resulterade så småningom i de kulturpolitiska målen från 1974:

- Det övergripande målet för kulturpolitiken är att medverka till att skapa en bättre samhällsmiljö och bidra till jämlikhet. Kulturpolitiken ska vidare
- medverka och skydda yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet ska kunna utnyttjas,
- ge människor möjligheter till egen skapande aktivitet och främja kontakt mellan människor,
- motverka kommersialismens negativa verkningar inom kulturområdet,
- främja en decentralisering av verksamhet och beslutsfunktioner inom kulturområdet,
- i ökad utsträckning utformas med hänsyn till eftersatta gruppers erfarenheter och behov
- möjliggöra konstnärlig och kulturell förnyelse,
- garantera att äldre tiders kultur tas tillvara och levandegör,
- främja ett utbyte av erfarenheter och idéer inom kulturområdet över språk- och nationsgränserna

(Den statliga kulturpolitiken, 1974)

I propositionen *Den statliga kulturpolitiken* (ibid.) beskrivs folkbibliotekets uppgifter i kulturpolitiken som centrala, och ”grunden för ett mer differentierat kulturutbud i kommunerna” (s. 359). SAB:s folkbiblioteksmålsättning inspirerade många kommunala bibliotekspolitiska program. Underlaget från 120 kommuner ger följande resultat om vad uppdraget ansågs vara. Majoriteten skriver att biblioteket ska:

- vara kulturcentrum
- vara informationscentrum
- vara resurs i undervisning och utbildning
- arbeta med ett brett utbud av medier (det tryckta ordet ska prioriteras om prioritering måste ske och kvalitetshänsyn ska tas vid urval)
- försöka nå alla eller så många som möjligt

(Folkbiblioteksutredningen, 1982, s. 104 f.)

Fortsatta rapporter och utredningar betonade folkbiblioteket som samarbetspartner för skolor och andra samhällsorgan samt dess ansvar för kultur och information till

handikappade, invandrare och andra minoriteter. Barn och ungdomar var också en grupp som ansågs behöva prioritering i kultursammanhang. Under 1970-talet kom till exempel: *Litteraturen i skolan* (1973) och *Skolans arbetsmiljö* (1974) där vikten av samarbete mellan förskolor (barnstugor) och skolor och folkbiblioteket betonades. I *Skolans arbetsmiljö* framkom att skol- och folkbiblioteken borde ha samma ambitioner vad det gällde barns goda läsvanor och intressen och därvid i hög grad kunna samarbeta. I propositionen *Om skolans inre arbete* (1976) föreslogs integrerade folk- och skolbibliotek, för att kommunens totala biblioteksresurser skulle utnyttjas bättre.

Men det är inte bara uppdraget att prioritera vissa grupper som formulerades under 1970-talet. Folkbiblioteket har en tvåfaldig uppgift och får inte glömma att man också ska erbjuda de som redan är läsvana verksamhet som är utvecklande (*Den statliga kulturpolitiken 2*, 1975).

Under 1960- och 1970-talet växte folkbibliotekens verksamhet till att även innehålla socialbiblioteksverksamhet (till exempel uppsökande verksamhet), informationsuppdrag, allmänkulturell programverksamhet (kulturcentrum) samt en allt större barn- och ungdomsverksamhet (Nilsson, 2003). Enligt Nilsson blev följden att biblioteken formulerade breda kulturpolitiska mål och riktlinjer för verksamheten. Via publikanpassningen gavs verksamheten en ny dynamik. Biblioteken var centralt belägna i samhällsutvecklingen, i alla stadsdelar byggdes bibliotek och i och med kommunsammanslagningen fick kommunerna bättre förutsättningar att erbjuda medborgarna bättre biblioteksservice och folkbiblioteken hade sin storhetstid (ibid.).

Under 1980-talet kom Folkbiblioteksutredningen, Fb 80, med flera skrivelser bland andra faktarapporten *Folkbibliotek i tal och tankar* från 1982 och betänkandet *Folkbibliotek i Sverige* från 1984. Fb 80 skriver utifrån de kulturpolitiska målen om folkbiblioteket och dess målsättningar :

Folkbiblioteket är vår viktigaste lokala kulturinstitution och det skall spela en aktiv roll som initiativtagare och samarbetspart i det lokala kulturlivet. Det skall ha ett allsidigt mediebestånd, stå öppet för alla och erbjuda sina tjänster utan kostnad för den enskilde.

Folkbiblioteket skall stimulera människor att söka kunskap och kulturupplevelser och arbeta målmedvetet för att nå ut med verksamheten till allt flera [...] bidra till en ökad medvetenhet och till engagemang i den demokratiska processen. Folkbiblioteket skall visa respekt för den enskildes önskemål och behov men alltid främja god kvalitet vid val av medier och aktiviteter.

(*Folkbibliotek i Sverige, 1984, s. 12*)

För att nå dessa mål bör folkbiblioteken arbeta läsfrämjande, erbjuda information, bygga ut den uppsökande verksamheten samt särskilt uppmärksamma barns behov av böcker och läsning. Vidare står där att man också har till uppgift att som neutral, samhällelig institution förmedla upplysningar och tankar inom alla områden till alla medborgare och att ge tillgång till alla typer av informationskällor. Samverkan med andra samhällsorganisationer betonas, exempelvis äldreomsorgen. Gratisprincipen upprepas (*Folkbibliotek i Sverige, 1984*). Arbetet med prioritering av vissa grupper innebär ofta att man ska locka nya användare, och detta tillsammans med att erbjuda utvecklande

verksamhet åt de användare man redan har kallas ibland i litteraturen för ”det dubbla greppet” (Folkbiblioteksutredningen, 1982, s. 173).

Under slutet av 1980-talet vände dock den ekonomiska trenden nedåt och tiden av besparingar inträdde. Antalet sysselsatta i kommunerna minskade (Svenska Kommunförbundet, 1983). Trots att Fb 80 framhåller folkbiblioteket som den viktigaste kulturinstitutionen tappar man mark på grund av politiska och administrativa omorganisationer i kommunerna. 1990-talet innebar däremot en nyorientering som följd av den nya informationstekniken och övergången till *det lärande samhället*. Biblioteket blir allt mer inriktat på att vara informations- och kunskapscentra men fortfarande betonas även rollen av kulturinstitution med bred folklig förankring (*Folkbibliotek i Sverige*, 1984; Nilsson, 2003).

Folkbibliotekets stora roll i ett samhällsperspektiv kan man också se i Unescos folkbiblioteksmanifest. Den tredje versionen kom 1994 och där sägs folkbiblioteket vara en ”grundförutsättning för livslångt lärande, självständigt beslutsfattande och kulturutveckling hos enskilda och hos medborgargrupper”. I manifestet listas 12 punkter som folkbiblioteket bör arbeta för, för att kunna utföra sin huvuduppgift: att verka för läskunnighet, information, utbildning och kultur. Vidare sägs att ”folkbiblioteket är till för alla, oberoende av ålder, ras, kön, religion, nationalitet, språk eller samhällsklass” och att ”särskilda tjänster skall kunna erbjudas dem som av någon anledning inte kan utnyttja det gängse utbudet, exempelvis språkliga minoriteter, personer med olika handikapp, patienter på sjukhus eller interner inom kriminalvården” (Svenska Unescorådet, 1994).

Folkbibliotekets funktioner blev alltså fler och fler efter den nya samhälleliga helhetssynen på kulturpolitik som började märkas på 1970-talet. På 1990-talet gjordes en uppföljning och utvärdering av den förda politiken och förslag för fortsatt politik togs fram. Detta arbete presenteras i Kulturutredningens faktarapport *Tjugo års kulturpolitik 1974-1994* (1995) och slutbetänkandet *Kulturpolitikens inriktning* (1995). I den förstnämnda bekräftas det som beskrivits ovan – folkbiblioteket har fått en större och förändrad roll i samhället och fler funktioner. Man konstaterar att olika former för uppsökande verksamhet har byggts ut och att den nya informationsteknologin i snabb takt tagits i bruk. Man nämner också att biblioteksbesök i allt större utsträckning har något annat än boklån som syfte. Termen eftersatta grupper kom att ersättas av termen nya grupper, som en följd av att tankarna på att nå så många människor som möjligt mer och mer kom att dominera. Ett av *Kulturpolitikens inriktnings* viktigaste påpekanden var att man föreslog en lagstiftning för folkbiblioteksområdet. Detta för att skydda och kodifiera ”bärande principer och praxis” (1995, s. 470) då man såg att utvecklingen gick mot att avgiftsbeläggning av boklån skulle kunna införas av kommunerna och en tendens till försvagning av den uppsökande verksamheten.

Slutligen kom en lag som reglerar folkbibliotekens verksamhet och existens, *Bibliotekslagen*, SFS 1996:1596. Folkbiblioteket ska enligt bibliotekslagen verka för att främja intresse för läsning och litteratur, information, upplysning, utbildning och kulturell verksamhet. I andra paragrafen framgår att alla medborgare ska ha tillgång till ett

folkbibliotek och i paragraf åtta och nio slås fast att folk- och skolbiblioteken ska ”ägnas särskild uppmärksamhet” åt barn och ungdom samt åt funktionshindrade, invandrare och andra minoriteter (1996).

På 1990-talet såg man också över de kulturpolitiska målen och regeringen framförde ett förslag som efter bearbetning resulterade i sju kulturpolitiska mål. Bland annat kulturutskottets förslag om bildningsmål togs tillvara. De sju målen behandlar yttrandefrihet, jämlikhet, mångfald, självständighet, kulturarv, bildning och internationalisering. Exempel på andra förändringar är omformuleringar: i det första och andra målet finns nu formuleringar där ”alla” ingår, vilket det inte gjorde i målen från 1974 (*Kulturpolitik*, 1997).

I den offentliga utredningen *En uthållig demokrati* från 2000 är det främst skolans roll i demokratiarbetet som framhålls, men också biblioteken omnämns som betydelsefulla vad det gäller IT och tillgången till ny teknik. Man skriver också att beträffande offentliga rum ”har biblioteken en viktig roll att spela för att skapa medvetenhet och engagemang i den demokratiska processen” (2000, s. 242).

Under 2004 kom ett tillägg till bibliotekslagen där man skriver att ”bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet skall samverka” och ”Kommuner och landsting skall anta planer för biblioteksverksamheterna” (1996). Ett exempel på förslag till samarbete mellan biblioteksväsendet kan man läsa om i propositionen *Forskning för ett bättre liv* (2005) där man diskuterar bibliotekens viktiga roll som pedagogisk resurs i det flexibla lärandet. Man uppmärksammar bland annat att en samordning av Kungliga biblioteket/BIBSAM:s webbtjänst Jourhavande bibliotekarie och folkbibliotekens motsvarighet Fråga biblioteket har inletts från och med 1 januari 2005.

Metod och material

Vår undersökning baseras på en empirisk studie via dokumentstudier och intervjuer med ett antal bibliotekschefer och bibliotekarier. Vi har valt att studera sex olika målgruppsriktade satsningar på skånska folkbibliotek. Inför intervjuerna och dokumentstudierna genomfördes en omvärldsanalys av respektive folkbiblioteks närmiljö, vilket presenteras närmare under avsnittet "Dokumentstudier" nedan. Den empiriska undersökningen kompletteras av en litteraturgenomgång som bygger på, för oss intressant information inom vårt ämnesval. Vi har valt att låta litteraturstudien fokusera på olika delområden, vilka innefattar folkbibliotekets uppdrag, målgruppsdiskussion och samhällspegling.

Urval

Valet av undersökningsenheter har skett med hjälp av så kallat strategiskt urval. Denna urvalsform är enligt den norske professorn i sociologi Knut Halvorsen (2003) att föredra då det rör sig om ett mindre antal undersökningsenheter och då syftet inte främst är att resultatet ska vara representativt utan att utvinna största möjliga kvalitativa innehåll i informationen. Urvalet bestäms då utifrån för undersökningen intressanta objekt. Jan Trost, professor i sociologi vid Uppsala universitet påstår i sin tur att när det gäller kvalitativa studier i motsats till kvantitativa studier är det ointressant att använda sig av ett statistiskt representativt urval. I de flesta fall eftersträvar intervjupersonen så stor variation och bredd av undersökningsenheter som möjligt för att undvika allt för likartade svarsresultat (Trost, 1993).

Vi har gjort ett kontrasterande urval vad det gäller undersökningsenheterna för att belysa eventuella olikheter och likheter i bakomliggande resonemang; vilka faktorer spelar in och vad säger valet av satsning om verksamheten i stort. Detta betyder att vi har utgått ifrån de målgruppsriktade satsningarna när vi valt våra undersökningsenheter. För att kunna fullfölja uppsatsens syfte kommer vi även att behandla annat i undersökningsenheternas verksamheter som vi finner relevant.

Här följer en kort presentation av undersökningsenheterna och de utvalda satsningarna. I avsnittet "Sex skånska folkbibliotek" finns en utförligare beskrivning och redovisning av respektive undersökningsenhet, dess närmiljö och undersökningsresultat.

Båstad

I nordvästra Skåne på Bjärehalvön ligger Båstads kommun med cirka 14 000 invånare. Turistnäringen är en betydelsefull faktor i kommunen. Satsningen som vi valt att studera inriktar sig på pensionerade vuxna och innefattar användarutbildning i informationssökning.

Höör

Höørs kommun är belägen mitt i Skåne och har en lång tradition av olika typer av privat och offentlig vårdverksamhet. Folkmängden är cirka 14 500. Den målgruppsriktade satsning vi valt att studera är "Läsklubb för utvecklingsstörda personer".

Kristianstad

Kristianstad ligger i nordöstra Skåne och är till ytan Skånes största kommun. Livsmedelsnäringen i kommunen är ledande i Sverige. Invånarantalet är drygt 75 600. Vi har valt att studera satsningen "Matrummet", som vänder sig till en matintresserad allmänhet men som också ingår i ett samarbete mellan Kristianstad högskola och Österängsgymnasiet.

Lund

Lunds kommun ligger i Öresundsregionen och kännetecknas av att vara kontrasternas stad med sin 1000-åriga historia, Skandinaviens största universitet och ett rikt näringsliv. Kommunen har idag cirka 101 400 invånare. Den satsning vi valt att studera är "Företagsservice", som vänder sig till små och medelstora företag samt de som har tankar på att starta eget. I satsningen ingår också projektet "Info Business Öresund", som främst syftar till kompetensutveckling för bibliotekarier.

Malmö

Malmö är Sveriges tredje folkrikaste kommun med cirka 270 000 invånare. Staden kännetecknas av sin kulturella mångfald och sin geografiska placering i Öresundsregionen. Den valda satsningen är riktad service till döva, "Teckenspråk för alla" och Poetry Slam på teckenspråk.

Sjöbo

Sjöbo kommun ligger i södra delen av Skåne och har en folkmängd på cirka 17 400 invånare. Kommunen ingår tillsammans med fyra andra kommuner i SÖSK, (Sydöstra Skånes samarbetskommitté). Den målgruppsriktade satsning vi valt att studera ingår i Kulturrådets satsning "Folkbibliotek och vuxnas lärande".

Dokumentstudier

Våra dokumentstudier gällande de valda folkbiblioteken innefattar två delar. Den första baseras på en omvärldsanalys för varje kommun med utgångspunkt från kommunernas webbplatser samt statistik från till exempel Statistiska centralbyrån. Den andra delen innefattar studier av dokument gällande biblioteksverksamheten i stort och de målgruppsriktade satsningarna som vi valt att studera närmre.

För att förstå och kunna analysera den omvärld som dagens folkbibliotek verkar i har vi valt att genomföra en omvärldsanalys för respektive undersökningsenhets närmiljö. I omvärldsanalysen, som har som mål att skapa kunskap om den omvärld som det utvalda organisationen befinner sig i, har vi utgått ifrån de påverkansfaktorer som ingår i så kallad PEST-analys: politiska, ekonomiska, sociokulturella- och tekniska faktorer. Enligt Sheila Corral, professor i Librarianship och Information Management är dessa påverkansfaktorer av stor vikt för bibliotekets strategiska arbete. Strategiskt tänkande

och planering är en viktig process för skapandet av en stark och stabil organisation i en ständig föränderlig omvärld (Corrall, 1994).

Vi kommer inte att redovisa omvärldsanalysen i sin helhet. Bara de fakta som vi anser vara av vikt för vår uppsats återges i presentationen av undersökningsenheterna.

När det gäller dokument rörande verksamheten som helhet och den aktuella satsningen har vi tagit del av både publicerade dokument (till exempel webbsidor, måldokument, verksamhetsberättelser och broschyrer) och opublicerade dokument (till exempel projektansökningar och föredragsanteckningar). De opublicerade dokumenten har tillhandahållits av bibliotekspersonalen och finns att tillgå hos författarna. Då det i några fall har varit svårt att få tillgång till dokumenterat material har intervjuerna med bibliotekschefer och bibliotekarier fått större betydelse för resultatet än vad vi först hade tänkt oss. Det varierande antalet av dokument som vi fått tillgång till har också gjort att vi inte kunnat utgå ifrån samma typ av dokument i vår studie av de olika biblioteken. Detta kan ses som en brist, men samtidigt säger det något om att dokumentation i vissa fall inte har så hög prioritet på dagens folkbibliotek. Orsakerna till detta kan vara många, men det framkom att flera bibliotek arbetade med eller skulle börja arbeta med framtagandet av biblioteksplaner för sin verksamhet.

Enligt författaren och sociologen Tim May kan dokumentforskning kritiseras på grund av att ”dokumenten används på ett sätt som skiljer sig från deras ursprungliga användning” (1997, s. 236). Likaså måste forskaren vara medveten om att det som personen eller institutionen väljer att dokumentera eller utelämna i sin dokumentation beror på dess sociala, politiska och ekonomiska kontext. Dokumenten riktas till en viss publik under specifika omständigheter (May, 1997). Eftersom vi kommit i kontakt med dokument som är skrivna i olika syften och för olika läsare måste vi naturligtvis ta Mays påpekande i beaktande. När det gäller övergripande styrdokument för biblioteksverksamheterna, vilka är författade av politiker och biblioteksledning och är offentliga handlingar, har vi valt att främst studera vilka målgrupper som omnämns och hur folkbibliotekets uppdrag fastställs. När det gäller mer specifika dokument rörande satsningen, vilka i en del fall har varit opublicerade och till och med privata anteckningar, måste vi vara medvetna om att dessa i vissa fall inte är tänkta för läsning av utomstående. Men då vi även intervjuat berörda personer tror vi att risken för missuppfattningar och feltolkningar är liten.

De dokument som använts i resultatredovisningen (Sex skånska folkbibliotek) kommer att redovisas sist i käll- och litteraturlistan under respektive ort.

Intervjuundersökning

För att få en djupare inblick i hur de utvalda biblioteken förhåller sig till sitt uppdrag och målgruppsdiskussionen valde vi att också genomföra ett antal intervjuer. När det gäller intervjuerna har vi valt att återge dessa så lika ursprunget som möjligt, för att avspegla tankar och idéer på ett så naturligt sätt som möjligt och därigenom försöka återge en så verklighetstrogen bild som möjligt. Enligt psykologiprofessor Steinar Kvale är forskningsintervjun ett mänskligt samspel under vilket ett utbyte av information, tankar och synpunkter sker. Syftet med den ”kvalitativa forskningsintervjun är att erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka de beskrivna

fenomens mening” (1997, s. 35). För oss innebär detta: Hur tänker man på folkbiblioteken när det gäller folkbibliotekets uppdrag? Hur definieras uppdraget både till innehåll och avnämare och hur arbetar man för att utföra det som man anser vara sitt uppdrag?

På fyra av de sex utvalda biblioteken har vi intervjuat både bibliotekschef och för satsningen ansvarig bibliotekarie. I de två resterande fallen (Båstad och Kristianstad) har vi bara träffat för satsningen ansvariga bibliotekarier, då personer ur ledningen ansett att de även kunde svara för den mer övergripande delen i vår undersökning. Trots risken att materialet i dessa fall blir något mindre och kanske inte lika representativt som övriga valde vi att genomföra intervjuerna, då satsningarna var intressanta för vår uppsats.

Vid intervjuerna utgick vi från en intervjuguide (se bilaga 1), vilken främst inriktade sig på tre ämnesområden: uppdraget, målgrupper och samhällspegling. Frågorna, som anges under varje ämnesområde, är av öppen karaktär och användes mestadels som stöd för minnet och anpassades efter varje enhets lokala förutsättningar. Enligt sociologi- och medieforskaren Jan Krag Jacobsen (2004) innebär användandet av en intervjuguide att alla respondenter ställs inför relevanta och likartade ämnen. Med hjälp av frågorna blir intervjumaterialet till viss del strukturerat och därmed lättare att bearbeta. Metoden ger också utrymme för nya och oförutsedda aspekter under intervjuens gång. I *Samhällsvetenskaplig forskning* beskriver Tim May fördelarna med denna intervjumetod, även kallad semistrukturerad intervjumetod. Respondenterna ges möjlighet att besvara frågorna i egna termer till skillnad från till exempel strukturerad intervjumetod, som bygger på fasta svarsalternativ eller ostrukturerade intervjuer, som helt utgår ifrån respondentens egen referensram och mer har formen av ett fritt löpande samtal. Semistrukturerad intervjumetod är en blandning av de två ovannämnda ytterligheterna, och trots att frågorna är av öppen karaktär är svaren ändå jämförbara då dessa bygger på intervjuguidens tematiska uppdelning (May, 1997).

I de fall vi intervjuade både bibliotekschef och för satsningen ansvarig bibliotekarie delades intervjufrågorna upp i en övergripande del som riktade sig till bibliotekschefen och i en del som rörde satsningen. Bibliotekarien svarade främst på frågor angående den målgruppsriktade satsningen men fick också två frågor av övergripande karaktär. Dessa frågor valdes ut på grund av att vi ville ta del av flera åsikter och resonemang kring *målgrupp alla* och hur man ser på sitt uppdrag i förhållande till detta.

Alla intervjuer spelades in på band och tog mellan 40 och 60 minuter att genomföra. Samtliga intervjuer genomfördes på respektive bibliotek, vilket också gav oss möjlighet att se om, och i så fall hur, den målgruppsriktade satsningen kommer till fysiskt uttryck.

Litteraturgenomgång

Vi har inte kunnat hitta någon tidigare forskning inom vår speciella ämneskonstellation, men däremot inom vårt ämnes olika delar. Därför har vi valt att väva samman forskningsresultat och övrig litteratur för att skapa en bild av vårt ämne.

Dagens folkbiblioteksverksamhet är komplex på grund av dess många uppdrag och roller. Folkbiblioteket kan enligt Göran Widebäck, docent och universitetslektor vid Företagsekonomiska institutionen, Lunds universitet, ses om en ”flervärldsorganisation”, vilken agerar på olika arenor, både i nätverk och som självständig enhet. Han liknar även det svenska folkbiblioteket vid en Janus-gestalt. Samtidigt som biblioteket styrs av sina historiska rötter med bland annat folkbildningsidealet och det lokala lånebiblioteket, ska det ta del av dagens snabba utveckling inom informationstekniken och vara en del i det globala bibliotekssystemet. Organisationen karakteriseras därför av komplexitet och mångdimensionell struktur (1995).

Widebäck framhåller vidare att de förändringarna som skett i folkbibliotekens organisation på det lokala planet och de nya ekonomiska förutsättningarna är av stor vikt för folkbiblioteket. Principen ”värde för pengarna” blir allt mer framträdande och han konstaterar att den ”förhärskande traditionen att ’göra allt för alla’ blir i detta läge mycket tung att bära” (1995, s.168).

Ovanstående målkonflikt – att göra allt för alla skriver Kristina Ellingjord Johansson om i sin magisteruppsats *Kulturskapare eller serviceorgan?; en studie över folkbibliotekets uppdrag i samhället idag*. Verksamheten ska finnas till för alla men samtidigt ska man på folkbiblioteken prioritera vissa grupper och arbeta för att utveckla och anpassa verksamheten, samt aktivt arbeta med att söka nya målgrupper. Hennes empiriska undersökning visar på att man på folkbiblioteken uppfattar sitt uppdrag som om man har ett större ansvar än vad man blivit ålagd i lagen och i de kommunala måldokumenterna (2002).

I arbetet med att nå nya grupper och attrahera användare överlag liksom beslutsfattare, kommer aspekten om samhällspegling in. Hur mycket ska folkbiblioteken titta på större och mindre utvecklingar och trender och hur stort inflytande ska användarens behov och önskemål få prägla verksamheten.

Folkbibliotekets uppgift/basverksamhet

Ur styrdokument som Bibliotekslagen och Unescos folkbiblioteksmanifest framkommer att folkbibliotekets huvuduppgift är att främja läsning och litteratur, information,

utbildning och kulturell verksamhet. Biblioteket ska vara ett lokalt kunskapscentrum där gratisprincipen ska råda.

När det gäller diskussionen om vad som kan tänkas utgöra grunden i folkbibliotekets uppdrag i form av basverksamhet/huvuduppgifter går åsikterna isär. Vår litteraturgenomgång inom ämnesområdet visar på att en del skiljer på begreppen och dess innehåll medan andra menar att de ingår i varandra. Ett problem är att man inom biblioteksbranschen använder sig av flera begrepp till exempel bas- eller kärnverksamhet, kärntjänster och huvuduppgifter. Problematiken förstärks ytterligare av att spännvidden inom begreppen och dess betydelse varierar. Allt från konkreta uppgifter av praktisk karaktär framhålls till mer abstrakta och övergripande termer.

Inledningsvis omnämns artikeln, ”Var fasen är basen?” vilken tar upp problematiken kring värdet och svårigheten av att definiera folkbibliotekets basverksamhet. I artikeln talar man om konkreta uppgifter som cirkulation, medieurval och rutiner (Koldenius & Südow, 2004). Medan Rolf Yrlid, författare och lärare i litteraturvetenskap, menar att det svenska folkbiblioteket har tre huvuduppgifter. ”Den första är att kostnadsfritt ställa böcker och annat material som förmedlar tankar och idéer till allmänhetens förfogande. Den andra är att ge information, inte bara i form av rena sakuppgifter i skilda ämnen, utan också av mer samhällsdebatterande karaktär. Vidare fyller biblioteken en rent allmänkulturell funktion, genom att fungera som mötesplats för människor med olika intressen”(Yrlid, 1994, s.102).

Ytterligare ett exempel på hur man kan se på ämnesområdet är att folkbibliotekets traditionella kärnverksamhet, att bedriva bokutlåningstjänst och erbjuda referenstjänst har kompletterats av en mängd andra tjänster över tid. Dagens bibliotek kännetecknas av att vara ett ’samhällets vardagsrum’ där en mängd aktiviteter pågår, ”folkbiblioteken gör ’nästan allt’, och inom en rad olika skilda organisatoriska ramar. Det är kultur, fritid, social omsorg, utbildning och lite till” (Widebäck, 1995, s.163). Enligt Widebäck blir följden att biblioteksbegreppet blir löst och funktionen ostabil. Den snabba samhällsutvecklingen och konsekvenserna av bibliotekets Janus-gestalt kan få till följd att betraktaren ser vad den vill se. På grund av dagens snabba förändringar av folkbibliotekets förutsättningar är avvägningen mellan resursinsatser för löpande drift och insatser för utveckling samt underhåll av personalens kompetens en central fråga (Widebäck, 1995).

Organisationsforskaren Peter Enström har också tagit fasta på betydelsen av ekonomi och utveckling i bibliotekssammanhang. I ”Folkbibliotek i förändring.” framhåller han att i en tid av minskade resurser och en snabbt ökande utvecklingstakt både i omvärlden och inom den egna organisationen måste avveckling och utveckling gå hand i hand för att inte ingrepp i kärnverksamheten ska ske. Enligt Enström bygger folkbibliotekets uppgifter på en rad olika identiteter som har skapats genom traditioner, debatt, strömningar i samhället och organisationens inre utvecklingsbehov. Enström hänvisar till i huvudsak biblioteksforskaren Anders Øroms (1993) kategorisering när han beskriver identiteterna som:

- folkbildningsidentiteten
- kulturförmedlingsidentiteten
- fackkunskapsförmedlare

- katalogidentiteten
- socialarbetaridentiteten
- informationsorganiseraren
- kunskapsmäklaren

Andra, till exempel Bosse Jonsson, universitetslektor i pedagogik, menar att folkbibliotekets uppgift är tidlös. Den är tidlös i den bemärkelsen att den huvudsakliga uppgiften är den samma oberoende av förändringar i omvärld eller den egna organisationen. Folkbibliotekets huvuduppdrag i detta fall är att avgiftsfritt tillhandahålla litteratur samt vara en informationscentral (Jonsson 1998a).

Denna uppfattning om folkbibliotekets uppgift att tillhandahålla litteratur och vara en informationscentral delas till viss del av författaren och chefredaktören Göran Greider. Han menar att folkbibliotekens uppgift är större än så. I ”Biblioteket, demokratin och kulturen” skriver han att demokratin är det centrala ansvaret för biblioteket. Vidare skriver han att själva existensen av ett bibliotek på en ort kan förändra den ideologiska laddningen i stadsbilden (2000). ”Ett offentligt rum, öppet för alla, står där och sänder ut innebörder och betydelser och det även till dem som inte går in där” (ibid., s. 97).

I samma skrift som Greider uttrycker ovanstående, *Bibliotek – mötesplats i tid och rum*, uttrycker sig Jan Ristarp i ”Fria råd, ord och länkar” som följer på samma tema: att utan en reellt fungerande informationsfrihet finns ingen reell yttrandefrihet och han anser att de offentliga bibliotekens roll i det öppna samhället är en huvudroll i byggandet och bevarandet av demokrati. Han tillskriver bibliotekarierna ett stort ansvar, det att vara ”den intellektuella frihetens tillskyndare och försvarare” (s. 108). Jan Ristarp är bibliotekarie, han har deltagit i ett flertal utredningar och arbetat för FAIFE, en IFLA-kommitté.

Enligt John Erik Forslund, (f.d. direktör för Författarförbundet) kan folkbiblioteket och dess verksamhet ses som ett mått på den yttrande- och informationsfrihet som råder i vårt land. Forslund menar också att folkbiblioteket är en betydande förutsättning för utvecklingen av det kunskapssamhälle vi lever i. Han poängterar också att folkbiblioteket ska ses som ”en *gemensam* tillgång, där var och en av oss kan bli mer fullständiga individer och också mer kapabla medborgare” (Forslund, 2004, s. 150).

Folkbiblioteket har historiskt sett haft ett fostrande och bildande uppdrag. Joacim Hansson behandlar i sin licentiatavhandling i biblioteks- och informationsvetenskap folkbibliotekets ideologiska identitet. Efter att ha analyserat tre, för folkbiblioteksrelsen viktiga dokument, från början av 1900-talet skriver han bland annat om att det svenska folkbibliotekets utveckling var mycket påverkat av amerikanska influenser. Dessa influenser bidrog till att ge det svenska folkbiblioteket en legitimerande och kontrollerande funktion. Bilden är inte entydig utan också influenser från Storbritannien kan spåras, då genom bildningssträvanden; vidare i texten kan man läsa att bilden av folkbibliotekets ideologiska identitet vid den här tiden visar på en konservativ prägel med vissa liberala inslag (Hansson, 1998). Det skulle då kunna sägas vara en sammansmältning av de svenska sockenbibliotekens kontrollfunktion och den bildnings- och demokratisträvan som fanns i till exempel de liberala arbetarbiblioteken som beskrivits bland annat av Åke Åberg, tidigare lektor vid högskolan i Borås (1982).

Enligt vad Hanssons studie visar på hade det svenska folkbiblioteket en stor uppgift i att ”fostra” och ”dana” dugliga medborgare. Vilket betyder att man på folkbiblioteket då anser sig företräda den rätta eller sanna samhällsordningen. Denna fråga om folkbibliotekets fostrande uppgift är fortfarande aktuell när man tänker på de kvalitetsdiskussioner som är ett ständigt inslag i folkbibliotekens vardag. Vi tänker till exempel på medieinköp och hur mycket användarnas önskemål tillmötesgås. Göran Greider resonerar om de nyliberala kontra konservativa spåret i folkbibliotekens förhållande till användarna och marknaden. Han skriver:

Det innebär i värsta fall knäfallande för marknaden – att ge folk vad folk vill ha istället för att ge dem vad de inte visste att de ville ha – och reducerandet av bibliotekarien till försäljare. Kunden har alltid rätt. Men inte heller det konservativa Tant Brunspåret är i nivå med vad som behöver tänkas. Dels innehåller det en mycket traditionell och gammaldags syn på vilken kultur som är värd någonting – det är klassikerna och humanioran – och dels fixerar man sig där allt för mycket vid just litteraturen.

(Greider, 2000, s. 91)

Allt för alla/målgrupp alla

Enligt bibliotekstraditionen ska biblioteket/bibliotekarierna göra allt för alla, man ska bedriva en verksamhet utifrån ett perspektiv som utgår ifrån hela befolkningen men också organisationer och aktörer både inom och utanför den egna branschen. En del framhäver den offentliga finansieringen som ett skäl till att verksamheten ska bedrivas utifrån *målgrupp alla* medan andra framhåller vikten av yttrandefrihet och demokrati, vilket som omnämnts ovan är viktiga funktioner i folkbibliotekets uppdrag.

Enligt bibliotekslagens andra och tredje paragraf ska alla kommuner ha folkbibliotek, alla medborgare ska ha tillgång till ett folkbibliotek och biblioteket ska aktivt verka för att göra databaserad information tillgänglig för alla. I lagförslaget framgår det att med medborgare i första hand avses medborgarna i den kommun där biblioteket är beläget, det vill säga främst de som är folkbokförda i kommunen. Även sådana personer som mer tillfälligt vistas i kommunen bör inkluderas (*Kulturpolitikens inriktning*, 1995).

Enligt Unescos folkbiblioteksmanifest är folkbiblioteket till för alla och särskilda tjänster ska erbjudas dem som inte kan utnyttja det gängse utbudet. Vidare står:

Alla åldersgrupper skall kunna finna material som tillgodoser deras behov. Samlingar och tjänster skall omfatta alla slag av lämpliga medier, förmedlade genom modern teknologi såväl som traditionellt material. Kvalitet samt anpassningar till lokala förutsättningar och behov skall tjäna som grundläggande princip.

(Unescos folkbiblioteksmanifest, 1994)

I diskussionen kring om folkbiblioteket kan vara till för alla och verkligen kan ha allt för alla är åsikterna många. En del menar att det inte är möjligt utan en tydligare styrning från ett nationellt eller lokalt plan. Andra menar att det visst är genomförbart och en tredje åsikt är att principen att vara till för alla är förutsättningen för att folkbiblioteksverksamheten ska behålla sin bredd även i framtiden.

Till den först nämnda gruppen ovan hör bland annat bibliotekschef och biblioteksdebattör Ingrid Atlestam som till exempel anser att det finns ett behov av en nationell bibliotekspolitik för att skapa 'det rättvisa biblioteket'. Hon grundar sitt resonemang på att minskande resurser, den snabba teknikutvecklingen och ökad besöksfrekvens har inneburit att folkbiblioteket i allt större grad tvingas prioritera, vilket får till följd att bibliotekets mångfacetterade verksamhet går förlorad. Atlestam förordar att alla folkbibliotek ska ha en slags basservice – ett public service uppdrag, vilket ska uppfylla visa kriterier som regleras från nationell nivå (Atlestam, 1997 & 1999). Bibliotekskonsulenten och författaren Siv Hågård hyser samma åsikter som Atlestam och hon menar att klyftorna mellan olika målgrupper ökar och varnar för konsekvenserna som de minskade resurserna innebär. Däremot anser hon att det är kommunpolitikerna som slutligen ska bestämma över folkbiblioteksverksamheten men att det är viktigt att man är medveten om vilka konsekvenser olika satsningar eller neddragningar innebär (Hågård, 1999).

I *Är det på efterkälken Sverige åker?* (2003) betonar journalisten Bjarne Stenquist att klyftan mellan de resursstarka och resurssvaga biblioteken åter riskerar att öka. 1980-talets guldålder är över och nya uppgifter har påförts biblioteket i samband med tillströmningen av vuxenstudierande, införandet av informationstekniken och ökad fokus på den enskilde medborgarens informationsökning. Det nationella uppdraget ska utgå ifrån den enskilde medborgarens behov, på vilken samhället i sin tur ställer krav på personlig utveckling och aktivt deltagande i olika läs- och lärsammanhang. Följden blir att kraven på ett välförsett, aktivt och föränderligt folkbibliotek ökar.

John Erik Forslund varnar för den snabba utvecklingen och de särskilda krav som utbildningsbehovet kommer att ställa på folkbiblioteket i framtiden och som till viss grad redan ställs. Han menar att dagens utveckling kan leda till allt för kortsiktiga överväganden och resultatet blir att folkbiblioteket förlorar sin "breda förankring som en för alla öppen, tillgänglig och kvalitetsinriktad verksamhet" (Forslund, 2004, s. 161). Folkbildning, berikande läsoplevelser, information och förströelse riskerar att ersättas av en verksamhet bestående av mätbara utbildningsmål trots att biblioteksbesökarna till största delen fortfarande kommer att vara icke-studenter.

Bibliotekspionjären Valfrid Palmgrens idé om det öppna biblioteket för alla kan tyckas vara en omöjlighet att leva upp till i dagens samhälle men det finns olika röster och tolkningar om hur detta ska kunna uppnås och vem som innefattas. Enligt Atlestam är uppdraget i sig inte omöjligt om man väljer att se det utifrån "att göra så mycket som möjligt för så många som möjligt utifrån en klar målsättning vad gäller inriktning och kvalitet" (Atlestam, 1997, s. 5). Däremot kan större besparingar eller omorganisationer inverka på så sätt att det kan upplevas av användarna som om biblioteket inriktar sig på en viss grupp, uppdraget går då förlorat och får en segregerande effekt istället för en integrerande (Atlestam, 1997).

Men att arbeta efter principen *mycket för många* är farligt om *många* utvecklas till att bli de centrala grupperna i samhället. Åsikter i den riktningen hittar vi hos nestorn i Bibliotekssverige Bengt Hjemkvist. Att arbeta utifrån ett uppdrag, som bygger på principen att vända sig till den breda allmänheten innebär att biblioteksledningen inte kan slå sig till ro och nöja sig med att tillgodose de centrala grupperna i samhället. "The

library service exists to serve – to give without question, favour or limitations” däremot kan vissa grupper vara av större behov av biblioteket än andra (Hjelmkvist, 1993, s. 19).

Inget folkbibliotek har tillräckligt stor budget, personalstyrka eller samling för att kunna tillgodose alla sina användare alla behov utan man måste hela tiden välja vad man ska prioritera. Denna målkonflikt är typisk för offentlig verksamhet där man inte som i den privata sektorn kan renodla sina tjänster och rikta in sig på enbart vissa målgrupper och helt släppa andra (*Kulturpolitikens inriktning*, 1995)

Målgrupper

Under 2002 besökte 66 % av svenska folket (9-79 år) ett folkbibliotek och merparten var kvinnor. Kvinnornas besöksfrekvens ligger i genomsnitt 20 % högre än männens oavsett ålder. Den största andelen besökare fanns i grupperna: barn och ungdomar (9-14 år), kvinnor (15-24 år) och studenter. Äldre personer, företagare och personer med endast förgymnasial utbildning tillhörde gruppen med minst antal besökare (Kulturbarometern 2002).

Att dagens folkbibliotek har ett stort uppdrag och bedriver en verksamhet som riktar sig till olika målgrupper vittnar biblioteksexperten Inger Eide-Jensens artikel ”Att mäta de omätbara värdena” om. I samband med ett utvecklingsprojekt vid Göteborgs stadsbibliotek definierade man vilka faktiska målgrupper som är representerade i den ”allmänhet” som biblioteket bedriver sin verksamhet utifrån. För att kunna urskilja målgrupperna utgick man ifrån fem olika verksamhetsområden:

Verksamhetsområde	Målgrupp/-er
1 Biblioteket som resurs (inom olika nätverk)	Andra bibliotek i kommunen, länet och riket samt andra förvaltningar inom organisationen
2 Litteraturpedagogiskt arbete (främja och påverka läsvanor)	Förskoleklasser, lärare, vårdpersonal, pensionärsgrupper etc.
3 Identitetsskapande verksamhet (bibliotekets medverkan i skapandet av stadens kulturella identitet)	Politiker och massmedia
4 Studiebibliotek	Studerande i olika åldrar, nivå och inriktning
5 Serviceproduktion (mediehantering och öppettider)	Biblioteksbesökarna

(Eide-Jensen 1992)

Resultatet av undersökningen visar på att i begreppet ”allmänhet” innefattas en mängd olika målgrupper. Alla målgrupper har i sin tur olika behov och önskemål om vad folkbiblioteket ska stå till tjänst med.

När det gäller vilka målgrupper man ska ägna särskild uppmärksamhet omnämns i bibliotekslagen barn och ungdomar, funktionshindrade och invandrare. Via bibliotekslagens vägledande funktion och enligt tradition omnämns målgruppen barn och ungdomar, som den högst prioriterade gruppen i den litteratur och forskning vi kommit i kontakt med under vårt arbete. Däremot kommer de andra omnämnda grupperna inte lika mycket i fokus. Anledningarna till detta kan vara flera, bland annat

att beslutsfattare och personal har olika syn på verksamheten. I *Folkbibliotek i tiden* framkommer att beslutsfattarna tror att målgrupper inom särskilda tjänster prioriteras högre än vad de egentligen görs i det vardagliga arbetet (Jonsson, 1998a.). Orsakerna till detta kan i sin tur vara av praktisk natur, personalen känner sig tvingade att prioritera de stora grupper som aktivt kräver uppmärksamhet till exempel studerande eller för att helt enkelt klara bemanningen under bibliotekets öppettider (*Bibliotekets särskilda tjänster*, 1999). Siv Hågårds enkätundersökning gällande Kunskapslyftets påverkan på folkbiblioteksverksamheten är ett exempel på hur påtryckningar från en viss målgrupp kan innebära att övriga grupper får stå tillbaka. Undersökningsresultatet visade att alla bibliotekschefer hade märkt en ökning av vuxenstuderande på biblioteket sedan Kunskapslyftet infördes. Hälften av de tillfrågande svarade att ökningen också inneburit att man tvingats skära ner på annan biblioteksverksamhet för att kunna tillgodose de vuxenstuderandes behov (Hågård, 1999).

Men att satsa på en viss målgrupp innebär i sin tur en problematik enligt professorn i biblioteks- och informationsvetenskap Lars Höglund. Detta för att behoven inom gruppen varierar. Invandrare är en grupp med stora skillnader när det till exempel gäller kulturell bakgrund och språkkunskaper (1997). I *Den statliga kulturpolitiken*, propositionen från 1974, kan man läsa att insatser behövde göras från folkbibliotekens sida för bland andra invandrare. Med stöd av en rad offentliga utredningar framhålls i en statlig rapport på 1980-talet att folkbiblioteken har ett större kulturellt ansvar för invandrare än för Sveriges övriga befolkning och att folkbiblioteken har stora förutsättningar att kunna bli kontakt- och informationscentrum för invandrarna (Folkbiblioteksutredningen, 1982). Samma grupp som tagit fram rapporten skriver sedan i sitt slutbetänkande att till folkbibliotekens uppdrag också hör att tillhandahålla litteratur om invandrarnas länder och kultur avsedd för den svenska befolkningen. Detta för att medverka till att öka förståelsen mellan svenskar och invandrare (*Folkbibliotek i Sverige*, 1984). I 1995-års offentliga utredningar från Kulturutredningen konstateras att man generellt i kulturarbetet de gångna tjugo åren inte låtit insatserna för etniska minoriteter och invandrare få någon särskilt framträdande roll men att folkbiblioteken byggt ut sin uppsökande verksamhet och att deras strävan att nå nya grupper varit tydlig. (*Tjugo års kulturpolitik 1974-1994; Kulturpolitikens inriktning*, 1995).

När det gäller satsningar på biblioteksverksamhet som riktar sig till målgruppen invandrare menar bibliotekarien och författaren Sanna Töringe att det kräver en särskild medvetenhet och ett stort engagemang från personalen. Ett väletablerat och större mångkulturellt arbetet bygger i de allra flesta fall på ett personligt intresse för denna målgrupp från någon eller några i personalen (1995). Universitetslektorn Carina Sjöholm gjorde en liknande erfarenhet av biblioteksverksamhet under sitt arbete med en etnologisk studie av ett folkbiblioteksprojekt rörande arbetsplatsbibliotek. Hon skriver om en brist på övergripande diskussioner om bibliotekens egentliga uppgift, och att lyckade satsningar eller projekt oftast är resultatet av ”vissa eldsjäalars personliga insatser” (Sjöholm, 1992, s. 126 f). Sjöholm noterade också att bristen på medveten bibliotekspolitik gjorde att man på biblioteken ägnade stor del av resurserna på att utveckla service till grupper man redan nådde och vars behov man redan kände och lärt sig avläsa (ibid.).

Till ovanstående resonemang kan tilläggas det som Johanna Lundströms, (biblioteks- och informationsvetare samt doktorand i litteraturvetenskap) artikel gällande

folkbibliotek och integrationsarbete. Där står till exempel att större satsningar som till exempel fokuseringen på att genomföra IT-satsningar under 1990-talet innebar att satsningar på till exempel målgruppen invandrare fick stå tillbaka (Lundström, 2004).

När det gäller målgruppen studenter belyser bibliotekskonsult Kristina Smedby målgruppsdiskussionen ur en annan synvinkel. Gruppen studerande är ett exempel på ytterligare en målgrupp kring vilken det finns en svårighet. Denna målgrupp utgör mellan 40 % och 80 % av folkbibliotekens besökare, men omnämns inte som prioriterad grupp i nationella styrdokument vilka är av stor betydelse när folkbiblioteken skriver sina egna målformuleringar och när man bestämmer hur resurser ska fördelas.

Kulturrådets rapport från 1999 visar också på att i det finns en ovilja från både politiker och chefer att tala om prioriterade målgrupper förutom barn och ungdomar. De menar att man inte rangordnar eller prioriterar verksamheter. Man arbetar utifrån ett rättviseperspektiv där alla grupper är lika viktiga. Genom att satsa lika mycket resurser på alla ges alla samma förutsättningar. De få undersökningsenheter som däremot angett flera prioriterade grupper menar att olika förutsättningar kräver olika resurser för att skapa lika möjligheter (*Bibliotekets särskilda tjänster*, 1999; Jonsson, 1998b).

Enligt bibliotekslagens åttonde och nionde paragraf ska folk- och skolbiblioteken särskilt uppmärksamma vissa målgrupper men det finns också andra lagar och dokument som indirekt påverkar folkbibliotekens fördelning av resurser. Enligt till exempel *Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade* (1993) ska kommunen se till att vissa funktionshindrade får tillgång till det allmänna och fritids- och kulturutbudet. *FN:s standardregler* (1993) talar om att man ska möjliggöra för människor med funktionsnedsättning att få tillgång till information och dokumentation.

När det gäller gruppen icke-användare framhåller professor i biblioteks- och informationsvetenskap Mariam Ginman (1992) att arbetet med att nå nya målgrupper har en låg prioritet. Orsakerna som anges är främst ointresse från bibliotekets sida och resursbrist. Ginmans artikel gäller en undersökning utförd på vetenskapliga bibliotek men vår uppfattning är att detta resonemang även kan gälla för folkbibliotek där uppdraget är större och verksamheten riktar sig till en bredare grupp i en tid av ständigt minskande resurser.

Uppdraget att nå nya användare har folkbiblioteket alltid haft om än inte så tydligt uttalat. Men som framgår i vårt tidigare kapitel "Bakgrund" gjorde 1940-talets progressiva utbildningspolitik att folkbibliotekets ställning förstärktes, vilket påverkade folkbibliotekens uppgifter, och man kan läsa i ett betänkande från 1949 att man på folkbiblioteken aktivt skulle verka för att nå största möjliga antal medborgare (*Folk- och skolbibliotek*). På 1950- och 1960-talet då folkbibliotekens resurser utökades hamnade den arbetsuppgiften än mer i fokus, detta enligt Sven Nilsson författare och f.d. bibliotekarie samt mycket engagerad i kulturfrågor. Den kulturpolitik som sedan på 1970-talet formades till en helhetssyn på kulturen i samhället innebar att folkbiblioteken som kommunernas mest spridda kulturinstitutioner fick ett allt större ansvar för att olika grupper i samhället skulle få del av kulturutbudet (Nilsson, 2003).

I Jonssons undersökning (1998a) av lokala beslutsfattares synsätt på folkbibliotek framkommer att man från ledningshåll ser de nya medierna som video och CD-skivor

och informationsteknologin som en möjlighet och ett sätta att nå nya användare. De målgrupper man främst tror man när med ovanstående är medelålders män och tonåringar.

I Statens Kulturråds rapport *Att vidga deltagandet i kulturlivet* redovisas två bakomliggande faktorer för om människor deltar i kulturverksamhet eller inte – om de *vill* ägna sig åt kultur och om de *kan*. Uttryckt med andra ord: motivation och möjlighet. Med följande modell illustreras ett sätt att analysera målgrupper utifrån deras aktivitetsmönster i förhållande till kultur.

Grundläggande aktivitetsmönster i förhållande till kultur

		<i>Motivation</i>	
		Stark	Svag
<i>Möjligheter</i>			
God	ÅTERKOMMANDE DELTAGARE Engagemang	TILLFÄLLIGA DELTAGARE Rutin/tvång	
Dåliga	TILLFÄLLIGA DELTAGARE Frustration	ICKE DELTAGARE Likgiltighet/apati Motstånd	

Källa: Att vidga deltagandet i kulturlivet, s. 34

De fyra huvudgrupperna med olika aktivitetsmönster i förhållande till kultur kan kategoriseras i tre deltagargrupper: återkommande, tillfälliga och icke-deltagare. De tillfälliga deltagarna är av två slag: De svagt motiverade och de som av olika anledningar är förhindrade att delta i den utsträckning de vill.

Modellen kan användas bland annat för att analysera olika målgrupper för att utreda hur insatser i arbetet att vidga deltagandet i kulturlivet ska utformas. Olika insatser krävs för att skapa motivation i jämförelse med att undanröja eller minska dåliga möjligheter. Till exempel kan normen i den egna gruppen verka som ett hinder för deltagande i kulturlivet.

I rapporten beskrivs det att vidga deltagande i kulturlivet som en process i flera steg och nya grupper kan rekryteras på olika aktivitets nivåer. Man kan arbeta med att behålla återkommande deltagare; aktivera tillfälliga deltagare genom att förbättra möjligheterna till deltagandet; stimulera tillfälliga deltagare genom att förbättra deras motivation. För att mobilisera icke-deltagare krävs ofta att man arbetar för att förbättra både motivation och möjlighet. Motstånd till deltagande ska brytas genom att ”anknyta till motståndarnas egna förutsättningar och intressen” (s. 36).

Kulturrådet presenterar i rapporten en uppsats av Chris Ottander, docent och f.d. rektor för Grafiska institutet och IHR, *Om motståndet mot marknadsföringstänkande inom kulturinstitutioner* som är intressant i det avseendet att han menar att ointresse och avståndstagande är en grund för eftersatthet. Ottander påpekar att eftersatta grupper i det

avseendet kan ses som dåliga kunder och att han har erfarenheten att kulturarbetare ofta undviker att marknadsföra sig mot denna grupp:

Det här fenomenet uppträder inom alla säljkårer. Säljare föredrar självklart att besöka och umgås med goda kunder, dvs sådana som sannolikt skulle köpt utan säljbesök. Säljare undviker kunder som är griniga, sällan eller aldrig köper, som köper lite. Naturligtvis kan man sälja mer till goda kunder. Men samtidigt måste nya kunder som på sikt blir goda kunder skaffas fram.

(Att vidga deltagandet i kulturlivet, 1990, s. 117)

Kulturrådet skriver vidare att statsbidragsberättigade institutioner bör, enligt de kulturpolitiska målen, ta hänsyn till eftersatta grupper erfarenheter och behov. De kulturpolitiska målen modifierades, som tidigare nämnts, 1996 och termen eftersatt grupper finns inte kvar men man kan läsa under jämlikhetsmålet att ”de hinder som gör att många människor och grupper fortfarande står främmande för kulturlivet måste brytas ned” (*De nationella kulturpolitiska målen*).

Det att försöka vidga sin användarkrets är för folkbiblioteken en vanlig arbetsuppgift och en del målgrupper prioriteras högt i detta avseende. Det så kallade dubbla greppet får dock inte glömmas bort, tydligen inte bara för sitt egenvärde: att ha en utvecklande och stimulerande verksamhet för användarna utan också för att stödja sitt existensberättigande. Kulturrådet skriver i ovan nämnda rapport att man som offentligt stödda organ inte bara har i uppdrag att försöka vidga deltagandet i kulturlivet utan man ska också arbeta med att visa att man sysslar med så angelägna frågor att de motiverar fortsatt stöd. Att detta behövs ser man tydligt på folkbiblioteksområdet genom att fler och fler filialer läggs ned och att bokbussar dras in (*Att vidga deltagandet i kulturlivet, 1990*).

Samhällspegling

Att man ska vara till för sina kunder eller användare är uppenbart i alla organisationer men för en organisation som folkbiblioteket är förhållandet komplext vilket vi har visat ovan. Uppdragets bredd med sin inneboende målkonflikt och lojalitet med dels huvudmän, dels användarna gör att man på folkbiblioteken hela tiden måste göra val och prioriteringar. När man gör dessa val och prioriteringar bör man utgå från någon slags plan eller måldokument för sin verksamhet. Planerna eller måldokumenterna bör bygga på kunskaper om förväntningar, krav och förutsättningar från organisationen (den delen av organisationen som innefattar den egna verksamheten och den helhet inom vilken man verkar) samt kunskap om samhället och närmiljön. Först då kan man välja till vilken grad man ska spegla dessa olika delar.

Kristina Ellingjord Johansson beskriver förhållandet mellan folkbiblioteket, dess roller och omvärlden på följande sätt

Biblioteket kan ses som en produkt av den kultur det befinner sig i. Dess förhållande till denna kultur är inte entydig. Dels kan biblioteket ses som ett passivt ”resultat” av kulturen, dvs som en kulturellt fenomen skapat av en viss tid och i ett viss samhällsklimat. Dels kan biblioteket ses som en aktiv medskapare på den kulturella arenan, där det ingår i en pågående samhällsprocess.

(Ellingjord Johansson 2002, s. 5)

Resonemanget känns igen från Sven Nilssons tankar. Enligt honom är folkbiblioteket ett barn av sin tid, en institution som utvecklas i nära samspel med andra institutioner och samhällsutvecklingen i övrigt (2003). Ett tydligt exempel på detta är samhällets satsningar på det livslånga lärandet.

I Sverige pågår nu en stor statlig satsning på vuxnas lärande och utveckling av vuxenutbildningen. Både högskola, kommunal vuxenutbildning och folkutbildning berörs och distansstudier ska utvecklas. Lärandet blir flexibelt i tid och rum och nya pedagogiska idéer prövas.

(*Om världen 2003, s. 39*)

Följderna har blivit att antalet studenter ökat markant på folkbiblioteken, som med sin informella lärandemiljö, mångfald av medier och bibliotekariernas kompetens har en betydande roll för satsningens genomslagskraft ur ett samhällsperspektiv (Nilsson, 2003).

Samhällets satsningar på det livslånga lärandet är ett exempel på att det ofta är en målgrupp i sänder som är i fokus. Fokuseringen påverkar folkbibliotekets verksamhet och inriktning och om detta faktum uttalar sig en folkbiblioteksanställd i en intervju under 1980-talet: ”svensk biblioteksvärld är den mest trendiga arbetsmarknad som finns, tror jag. Vi har nog trendat igenom det mesta. Det har varit fångar, det har varit barn, det har varit ålderdomshem och det har varit hela köret. Arbetsplatsbibliotek har vi kört igenom på 1970-talet. Det är trend, efter trend, på trend” (Sjöholm, 1992, s.73)

Dagens folkbibliotek ställs inför en mängd samhälleliga påtryckningar av lokal, national och global härkomst. Avgörande faktorer kan till exempel vara av politisk karaktär, ekonomiska förändringar, den teknologiska utvecklingen och samhällstrender. I Annci Almqvists och Petra Wallgrens magisteruppsats (2001) koncentreras resonemanget kring vikten av organisationens strategiska tänkande och aktiv omvärldsbevakning i en ständigt föränderlig omvärld. Enligt författarna krävs det att varje bibliotek skapar en medvetenhet om den egna strukturen för att kunna följa med i samhällsutvecklingen. Nästa steg är att anta ett långsiktigt tänkande, att utarbeta strategier för hur det enskilda biblioteket ska möta framtiden, identifiera konkurrensfördelar och skapa möjligheter. Almqvist och Wallgren hänvisar till Corral i sitt resonemang om strategiskt tänkande och omvärldsbevakning.

Sheila Corral framhåller i *Strategic Planning for Library and Information Services* (1994) vikten av god omvärldsbevakning. Att bevaka och kartlägga sin omvärld ökar medvetandet hos alla inom organisationen och förbereder organisationen för framtiden, samt minskar rädsla och oro inför förändringar. Kunskap om den miljö man verkar i, kunskap om den organisation man verkar i och kunskap om den egna organisationen är av främsta vikt för att skapa en bra grund att utgå ifrån för att uppnå en verksamhet som är ändamålsenlig och framgångsrik.

McClure med flera skrev 1987 i *Planning & Role Setting for Public Libraries* på det tema som ovan nämnts: om vikten av att planera för att kunna erbjuda en ändamålsenlig service och vara i fas med samhället runt omkring. De går så långt som till att slå fast att fulländning av biblioteksverksamhet uppnås när bibliotekets serviceutbud exakt motsvarar ”community needs, interests and priorities” (McClure m. fl. 1987, s. 1). För att nå fulländning måste man utarbeta visioner för sitt bibliotek och bestämma vilken

funktion och identitet man vill att biblioteket ska ha, och detta går hand-i-hand med att analysera sin närmiljö. Utan planering och fastslagen vision kan biblioteket komma att få en helt annan roll i samhället än man haft för avsikt. Antingen det gäller små eller stora saker påverkar varje fattat beslut biblioteket vad gäller dess roll och funktion i samhället. Med detta i åtanke bör man på biblioteken tänka över: vad man på biblioteket vill göra; för vem man ska göra det; och, vilka resurser som behövs för att möjliggöra detta. (*Planning & Role Setting for Public Libraries* är en publikation från the Public Library Development Program utgiven av the American Library Association, ALA.)

Vikten av omvärldsbevakning för det svenska biblioteksväsendet har befästs i och med tillägget (2005-01-01) i bibliotekslagen vilket innebär att kommuner och landsting skall anta planer för biblioteksverksamheterna. Planen ska vara ett redskap för att ta tillvara befintliga resurser på bästa sätt, och hjälpa biblioteket att skapa förutsättningar för framtiden och stimulera till utveckling.

Med en biblioteksplan avses ett politiskt förankrat styrande dokument som omfattar en analys av det samlade biblioteksbehovet i en kommun och åtgärder för hur dessa behov skall tillgodoses. Denna biblioteksplan skall förutom folkbiblioteksverksamheten också innefatta biblioteksbehovet vad gäller utbildning, omsorg, vård och näringsliv”

(*Bibliotekslagen, 1996, § 7 a*)

När man talar om biblioteksplaner och kommuners biblioteksbehov kan diskussionen komma att gälla nytto-aspekten. Till vilken grad ska folkbiblioteken ta hänsyn till den nytta deras arbete kan skapa i närmiljön eller samhället? I vårt bakgrundskapitel talar vi om att man på 1970-talet började se kulturpolitiken som del av en helhet, där samspel mellan olika delar blev tydligare än de varit förut. Ett exempel som vi tidigare berört är att kulturen ska användas i integrationssyfte vad det gäller invandrare. Folkbiblioteken har då inte bara att ta hänsyn till vilken nytta de tror att målgruppen har av verksamheten utan också vad samhället har för nytta av vad som kommer målgruppen tillgodo. Även när man talar om att det i folkbibliotekets uppdrag ingår att ”fostra” och ”dana” dugliga medborgare ingår i samhällsperspektivet en nytto-aspekt. Denna del av uppdragsdiskussionen är inte på något vis oväsentlig. Den kan dock leda in oss på ett resonemang som kommer att bli alltför förenklat om det inte ska få ta för stor del av denna uppsats i förhållande till uppsatsen syfte. Vi väljer därför att inte gå in närmre på detta ämne.

Sex skånska folkbibliotek

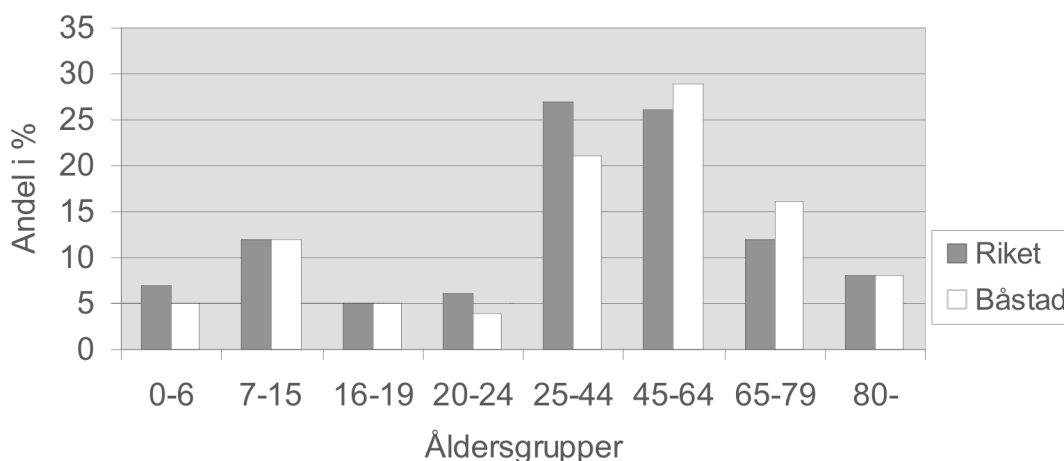
Båstad

Närmiljö

Båstad kommun ligger på Bjärehalvön i nordvästra Skåne. Kommunen har drygt 14 000 invånare (ca 65 invånare/km²) varav ca 4 500 bor i centralorten Båstad. Kommunen hade en befolkningstillväxt fram till 1997 därefter har folkmängden sjunkit något (Båstads kommuns webbplats; NE). Endast 7% av invånarna är utrikes födda (länet 14,4 %, riket 12,2 %) (SCB).

Invånarnas utbildningsnivå skiljer sig inte nämnvärt från läns- och riksgenomsnittet. Man har något högre genomsnittssiffror för förgymnasial och eftergymnasial utbildning än länet och riket och något lägre siffror vad det gäller eftergymnasial utbildning (Båstad 29 %, länet 33 %, riket 32 %) (Båstads kommuns webbplats). Kommunen har en stor andel äldre invånare:

Befolkningens åldersstruktur

Källa: Båstads kommuns webbplats

Näringslivet bygger främst på tre olika näringgrenar. Den största är industrin, den andra är jordbruket och den tredje och ständigt växande är besöksnäringen. Antalet affärer i centralorten är stort, liksom varuutbudet, något som kan förklaras med den

stora turismen. Arbetslösheten var under mars 2004 5% (länet 7%, riket 6%) (Båstads kommuns webbplats; NE).

Kommunens vision är att ”året om vara attraktiv att bo och verka i, bygga på tradition och förnyelse, präglas av småskalighet, god miljö, omtanke och generositet” och att kommunens verksamheter ”skall baseras på våra naturliga förutsättningar samt präglas av mångfald och god kvalitet” (Båstads kommuns webbplats).

Biblioteksverksamhet

I Båstads kommun finns huvudbiblioteket och fem filialer. Huvudbiblioteket är inrymt i Kunskapscentrum Agardh sedan hösten 2003 tillsammans med den kommunala gymnasieskolan (Båstads kommuns webbplats). Verksamheten sorterar under Kultur- och fritidsnämnden som beskriver bibliotekets övergripande uppdrag som: ”att tillhandahålla kunskap och information, stimulera till fri och aktiv opinionsbildning, att ge konstnärliga och känslomässiga upplevelser samt förströelse” (Årsredovisning 2004).

Biblioteket i Båstad är inte integrerat med gymnasiet som finns i samma byggnad. Men gymnasieeleverna och eleverna från Akademi Båstad (Yrkeshögskola samt vuxenutbildning) tar en stor del av bibliotekets resurser i anspråk. BUN, barn- och utbildningsnämnden bekostar en halvtidstjänst för en gymnasiebibliotekarie i biblioteket (Malmgren, muntligt 2005-03-22).

Vad det gäller den kommunala biblioteksverksamheten i stort för 2003 gjordes 10,5 lån per invånare, kommunen satsade 512 kronor per invånare på verksamheten (investeringar inte medräknade) och man hade personal motsvarande 12 årsverken anställda, därav 5 bibliotekarier. Huvudbiblioteket var öppet cirka 43 timmar per vecka och besökarantalet var 66 507, vilket motsvarar ett genomsnitt på drygt 200 besökare per dag (*Folkbibliotek 2003, 2004*).

Användarundervisning och informationssökning för pensionerade vuxna

Efterfrågan på lärmiljöer och undervisning/handledning för olika grupper av studerade har ökat i landet och så även i Båstad. För biblioteket i Båstad är det främst från komvuxelever och gymnasieelever som efterfrågan på service har ökat (Malmgren 2005).

Efter förfrågan från en av traktens pensionärsföreningar via Studieförbundet Vuxenskolan började man på Båstads Bibliotek med användarundervisning i informationssökning över Internet/www och kring bibliotekets katalog för pensionerade vuxna. Kurser har nu hållits i tre omgångar för just denna målgrupp. Ansvarig bibliotekarie är också anställd på en högstadieskola i Båstad och har både där och på huvudbiblioteket undervisning av detta slag för andra målgrupper (Malmgren, muntligt 2005-03-22).

Den första omgången undervisningstillfällen för pensionerade vuxna var för tre grupper om cirka tio pensionärer och de hade tre lektionstillfällen var. Övningsfrågor och exempel anpassades till målgruppen och en enkät delades ut (enbart till denna målgrupp) för att kursen skulle kunna utvärderas. Kursen sågs delvis som ett pilotfall

vad målgruppen beträffar. Av de cirka 30 utdelade enkäter besvarades 17 stycken (Malmgren 2005; Malmgren, muntligt 2005-03-22).

Intervju och dokument

Vem är målgruppen alla?

Per Malmgren, bibliotekarie på Båstads Bibliotek och den som håller i användarundervisningen, säger att om man ser till bibliotekslagen står där att alla medborgare är folkbibliotekens målgrupp. Ser man det i ett kommunalt perspektiv är det medborgarna som betalar skatt i kommunen som borde vara 'alla'. Dock tycker han att alla ska känna sig välkomna och man ska ha något för alla, kommuninvånare och gäster.

I *Budget 2005 och plan 2006-2007* skriver man att det är kommuninvånarna som är uppdragsgivarna och man vill utveckla dialogen med dem. Kultur- och fritidsnämnden skriver att verksamhetsidén för bibliotekets del är att tillhandahålla en biblioteksverksamhet som främjar demokratin och ger goda förutsättningar för studier på alla nivåer.

Hur förhåller man sig till uppdraget målgrupp alla?

För Malmgren är demokrati- och gratisprincipen mycket viktiga och demokratitanken framhålls ett flertal gånger under intervjun. Som ovan nämnts tycker han att alla ska vara välkomna till biblioteket men där finns begränsningar - "alla något men inte alla allt" – vilket enligt Malmgren betyder att det indirekt är vad resurserna tillåter som bestämmer vilken nivå servicen för alla ska ligga på.

Malmgren tycker att biblioteket ska erbjuda kultur, litteratur och information men också att folkbiblioteken har en stor roll att spela vad det gäller att vara en arbetsplats och erbjuda samhällsservice. Han berättar att man nyligen haft en utbildningsdag då man visat upp sin verksamhet för kultur- och fritidssektorn, det vill säga politiker och tjänstemän. De fick besöka olika stationer där de fick information om vad biblioteket har att erbjuda. Han hoppas att de förstått att man också kan få service från biblioteket till sin egen verksamhet, till exempel hjälp med omvärldsbevakning.

När det gäller användarundervisning i informationssökning har Malmgren ambitionen att den verksamheten ska vara fast etablerad och vända sig till alla. Enligt Malmgren önskar ledningen också att de "hade kunnat nå ut till allmänheten" och var positiv till satsningen på användarundervisningen för pensionerade vuxna. Dock kanske ledningen ändå inte alltid är helt överens med Malmgren om hur mycket av resurserna den verksamheten får ta.

Vilka målgrupper väljs ut och vilka väljs inte ut?

Barn är den målgrupp som man arbetat mycket med säger Malmgren. Numera har olika kategorier av studerande blivit en grupp som tar allt större del av bibliotekets resurser i anspråk. Man har inte gjort några speciella satsningar nyligen då mycket av resurserna har gått till att bygga upp datorsystemet och konvertera katalogen samt att i samband med bibliotekets flytt till nya lokaler "så har det varit det praktiska som tagit över".

Malmgren tror att fortsättningsvis kommer barn, ungdom, funktionshindrade och äldre att prioriteras. Man har nu anställt en socialbibliotekarie på 100 % vilket gör att den uppsökande verksamheten kommer att växa väsentligt. Studerande tar och kommer att ta mycket av resurserna även i framtiden tror han, mycket genom fjärrlånen de önskar. En bra balans mellan att ”serva ihjäl sig” och förståelsen för vad studier kräver i form av material är inte alltid så lätt att hålla.

Ibland kommer det förfrågningar från länsbiblioteket om vem som är invandraransvarig men det har man ingen. Invandrarna är en grupp som man inte tänker så mycket på, visserligen är det inte en så stor grupp i kommunen men Malmgren tycker ändå att det skulle varit bra att ha utsett någon ansvarig för denna målgrupp. Som exempel nämner han att det kanske kommer att komma mycket utländsk arbetskraft till tunnelbygget genom Hallandsåsen.

Personligen känner Malmgren att vissa grupper kanske man inte behöver anstränga sig för att nå – om de är medvetna om vad biblioteket har att erbjuda och väljer bort det så kanske man ska lägga sina resurser på andra grupper. Han tror att beroende på vilka arbetsuppgifter man som bibliotekarie har så ser man olika på olika målgrupper. Han som sysslar mycket med fjärrlån och användarutbildning kanske inte ser på samma sätt på en målgrupp som en bibliotekarie som har läsfrämjande åtgärder som främsta arbetsuppgift.

I årsredovisningen för 2004 står att biblioteket har bedrivit en omfattande verksamhet till barn och ungdomar med en läsfrämjandeplan som grund. Den uppsökande verksamheten har dock ”varit otillräcklig” och en satsning för gymnasieskolan är önskvärd vad det beträffar mediebeståndet. I projektet Sagostubben har man, delvis med stöd från Kulturrådet, genomfört språkstimulerande aktiviteter, och biblioteket har också haft en bokcirkel för vuxna. Användarundervisningen nämns också, fast inte vilka målgrupper man vänt sig till.

Framtidsperspektiven för biblioteket gällande målgrupper är enligt årsredovisningen för 2004, att förbättra ”servicen till de låntagare som av olika skäl inte kan ta sig till biblioteket och/eller har behov av speciella medier”. Kultur- och fritidsnämnden finner det också önskvärt, att biblioteket förutom att arbeta för ökad tillgänglighet, att man utvecklar samverkansformer med skolan för att utnyttja de gemensamma resurserna på bästa sätt.

I *Budget 2005 och Plan 2006-2007* står som ovan nämnts att det är kommuninvånarna som är uppdragsgivarna och att Kultur- och fritidsnämnden vill att biblioteket arbetar efter verksamhetsidéen att främja demokrati och studiemöjligheter. Likaså vill nämnden att verksamheter som riktar sig till barn och ungdom prioriteras. Målen för bibliotek är enligt Kultur- och fritidsnämnden att det ska vara en resurs i det livslånga lärandet och ett centrum för informationssökning, kunskap och förströelse. Man ska bibehålla eller öka omfattningen av sina tjänster, man ska dela ut Barnens 1:a bok och 2:a bok och erbjuda datorer för informationssökning.

Vad ligger bakom idéer till satsningar?

Vad det gäller användarundervisningen av pensionerade vuxna kom initiativet från målgruppen själv via ett studieförbund. Som tidigare nämnts strävar Malmgren efter att

användarundervisning i informationssökning ska ingå i bibliotekets verksamhet och erbjudas åt alla, vilket gjorde att han var positiv till att genomföra satsningen. Ingen målgruppsundersökning gjordes men Malmgren fick en del information om målgruppen och dess önskemål av studieförbundets representant.

Resurserna bestämmer också vilka målgrupper man satsar på, Malmgren nämner som exempel en erfarenhet han gjort vid en diskussion med en kollega i branschen att dennes intresse för en viss satsning och målgrupp verkade ha mattats eftersom resurserna krympt.

Höör

Närmiljö

Höörs kommun är belägen cirka fem mil nordöst om Malmö och fyra mil sydväst om Kristianstad, det vill säga ungefär mitt i Skåne. Folkmängden uppgår till ungefär 14 500 personer (cirka 49 invånare/km²). Av dessa bor drygt 50 % i centralorten Höör. Befolkningstillväxten har under lång tid varit stabil; under perioden 1993-2003 växte befolkningen med i genomsnitt 60 personer om året (Höörs kommuns webbplats; NE). Utrikes födda som bor i kommunen beräknas vara 8,7 % vilket är lägre än både läns- och riksgenomsnittet (länet 14,4 %, riket 12,2 %) (SCB).

Näringslivet domineras av offentlig och privat service- och tjänstenäring medan tillverkningsindustrin endast 10 % står för av sysselsättningen. Många vård- och behandlingshem finns på orten. Kommunikationsmöjligheterna är goda och många arbetstagare pendlar, betydligt fler pendlar ut från kommunen än in. Andelen arbetssökande var i mars 2004 6 % (länet 7 %, riket 6 %). Utbildningsnivån i kommun är vad det gäller förgymnasial och gymnasial utbildning något högre än läns- och riksgenomsnittet men något lägre vad gäller eftergymnasial utbildning (Höörs kommuns webbplats).

Biblioteksverksamhet

Huvudbiblioteket är ett integrerat folk- och skolbibliotek med tre filialer (Anderberg-Törnblad, muntligt 2005-03-23). Filialerna har mycket begränsade öppettider (Höörs kommuns webbplats). Under 2003 gjordes 13 utlån per invånare, biblioteksverksamheten sysselsatte personal motsvarande cirka 8 årsarbetsverken personal, därav 4 bibliotekarier, och kommunens utgifter för verksamheten motsvarade 343 kronor per invånare (exklusive investeringar). Huvudbiblioteket hade öppet cirka 42 timmar per vecka. Besökarantalet var cirka 107 024 vilket motsvarar ett genomsnitt på ungefär 350 personer per dag (*Folkbibliotek 2003, 2004*).

Biblioteksverksamheten är organisatoriskt placerad i barn- och utbildningsförvaltningen, där utbildning, kultur, fritid och musikskola ingår. För fritid och kultur finns en förvaltningschef, dock finns i kommunen separata kultur- och fritidsnämnder (kommunens webbplats). Verksamhetsavtal ingås mellan Höörs kommunstyrelse och Höörs kommuns bibliotek, det senast ingångna avtalet avser perioden 2003–2006.

Enligt avtalet ska man förutom den årliga verksamhetsberättelsen även rapportera månadsvis till kommunstyrelsen (*Verksamhetsavtal avseende biblioteket*).

På Höörs folkbibliotek finns en lång tradition av att lägga stor vikt på den sociala verksamhetsdelen. Nämnas bör projektet ”Bibliotek för alla” vilket inleddes i mitten av 1980-talet, och finansierades delvis med bidrag från Statens kulturråd. Med projektet ville man visa att stimulans och aktivering med böcker och att läsning är en viktig del av vården. Resultatet var lyckat och tre privata vårdhem slöt efter projektets slut avtal med kommunen om fortsatt service mot ersättning. Det blev också bestämt från kommunens sida att en del av vissa medel (för terapi) permanent skulle överföras till kulturnämnden från socialnämnden (*Bibliotek för alla 1*; Anderberg-Törnblad, muntligt 2005-03-23).

Under arbetet med ”Bibliotek för alla” upptäckte man att man inte alltid nådde vårdpersonalen i den utsträckning som man önskade. Detta resulterade i att man ansökte om projektpengar från Kulturrådet för att genomföra ytterligare ett projekt, vilket beviljades. Detta innebar i sin tur att man under tre år utbildade all vårdpersonal som hade sin anställning inom kommungränsen. Utbildningen bestod av ett antal obligatoriska träffar med bokprat, kataloganvändarutbildning, medieupplysning och dylikt. Man samarbetade med fackföreningar och studieförbund om det passade och utbildningen ägde ibland rum i biblioteket och ibland på arbetsplatserna. Detta är en verksamhet som man har fortsatt med sedan dess men idag har det förändrats något och kallas numera inspirationsdagar (*Kultur i vården*; Anderberg-Törnblad, muntligt 2005-03-23).

Läsklubb för utvecklingsstörda

Biblioteket har under årens lopp haft olika aktiviteter för utvecklingsstörda till exempel Sommarboken för utvecklingsstörda. Man har anordnat olika cirklar: sång och målning, afrikansk musik, teater och mycket annat, allt med utgångspunkt i böcker. Vissa vårdhem har skiftat huvudman, vissa har avvecklats och fler och fler personer vårdas i eget boende. I samband med att en vårdinrättning för utvecklingsstörda lades ned, flyttade biblioteket en del av sin verksamhet till det dagcenter som finns för personkretsen. För ungefär fyra år sedan startade man Läsklubben för utvecklingsstörda på biblioteket. Meningen med att förlägga aktiviteten på biblioteket var naturligtvis för att få målgruppen att bekanta sig med miljön. På dagcentret har man inte lika mycket verksamhet längre.

Läsklubben för utvecklingsstörda har idag cirka tio deltagare som träffas och pratar böcker ungefär var 14:e dag under vår- och hösttermin. Alla läser eller tittar i böcker som de tillsammans med socialbibliotekarien presenterar för varandra. Det är vanligt att man väljer LL-böcker men även andra som till exempel kokböcker och faktaböcker om djur. Ofta görs också något praktiskt som anknyter till något från böckernas värld och även författarbesök har ägt rum (Nilsson, 2005; Ohlin, muntligt 2005-03-23).

Intervjuer och dokument

Vem är målgruppen alla?

Bibliotekschefen Marianne Törnblad-Anderberg definierar alla ”som alla” och redogör för hur hon uppfattar bibliotekets uppdrag: att tillhandahålla service till alla i kommunen; medborgare och gäster. Hon citerar kommunens målbeskrivning som finns i *Biblioteksplan för Höörs kommun*: ”Hela kommunen ska täckas av god biblioteksservice som ska vara baserad på kommuninvånarnas behov och önskemål”.

Biblioteksplanen är uppdelad i ålderskategorier, där man specificerat vad man ska göra för användarna i livets olika skeden Barn, ungdomar, studerande och grupper med särskilda behov är de målgrupper som nämns vid namn, dessutom påpekas att man ska informera och rikta sig till personal, föräldrar och andra som finns i målgruppernas tillvaro och omgivning

I *Utvärdering av verksamhetsavtalet 2004* berättas att man under året som gått har anordnat bland annat: en fototävling för ungdomar; en seriedag; sagostunder; biblioteksvisningar för olika grupper; vandringsbibliotek till skolor, förskolor, institutioner och förvaltningar; högläsningprojekt; föräldrabesök från BVC-grupper för information om läsning och barns språkutveckling; sommarboken; bokvagnsronder på äldreboende och sjukhem; och flera kulturarrangemang. Kunskapshuset med studie- och datasal har lagts ned och biblioteket har tilldelats medel till två extra datorer för att kunna överta servicen till studenterna men biblioteket har haft svårt att kompensera studenterna fullt ut.

Hur förhåller man sig till uppdraget målgrupp alla?

Att alla ska få ta del av god biblioteksservice definierar Törnblad-Anderberg som att alla ska få ta del av det man anser sig behöva eller önska, i den mån biblioteket kan stå till tjänst med de resurser som finns att tillgå - eget eller via fjärlån. Kan man inte ordna det efterfrågade ska man försöka erbjuda något likvärdigt eller nästan likvärdigt.

På frågan om hur hon definierar basverksamhet får vi svaret att all deras verksamhet är basverksamhet; att ge alla vad de önskar, antingen det gäller kunskapsinhämtning eller förströelseläsning. Detta innefattar den sociala verksamheten, barn- och ungdomsverksamheten och det reguljära öppethållandet. De prioriterar barn och ungdomar, äldre, sjuka och handikappade.

Det är viktigt för Törnblad-Anderberg att folkbiblioteket är en mötesplats där man fritt och öppet kan tillägna sig information utan att ”behöva blotta sig”. Hon anser också att folkbiblioteken bör vara navet i människors livslånga kunskapsinhämtning och att en mycket viktig uppgift är att ge barnen upplevelser som har annat ursprung än Internet och ett språk som rikare än sms-språket, något de har nytta och glädje av hela livet. Hon talar också om det stora värdet av att barn ”görs” till läsande människor som kritiskt kan granska sin tillvaro och omvärld.

De projekt som genomfördes under 80-talet har man fortsatt med, de har utvecklats och förändrats till viss del. Behovet av ’kultur i vården’ är lika stort om inte större idag och eftersom befolkningen blir äldre och äldre ser Törnblad-Anderberg inget som tyder på att behovet skulle avta.

I Biblioteksplanen dominerar termer som läsfrämjande åtgärder, språkutveckling, kunskapsinhämtning och informationssökning. I målbeskrivningsdelen framhålls barn och ungdomar, äldre, sjuka och handikappade som prioriterade grupper och man ska också sträva efter att ständigt förnya och utöka den uppsökande verksamheten bland dessa grupper. I övrigt ska man sträva efter att hitta nya samarbetspartners och underhålla eller utöka samarbetet med de man redan har.

Verksamhetsavtalet hänvisar till biblioteksplanen vad det avser biblioteksverksamhetens innehåll, med tillägget att den ska bedrivas ”enligt gällande lagar, regler och förordningar”.

Vilka målgrupper väljs ut och vilka väljs inte ut?

Törnblad-Anderberg tycker att en del studieförbund, fackföreningar och politiker har varit svåra att locka till samarbete även om det ibland bara varit fråga om biblioteksvisningar. Bibliotekarierna själva har varit dåliga på att rikta sig till tonåringar, invandrare och män i 30-40 års ålder. De har idéer om målgruppsriktade satsningar för män (se nedan) och tonåringar (någon slags tävling där priset kanske kommer att vara att få besöka en litteraturfestival) men för tillfället finns inga idéer som rör aktiviteter riktade till invandrare.

Hon säger att man aldrig bortprioriterar någon grupp men ”man kanske drar ned på takten för några för att man under en viss tid måste satsa på andra”.

I Biblioteksplanen är, som ovan omtalats, barn, ungdomar, studerande och grupper med särskilda behov de målgrupper som nämns vid namn.

En grupp som socialbibliotekarie Ylva Ohlin skulle vilja förbättra samarbetet med är de personliga assisterna, inte bara assistenter till utvecklingsstörda utan personliga assistenter över lag. Eftersom alla inte själva kan ta sig till biblioteket eller biblioteksaktiviteter på grund av olika slags hinder är samarbetspartners viktiga säger hon.

Vad ligger bakom idéer till satsningar?

Enligt Törnblad-Anderberg, får bibliotekspersonalen idéer till aktiviteter och projekt ifrån kurser, studiebesök på andra bibliotek, BIBLIST och Internet, tidningar och andra skrifter. Besökarna kommer sällan med förfrågningar om olika aktiviteter men det har hänt och en låntagares kommentarer blev en impuls till en aktivitet. När biblioteket startade utbildning för all vårdpersonal tyckte en man anställd inom Gatu- och parkförvaltningen att det var orättvist att biblioteket gjorde en så stor satsning på ”kvinnorna”, vilket gjorde att det numera finns boksnurror på alla förvaltningar.

Aktivitet och projekt kan initieras av andra utifrån kommande idéer, man har ett nära samarbete med socialnämnden liksom med vårdpersonal i både den privata och kommunala sektorn enligt Törnblad-Anderberg. Ytterligare samarbetspartners är till exempel: BVC, skolkuratorer, studieförbund, pensionärsföreningar och fackföreningar. Just nu samarbetar biblioteket med SKAF för att under våren kunna locka lågutbildade till biblioteket för att visa dem vad som finns, bokprata och dylikt. Biblioteket deltar också i projektet ”Läs för mig pappa” som drivs av en rad LO-fackförbund och ABF.

Läsklubben för utvecklingsstörda är en satsning som kommit till efter många års verksamhet riktad till utvecklingsstörda och Ohlin kan inte identifiera någon ursprunglig idékälla till just denna aktivitet. Hon återkommer vid ett flertal tillfällen till att nästan all uppsökande verksamhet syftar till att få låntagarna till att komma till biblioteket. Syftet är att de ska inse vad de kan få ut av bibliotekets resurser och bli "självgående" låntagare. Vad det beträffar målgruppen utvecklingsstörda finns det ytterligare ett syfte; hon tycker det är viktigt att utvecklingsstörda och (andra) barn och ungdomar får träffas.

Enligt Ohlin kommer det ibland önskemål på aktiviteter från vårdpersonal men oftast sker utvecklingen av aktiviteter över tid. Idéer hon vill genomföra möts sällan av motstånd och hon har därför under åren kunnat prova sig fram. Hon upplever det som om verksamheten är ganska "uppstrukturerad". Teman är något som är väldigt uppskattat och återkommande till olika målgrupper, klipp-och-klistra är något annat som också är populärt, allt med anknytning till böcker och läsning.

Kristianstad

Närmiljö

Kristianstad kommun ligger i nordöstra Skåne och är länets till ytan största kommun. Kommunen kännetecknas av vacker natur och ett vattenrikt landskap. I kommunen finns ett 40-tal orter vilket gör kommunen till Sveriges tätortstättaste kommun. Under 2004 hade kommunen ca 75 600 invånare (60,5 invånare/km²) varav ca 29 000 bodde i centralorten. Kommunen har sedan 1980-talet haft en invånarökning med knappt 300 personer per år. Denna ökning beror på en hög inflyttningsfrekvens.

Både befolkningsstruktur, arbetslöshetsstatistik och utbildningsnivå stämmer väl överens med länets- och rikets siffror (Kristianstads kommuns webbplats). När det gäller utbildning finns det en högskola på orten som erbjuder ett 20-tal utbildningsprogram och över 100 kurser på olika nivåer för ca 11 000 studenter (Kristianstad högskolas webbplats).

Näringslivet i kommunen har stor bredd med ca 6 000 företag varav 67 % är enmansföretag, endast 10 % har 10 personer eller fler anställda. De två arbetsplatser som har flest anställda är Kristianstad kommun och Centralsjukhuset. Kommunen är ledande i landet när det gäller livsmedelsindustri. Det finns ca 1 600 företag i kommunen inom livsmedelskedjan, det vill säga företag som på något sätt har anknytning till livsmedelsindustrin. Kommunen har också antagit en livsmedelsprofil - *Spirit of food*. Man arbetar aktivt med marknadsföring av sin profil för att locka fler företagare, studenter och turister till kommunen. Via ökande skatteintäkter är målet att den kommunala servicen ska förbättras för alla kommuninvånare (Kristianstads kommuns webbplats).

Cirka 10 % av kommunbefolkningen är utlandsfödda. Kommunen blev under 2002 beviljade bidrag från Europeiska flyktingfonden att i samarbete med migrationsverket ta fram ett dokument för att enklare kunna kartlägga flyktingars skolbakgrund,

yrkeslivserfarenhet med mera. Detta dokument ska sedan användas i den enskildes kontakt med olika myndigheter (ibid.).

Biblioteksverksamhet

Folkbiblioteksverksamheten i Kristianstad kommun består av stadsbibliotek, 11 filialer, två utlåningsstationer och en bokbuss. Verksamheten kompletteras ytterligare med länsbibliotek- och lånecentralsverksamhet. (Kristianstads biblioteks webbplats).

Under 2003 kostade biblioteksverksamheten 276 kronor per kommuninvånare (exklusive investeringar) och det gjordes 8,8 lån per invånare (*Folkbibliotek 2003*). En del större satsningar på biblioteksverksamheten har skett under de senaste åren i form av om- och tillbyggnad av filialbiblioteket i Åhus och införskaffandet av en ny bokbuss. Verksamheten sysselsatte under 2004 motsvarande 41 årsverken anställda, därav 21 bibliotekarier (Persson, muntligt 2005-03-24).

Stadsbibliotekets öppettider var i genomsnitt 53 timmar per vecka under 2003 och besöksantalet var 315 764, vilket motsvarar drygt 1 000 besökare per dag (*Folkbiblioteken i siffror 2003*).

Organisatoriskt tillhör folkbiblioteksverksamheten kultur- och fritidsnämnden (Kristianstads kommuns webbplats). I Kultur- och fritidsnämndens målbeskrivning för 2004 skall verksamheterna inom nämnden bland annat bedriva en verksamhet som kan nås av alla. Mänskligt välbefinnande, samhällets mångfald och vikten av att skapa en attraktiv kommun för invånarna och samtidigt locka nya invånare betonas.

Mellan kommunerna i nordost (Bromölla, Hässleholm, Hörby, Kristianstad, Osby, Perstorp och Östra Göinge) finns ett etablerat samarbete, vilket för bibliotekens del bland annat utmynnat i ett gemensamt lånekortsystem (Persson, muntligt 2005-03-24).

Matrummet

Satsningen Matrummet vänder sig till en matintresserad allmänhet och studerande på högskolans gastronomiutbildning och Österängsgymnasiets livsmedelsprogram. Genom olika omflyttningar i biblioteket skapades Matrummet – ”folkets matbibliotek” i form av en fysisk plats (ett eget rum på entréplan). Samtidigt bröt man ut och fördelade mediebeståndet under signum Qca i matlagning, specialmat, dietik, mat från speciella regioner, bakning, dryck, dukning och servering. Idag har satsningen flyttats ut i biblioteket igen och har nu formen av en i lokalen centralt placerad mathörna. På bibliotekets webbplats finns en presentation av Matrummet och en länksamling (Matrummets webbplats; Projektbeskrivning; Persson, muntligt 2005-03-24).

Idag är satsningen ett samarbete mellan stadsbiblioteket, högskolebiblioteket och Österängsgymnasiets bibliotek. Man arbetar tillsammans med framtagandet av en länksamling och man lånar medier av varandra. Man betraktar mediebeståndet inom satsningen mer och mer som gemensamt vilket gör samarbetet och satsningen så unik, enligt bibliotekarien Anna Persson. För att ytterligare öka mediebeståndet anordnade man under Bokfestivalen 2004 en insamling av kokböcker och annan för ämnet intressant litteratur (Projektbeskrivning; Persson, muntligt 2005-03-24).

Intervjuer och dokument

Vem är målgrupp alla?

Enligt Persson definieras målgruppen alla som alla människor eftersom biblioteket har så många målgrupper. Persson poängterar vikten av att alla som vänder sig till biblioteket ”ska hitta någonting”. Alla, är de som frivilligt vill ta del av bibliotekets verksamhet och för Kristianstads stadsbibliotek gäller det verkligen alla, ”- vi ska kunna hjälpa till med invandrarlitteratur, vi ska kunna ge material till dem som har läs- och skrivsvårigheter, vi ska hjälpa pensionärer, vi ska hjälpa barn, alltså har vi i stort sett alla grupper på biblioteket och de kommer frivilligt”.

Bokfestivalen (årligt evenemang) och bibliotekets programverksamhet är exempel på arbetet med att vara till för den breda allmänheten enligt Persson. Hon betonar vikten av grattis inträde och ingen föransmälning vid olika aktiviteter. Enligt projektbeskrivningen för satsningen Matrummet strävar man efter att göra biblioteket till en resurs för alla i Kristianstad.

Hur förhåller man sig till uppdraget målgrupp alla?

Enligt Kultur- och fritidsnämndens målbeskrivning (2004) baserar nämnden sin verksamhet på fyra nyckelord: demokrati, mötesplatser, utveckling och upplevelser. För bibliotekets del innebär detta att: vara en mötesplats som erbjuder medier och teknik i syftet att främja delaktighet och inflytande, arbeta för ökad tillgänglighet och utveckling av olika samarbetsformer samt bedriva en flexibel organisation för att kunna möta omvärldens krav. Biblioteket ska även utveckla nya former av läsfrämjande åtgärder, utveckla rollen i det livslånga lärandet samt vara föregångare när det gäller social- och uppsökande verksamhet.

När det gäller vad biblioteket ska erbjuda alla menar Persson att det är individuellt och att bredden är stor. Alla personer har olika behov, ”några vill bara komma hit och läsa tidningen, några vill sitta vid våra datorer, några behöver hjälp med informationssökning...”. Bredden i yrket och verksamheten är det som Persson tycker är det fantastiska med folkbibliotek.

Enligt målbeskrivningen skall verksamheten spegla samhällets mångfald vilket Persson menar att de kan bli ännu bättre på. Exempelvis har man nyligen startat en satsning för invandrargrupper med utökad service med hjälp av bokbussen. Synskadade och hörselskadade är däremot två grupper som man arbetat med under längre tid.

Persson säger sig inte direkt ha någon definition av basverksamhet men framhåller information som en viktig bas. Information kan i sin tur sökas på olika sätt via till exempel Internet, böcker och ”skönläsning”. Böcker har alltid varit basen men det håller på att förändras och framtagandet av en biblioteksplan kan möjligtvis tydliggöra vad som ingår i stadsbibliotekets basverksamhet idag.

Persson tycker att folkbiblioteket har en betydelsefull och viktig roll i dagens samhälle i form av mötesplats. Biblioteket är en samlingsplats där svenskar, invandrare, vuxna och barn kan träffas. I det moderna samhället som också är ett ålderssegregerat samhälle har därför biblioteket en viktig roll som samlingsplats dit alla kan gå. När det gäller

folkbiblioteket i framtiden tror Persson på det som institution, däremot kanske inte när det gäller informationssökning på nätet utan mer när det gäller litteratur och läsning.

Vilka målgrupper väljs ut och vilka väljs inte ut?

I ovan nämnda målbeskrivning ges uttryck för att barn och unga ska prioriteras. Alla förskolebarn skall erbjudas biblioteksvisning, tillgängligheten för barn och unga med särskilda behov ska öka och att stadsbiblioteket ska inreda ett 'flexibelt' rum för barn och unga. I avsnittet omnämns också: social- och uppsökande verksamhet, det livslånga lärandet och samarbetsformer med intressenter i och utanför kommunen vilket indirekt anger målgrupper. På bibliotekets webbplats framgår det också att man samarbetar med personer i barn och ungdomars närhet till exempel distriktssköterskor och lärare. Här presenteras också en mängd aktiviteter som till exempel författarbesök och läsklubb som inriktar sig på olika målgrupper.

Ett stort antal av bibliotekets besökare är studerande. Gruppens behov tillgodoses i varierande utsträckning enligt Person. ”Vi avvisar ingen men försöker att till exempel inte fjärrlåna kurslitteratur till studenterna utan hänvisar då till högskolans bibliotek för denna tjänst”. När det gäller distansstuderande menar Persson att ”man får ha lite känsla”, studerar personen vid ortens högskola hänvisar man dit, i annat fall har personalen ganska god kunskap om hur låneservicen fungerar vid de olika högskolorna eller universitetet som bedriver distansstudier och bestämmer sig utifrån detta för hur mycket hjälp man på stadsbiblioteket ska stå till tjänst.

Enligt Persson finns det ingen medveten tanke kring bortprioritering av någon grupp. Däremot ser hon ett problem med att biblioteket hela tiden bygger ut verksamheten med fler och fler satsningar och inte tar bort några. Hon uttrycker en oro över att man med sina minskande personal- och ekonomiska resurser snart måste börja säga nej till satsningar, omprioritera eller ta bort någon befintlig satsning och därmed minska satsningarna på någon eller några målgrupper.

Under intervjun framkommer att pensionärer är en högt prioriterad grupp i dag och att målgruppen kommer att öka i framtiden och likaså kraven på biblioteksverksamheten från denna målgrupp. Invandrare är en målgrupp som man nyligen startat en målgruppsriktad satsning för som innebär att bokbussens hållplatser utökats till att innefatta de invandrantäta områdena i staden. Även biblioteksvisningar genomförs för målgruppen i samarbete med SFI. Hon tillägger att det efter en omorganisation nu är arbetslaget för skönlitteratur som har ansvaret för att arbeta mer utåtriktat mot invandrargrupperna. En målgrupp som Persson önskade att man satsade mera på är de kommunala förvaltningarna, men också att överhuvudtaget arbeta mera ”utanför huset” med olika satsningar och aktiviteter.

Det vanligaste sättet att nå nya användare idag är genom, ”mun mot mun metoden” enligt Persson. Varje individ måste själv få upptäcka vad biblioteket har att erbjuda – ”What’s in it for me”. Programverksamheten kan vara ett sätt att locka nya grupper eller enskilda besökare men generellt önskar Persson att det fanns mer resurser till marknadsföring.

Vad ligger bakom idéer till satsningar?

Bakomliggande faktorer till att man på stadsbiblioteket valde att genomföra en satsning som riktar sig till en matintresserad allmänhet var hög utlåningsfrekvens inom ämnet, bibliotekariernas intresse och kommunens livsmedelsprofil. I projektbeskrivningen (2003) framgår att det finns ett stort intresse från allmänheten för ämnesområdet vilket Persson också betonar och påpekar att medierna är i ständigt omlopp. Upprinnelsen till satsningen var att Persson och ytterligare en bibliotekarie gjorde en översyn av avdelningen då denna uppfattades som ständigt rörig. I samband med att kommunen antog livsmedelsprofilen ”hakade biblioteket på” och skapade det fysiska Matrummet, presenterade satsningen på bibliotekets webbplats och kontaktade bibliotekarierna på högskolan och Österängsgymnasiet. Trots att Stadsbiblioteket inte har fått någon respons från kommunen när det gäller satsningen ansåg man att kommunens profil var en möjlighet att visa vad biblioteket hade att erbjuda och samtidigt vara en resurs för allmänheten. ”Vi på Kristianstad bibliotek vill gärna vara med och hjälpa våra invånare till större kunskap, vilket vi tror är nödvändigt för att även den vanlige medborgaren ska känna att han/hon är delaktig i kommunens profil” (Projektbeskrivning, 2003).

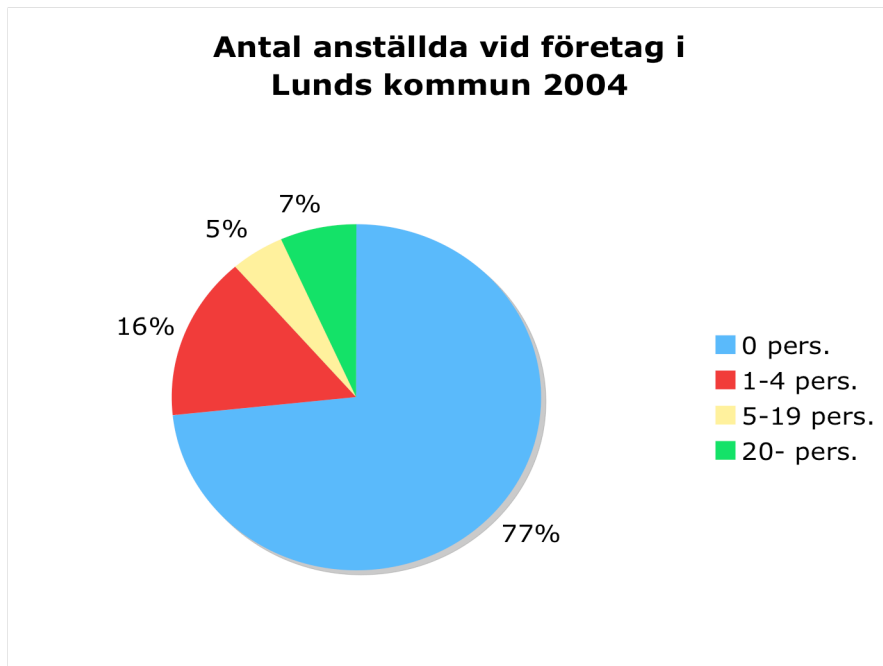
Även när det gäller andra målgruppsriktade satsningar på biblioteket är personalen de främsta initiativtagarna. I en del av vårens programverksamhet har man däremot vänt blickarna utåt och till exempel antagit designåret som tema. Persson tror att både val av satsningar och mediebestånd till stor del speglar personalens intresse, ”om man brinner för någonting är det mycket enklare att dra igång”. Ökade personalresurser för biblioteket skulle innebära ett ökat antal satsningar konstaterar Persson.

Lund

Närmiljö

Lund kännetecknas av att vara kontrasternas stad med sin 1000-åriga historia, Skandinavien största universitet och en lång tradition av framstående forskning och entreprenörskap. Staden omtalas som idéernas stad. Kommunen ligger i Öresundsregionen och representeras även av jordbruksbygd och natursköna miljöer. Kommunen har haft konstant befolkningsökning sedan 1960, och har idag cirka 101 400 invånare (236 invånare/km²) varav drygt 73 800 bor i centralorten Lund (Lunds kommuns webbplats). Av kommunens invånare är det ungefär 14% som är utrikes födda (SCB).

Universitetet med 41 000 studenter och cirka 6 000 anställda har en nyckelroll i staden på många sätt (Lunds universitets webbplats). Bland annat har samarbetet mellan universitetet och forsknings- och utvecklingsföretag inneburit att staden Lund kan ses som ett internationellt ledande centrum för nyskapande forskning och industri. Det finns drygt 11 000 företag i kommunen varav 77 % är enmansföretag och endast nio företag har över 500 anställda.

Källa: Kommunens webbplats

De största arbetsgivarna i kommunen är den offentliga sektorn med Region Skåne, Lunds universitet och Revingehed Garnison. Den öppna arbetslösheten i kommunen var under föregående år 6,4 % vilket stämmer väl överens med både länet och rikets siffror.

Sedan 2003 har ett omfattande arbete pågått gällande en gemensam utvecklingsplan för kommunen. När det gäller visioner och strategier för framtiden kan dessa knytas till fyra nyckelbegrepp: Mångfald – dialog – engagemang – framtidstro (Lunds kommuns webbplats).

Biblioteksverksamhet

Folkbiblioteksverksamheten i Lunds kommun består av stadsbibliotek, 11 stadsdelsbibliotek/filialer och en bokbuss. I organisationen finns också skolbibliotekscentral och Lundasamlingen (lokalsamling). Kultur- och fritidsnämnden ansvarar för folkbiblioteksverksamheten, medan annan befintlig verksamhet i stadsbiblioteket, konsumentverksamhet och vägledningscentrum bygger på samarbete med Konsumentverket och Utbildningsnämnden. Stadsbiblioteket är centralt beläget i staden och genomfördes 1999 en större ombyggnation.

Under 2004 arbetar personal motsvarande 91 årsverken i hela verksamheten, därav 57 bibliotekariar (Årsberättelse 2004). Kommunens utgift för verksamheten motsvarade 548 kronor per kommuninvånare och utlånen var 12,6 per invånare. När det gäller stadsbiblioteket hade man under 2004 ett besökarantal som uppgick till 896 000 personer, vilket motsvarar ungefär 2 500 besök per dag och biblioteket var öppet i genomsnitt 61 timmar per vecka (Folkbiblioteken i Lunds webbplats).

Biblioteket bedriver en bred verksamhet och medverkar bland annat i den nationella referenstjänsten Fråga biblioteket. En brukarundersökning angående 1999 års

ombyggnation och samtida omorganisation har genomförts under 2004 i samarbete med TEMO. Resultatet kommer att presenteras under 2005 (Årsberättelse, 2004).

Företagsservice och Info Business Öresund

Företagsservice är en satsning som vänder sig till små och medelstora företag och särskilt till dem som ska starta eget. Via Företagsservice ges kvalificerad hjälp till självhjälp för den enskilde att söka och sammanställa information om exempelvis företag, branscher, handel, lagstiftning och export. På avdelningen för Teknik och Naturvetenskap tillhandahåller biblioteket lämplig litteratur i form av tidningar, tidskrifter och böcker samt databaser som till exempel Kompass och WebSelect. I satsningen ingår också EU-projektet Info Business Öresund, vilket bygger på ett samarbete mellan Lunds stadsbibliotek, Malmö stadsbibliotek, Köpenhamn Kommunbibliotek och Helsingör Centralbibliotek. Lunds stadsbibliotek blev som fjärde part tillfrågad om det ville delta i projektet. Info Business Öresund vänder sig till bibliotekarier i syfte att dels öka kompetensen hos dessa i att söka företagsinformation för kunna ge bättre service och dels skapa nätverk mellan bibliotekarier i Öresundsregionen. Tillsammans har man utarbetat ett kursmaterial på nätet www.infobusinessoresund.net för utbildning inom ämnesområdet företagande och ekonomi. EU-projektet är avslutat men samarbetet kommer att fortsätta med bland annat en årlig konferens samt underhåll av kursmaterialet på webben. Medverkandet i projektet innebar för stadsbiblioteket att satsningen intensifierades och efterfrågan av tjänsterna ökade ytterligare (Konferensanteckningar; Kursbeskrivning; Ahlquist, muntligt 2005-03-31).

Lunds stadsbibliotek samarbetar även med en mängd aktörer inom näringslivet till exempel Näringslivskontoret, med vilka man delar databaser. Region Skåne och Nutek är andra samarbetspartners där man ser en ömsesidig nytta av varandras verksamheter, biblioteket blir en betydelsefull knutpunkt både för användare som söker information och organisationer som vill nå ut med information.

Responserna kring satsningen har varit mycket positiv, enligt personalen får de frågor varje dag inom området. Man har regelbundet visningar och information om tjänsten. Satsningens tillkomst låg förmodligen rätt i tiden, med stor arbetslöshet och regeringens positiva inställning till ökad företagsamhet. Företagsservice är nu en permanent verksamhetsdel på Lunds stadsbibliotek. När det gäller satsningen har man redan idag sett exempel på hur målgruppen kan breddas till att även innefatta till exempel arbetssökande som söker information om en viss arbetsplats eller bransch (Ahlquist, muntligt 2005-03-31).

Intervjuer och dokument

Vem är målgruppen alla?

I det kommunala dokumentet Ekonomi och verksamhetsplanen för 2005-2007 omnämns *målgrupp alla* som "alla Lundabor". I avsnittet gällande biblioteksverksamhet är "kommuninvånaren" och att man ska stödja vuxnas lärande de enda målgruppsrelaterade termer som nämns.

I bibliotekets Årsberättelse för 2004 framhålls alla medborgare och den enskilde individen som målgrupper. Bibliotekschef Gunilla Herdenberg framhåller att det är en självklarhet att bedriva en verksamhet som vänder sig till alla och att det finns en stor medvetenhet kring detta inom personalen. Alla är alla, folkbibliotekets grundtanke är att vara till för alla. Det unika med folkbibliotek är att det är finansierat av kommunen men är öppet för vem som helst. Enligt Birgit Ahlquist, ansvarig bibliotekarie för Företagsservice, är alla välkomna, hemlösa eller vem som helst. I kommunal mening är det lundaborna men alla i regionen som kan och vill nyttja biblioteket ingår i målgruppen.

Hur förhåller man sig till uppdraget målgrupp alla?

Gunilla Herdenberg anser att det basutbud eller kärnverksamhet som alla medborgare har rätt att få ta del av är fri tillgång till *ordet*, och *ordet* innefattar också musik och film. Faktorer som påverkar den fria tillgången till ordet och informationen är till exempel kvalitetskriterier och ekonomiska aspekter. Ibland kan även större nationella satsningar som till exempel satsningen gällande samhällsinformation på biblioteken inför EU-omröstningen ses som en kärnverksamhet. Omvärldsbevakning är en viktig del av folkbibliotekets uppdrag och kan ses som en del i kärnverksamheten. I Övergripande mål och mål för verksamheten (2005) uttrycks följande: "Biblioteket ska erbjuda medborgarna fri tillgång till information och befrämja läsförmåga, läslust och livslångt lärande."

Uppdraget *målgrupp alla* kan ses som ett problem eller kanske som en utmaning. Herdenberg säger att det är svårt att ha ett stort utbud och hålla lika hög kvalitet på alla dess delar. (För till exempel Universitetsbiblioteket, som har en begränsad målgrupp, är det lättare att undersöka sin målgrupps servicebehov och liknande.) Enligt Herdenberg genomsyras hela verksamheten av tanken på att tillgodose allas behov och intressen. Exempelvis är personalen mycket uppmärksam på vilka konsekvenser förändringar i verksamheten kan få för olika grupper likaså att alla som vill ska få lånekort och därmed tillgänglighet till all service.

Vilka målgrupper väljs ut och vilka väljs inte ut?

Enligt fullmäktigemålen ska biblioteksverksamheten lägga särskild tonvikt på barn och ungdomar. I Kultur- och fritidsnämndens mål framgår att verksamheterna aktivt ska arbeta för att nå nya grupper. Samarbetet med andra aktörer som bibliotek och institutioner i och utanför den egna förvaltningen bör utvecklas och effektiviseras enligt de övergripande målen för biblioteksverksamheten.

Enligt Ahlquist har man vid Lunds stadsbibliotek medvetet försökt undvika att precisera målgrupper i bibliotekets målbeskrivning för att inte begränsa sig, "för de som du inte nämnt ska du då inte vända dig till dem". På stadsbibliotekets webbsida framgår att biblioteket bedriver en mängd olika verksamheter som riktar sig till olika målgrupper. Herdenberg är kluven till uppdraget att prioritera barn och ungdomar när det gäller stadsbiblioteket. Det passar bättre för stadsdelsbiblioteken ute i bostadsområden där de flesta barnen finns än inne i centrum där användargruppen ser annorlunda ut.

Exempel på grupper som Herdenberg anser att man inte satsar tillräckligt på är yngre tonåringar och män. När det gäller gruppen män hoppas bibliotekschefen att de nya

planerna för stadsdelsbiblioteket kommer att leda till att stadsdelsbiblioteken utvecklar sin roll som informationscentra och mer ser till sitt lokala perspektiv och befolkningen i sin närmiljö. Enligt planen för stadsdelsbiblioteken är intentionerna att stadsbiblioteket ska representera bas och bredd medan stadsdelsbiblioteken genom profilering och anpassning till närmiljön ska skapa större djup och variation i medieutbudet.

Personalen väljer inte bort vissa grupper men man måste hela tiden göra val och då blir det allt som oftast att man väljer den breda vägen, vilket är förståeligt enligt Herdenberg. Bästa förutsättningen för att bredda utbudet av satsningar är att personalgruppen är så blandad som möjligt både när det gäller kön, ålder, intresse och bakgrund.

Målgrupper som biblioteket kommer att behöva satsa mer på i framtiden är pensionärer och barn. Den sociala verksamheten kommer att öka mycket. Hon tror också att digitaliseringen kommer att skapa ett ännu större behov hos olika målgrupper i form av förmedlad och paketerad information. De fysiska utlånen och de faktiska besöken kommer att minska. Däremot kommer större krav att ställas på längre öppethållande och tillgänglighet.

Enligt Herdenberg har andelen Lundabor som besöker sina bibliotek ökat kraftigt under de senaste decennierna. Det höga antalet besökare gör att hon anser att man inte behöver "ta på sig för många tagelskjortor heller" vad det beträffar icke-användarna. Hon tycker också att man ska tänka sig för när man väljer vilka satsningar man ska genomföra för att som hon säger undvika att "slå in för mycket öppna dörrar".

Vad ligger bakom idéer till satsningar?

Mycket stor del av de satsningar som kommer till stånd beror på personalens eget intresse. Man väljer det som ligger närmast och de grupper man vet hur man ska tilltala anser Herdenberg. Hon tror inte att högre anslag har någon påverkan när det gäller val av satsningar, möjligtvis skulle man kunna öka medvetenheten kring målgrupper och behov men inte att typen av satsningar generellt skulle förändras. Det är naturligt att välja det som är lättast, det man behärskar eller har intresse för.

Vad var det då som gjorde att man vid Lunds stadsbibliotek bestämde sig för att satsa på målgruppen företagare? Enligt Ahlquist började det med att hon efter ombyggnaden och omorganisationen i slutet av 1990-talet sökte tjänsten på avdelningen Teknik och Naturvetenskap. Kort därefter var en grupp av personalen på studiebesök på Malmö stadsbibliotek där man redan hade Företagsservice. Hennes intresse för ämnet och erfarenheterna av studiebesöket i Malmö lade grunden till satsningen. Man började i liten skala med att synliggöra det material man redan hade på ett bättre sätt - "rent allmänt har ju ett så pass stort bibliotek som Lund från början mycket material: referensböcker, lagsamlingar, ekonomiböcker, tidningar och tidskrifter i ämnet och det vill man ju ska användas." Ahlquist framhåller också betydelsen av kunskaper om andra organisationer, tillgänglighet till information, generösa öppettider etcetera vilket gör att biblioteket lämpar sig väl att vara ett nav för grundläggande information inom ämnet. Ahlquist anser inte att satsningen på små och medelstora företag har påverkat andra målgrupper, tvärtom poängterar hon vikten av att beståndet utnyttjas.

Malmö

Närmiljö

Malmö är sedan slutet på 1800-talet Sveriges tredje folkrikaste kommun. Där bor ungefär 270 000 invånare (1 751 invånare/ km²), ett antal som beräknas stiga. Öresundsregionen är ett expansivt område och antalet Malmöbor har ökat tjugo år i följd. En fjärdedel av invånarna är födda i utlandet (länet 14,4%, riket 12,2%). Denna grupp av invånarna kommer från över 150 olika länder (Malmö stads webbplats).

Den offentliga sektorn är en mycket stor arbetsgivare som står för ungefär en tredjedel av Malmös arbetstillfällen. Tillverkningsindustri, med tyngdpunkt på verkstadsindustri, har efter senaste tidens omstruktureringar i olika branscher krympt och står numera för cirka 16 % vad det gäller arbetstillfällen i kommunen. Många företag inom livsmedels-, kemi-, förlags-, IT- och handels och transportbranschen är etablerade i Malmö. Inpendlingen till Malmö stad är omfattande (NE). Arbetslöshetssiffran för mars 2004 var 6 % (Malmö stads webbplats) motsvarigheten för länet var 7 % och riket 6 %.

Vid Malmö högskola studerar drygt 20 000 studenter. Utbildningsnivån i Malmö skiljer sig inte nämnvärt från läns- och riksgenomsnittet vad det gäller förgymnasial och gymnasial utbildning men är något högre när det gäller eftergymnasial utbildning (Malmö stads webbplats).

Malmö Stads devis är: Mångfald · Möten · Möjligheter (Malmö stads webbplats), och visionen för kulturen i Malmö är bland annat att den ska väcka nyfikenhet och engagemang. Huvudmålet är att få allt fler att i större omfattning uppleva och utöva kultur (Vision och huvudmål för kulturen i Malmö, 2005).

Biblioteksverksamhet

Malmö stadsbibliotek består av stadsbiblioteket, tio stadsdelsbibliotek samt en bokbuss. Organisatoriskt lyder biblioteken under kulturnämnden. Stadsbiblioteket i Malmö är samtidigt folkbibliotek, länsbibliotek och lånecentral, och trots att de är skilda enheter har man gemensamt mediebestånd. Vissa delar av beståndet bekostas av regionen respektive staten (Malmö stads webbplats).

Biblioteksverksamheten hade motsvarande 182 årsverken anställda år 2003, därav 106 bibliotekarier. Driftkostnaderna uppgick till 453 kronor per invånare och enligt utlåningsstatistik gjordes 9 lån per invånare (*Folkbibliotek 2003, 2004*). Stadsbiblioteket hade öppet i genomsnitt 58 timmar per vecka enligt verksamhetsberättelsen för 2004. Man har cirka 4 500 besökare per dag (*Välkommen till Stadsbiblioteket*).

2003 utnämndes Stadsbiblioteket till Årets bibliotek. I motiveringen framhålls från prisutdelaren DIK-förbundet att biblioteket har en stark förankring hos besökarna och att man är långt framme vad det gäller nya arbetssätt och ny teknik (Verksamhetsberättelse 2003). I detta sammanhang kan nämnas att man på Malmö stadsbiblioteket har specialdesignade, inbjudande referensdiskar där bibliotekarierna står tillsammans med besökarna och man var först i Europa med att låta besökarna själva sköta utlåningen genom att (1993) installera sina ”Bokomater” (Stadsbibliotekets webbplats).

Riktad service till döva, ”Teckenspråk för alla” och Poetry Slam på teckenspråk

Malmö stadsbiblioteks satsning på riktad service till döva började redan på 70-talet när de lättlästa böckerna började ges ut. En stor utvidgning av satsningen har gjorts under de senaste fem, sex åren, mycket tack vare att en svensktalande och teckenspråkskunnig hörselskadad person anställdes som konsulent på dövföreningen i Malmö, och att man fick EU-bidrag till projektet ”Teckenspråk för alla”, vilket genomfördes under det europeiska språkåret 2001.

Projektet ”Teckenspråk för alla” genomfördes av tre parter: Malmö Dövas Förening ”Svenske”, Stiftelsen Hadar och Malmö stadsbibliotek. Syftet var att göra allmänheten medveten om teckenspråket som ett kommunikationssätt genom ett antal aktiviteter. Aktiviteterna pågick under det andra halvåret 2001 och bestod av:

- Ett ”teckenspråkstält” under Malmöfestivalen
- En Webb-baserad kurs i teckenspråket
- Under ”språkveckan” ordnade projektet en utställning och ett antal shower på stadsbiblioteket
- En publikation om teckenspråket
- En poesitävling, Poetry Slam, på teckenspråk

Teckenspråkstältet besöktes av cirka 1 600 personer; teckenspråkskursen finns fortfarande tillgänglig på nätet (maj 2005); projektutställningen och showerna sågs av cirka 8 000 personer; publikationen trycktes och distribuerades i 2 000 exemplar; och Poetry Slam på teckenspråk lockade 50 personer och har blivit en årligt återkommande aktivitet.

Tävlingen Poetry Slam på teckenspråk föregås av en workshop, som numera är förlagd till dövföreningens lokaler för att man upptäckt att det främjar samarbetet mellan parterna. Workshopen hålls med en teckenspråkslärare och en estradpoet som inspiratörer. Där får deltagarna tips om vad man bör tänka på när man skapar poesi för detta ändamål. Tävlingsdeltagarna var första året mest hörande som inte har teckenspråket som första språk men det har förändrats över tid.

Intervjuer och dokument

Vem är målgrupp alla?

Stadsbibliotekarie Gunilla Konradsson-Mortin tycker att uppdraget *målgrupp alla* ”är ett flummigt men underbart uppdrag”. Hon anser att målgrupp alla är ”verkligen alla”: människor i livets alla åldrar från barn till gamla, oavsett sysselsättning eller ursprung. Målgruppens sammansättning förändras över tid – hon anger till exempel ökad invandring med grupper som kommer från ”icke studiesociala miljöer” och säger att biblioteket med ”det livslånga lärandet [...] har fått helt andra besökargrupper än vad vi hade innan”.

I bibliotekets riktlinjer ”Fantasi och kunskap” framkommer att biblioteket är till för malmöborna men också en resurs för biblioteken i Skåne och södra Sverige. I kulturnämndens verksamhetsidé för kulturen i Malmö nämns det samma: att

målgrupperna är människor bosatta i Malmö och i regionen (Vision och huvudmål för kulturen i Malmö, 2005). I Stadsbiblioteket interna skrift "Fokus och prioriteringar för 2004 och 2005" nämns att man som övergripande mål ska "bidra till att höja *malmöbornas* [vår kursivering] lärandenivå".

Hur förhåller man sig till uppdraget målgrupp alla?

Konradsson-Mortin anser att grundtanken i uppdraget är att ett folkbibliotek är öppet för alla och att det är gratis. Det finns en demokratisk aspekt som man måste värna om och det försöker hon alltid prata mycket om med politikerna. Hon berättar att Malmö stad har en värdegrund som uttrycks genom mångfald- möten-möjligheter och tycker att den stämmer överens med biblioteket. Alla är välkomna och alla kan använda bibliotek som mötesplats utan att någon frågar vem de är eller vad deras ärende är. Biblioteken kan naturligtvis inte ta emot Malmös samtliga invånare så "är det klart att vissa prioriteringar måste göras". De som kommer är dock alltid välkomna antingen det gäller hemlösa eller direktörer, bara man följer bibliotekets regler.

Det som folkbibliotekens *målgrupp alla* har rätt att få ta del av är "bildning" i begreppets allra vidaste betydelse säger Konradsson-Mortin. Alla ska kunna höja sin bildningsnivå genom biblioteket, oavsett om det handlar om att hitta inspiration i trädgårdsböcker eller att kunna samtala om en skönlitterär bok man läst.

För att kunna ge så god service som möjligt till Malmös invånare gäller det att veta vilka de är. Nya grupper tillkommer, andra växlar i storlek över tid – det går ofta i cykler. De förändringar som Konradsson-Mortin kan se vad det gäller målgrupper i framtiden är att kvarteren runt omkring Stadsbiblioteket står inför en förnying; Malmö högskola växer snabbt och deras bibliotek har inte söndagsöppet; Västra Hamnen bebyggs och där finns inget bibliotek.

Konradsson-Mortin påpekar också att man hela tiden måste vara lyhörd mot omvärlden vad det gäller vilka samarbetspartners som kan vara lämpliga och vad som händer i samhället i stort så man inte försakar tillfällena att medverka i projekt och dylikt.

Ett stadsbibliotek behöver ha en bredd tycker Konradsson-Mortin. Annorlunda är det med stadsdelsbiblioteken, "Rosengård är ju duktiga med sitt språkbibliotek" men de andra stadsdelsbiblioteken kanske skulle kunna fokusera mera på befolkningen runt omkring. Hon tillägger att i framtiden om anslagen minskar kan man komma att bli tvungen att se över sin verksamhet, alla kanske inte kommer att kunna vara en slags "mini-hb".

Enhetschefen för särskilda tjänster Gunilla Pettersson säger att uppdraget att tillgodose alla medborgares behov är något som drivs stenhårt för bibliotekets del. Just nu arbetar hon med att se över bibliotekets fysiska miljö för att avhjälpa eventuella hinder, ett projekt som Kulturrådet och Länsbiblioteket håller i och som ska vara klart till 2010.

I Verksamhetsberättelsen 2004 berättas om en rad utvecklingsprojekt till exempel "Välfärd för alla", och "Fråga biblioteket" (Sveriges största virtuella referenstjänst). Där står vidare att det är en demokratifråga att alla medborgare får tillgång till informationsservice på lika villkor även när det gäller digital service. Där kan man

också läsa att Malmö stadsbibliotek strävat efter att ge en jämlik tillgång till information genom att anlita guider som väglett besökare på andra språk än svenska, se nedan.

I ”Fantasi och kunskap” skriver man att ”Kunskapen, studierna, de litterära upplevelserna och det offentliga samtalet kan förändra individen, gruppen och samhället. Bibliotekets uppgift att samla, organisera och förmedla information oavsett medieform”. Där räknas också upp en rad mer konkreta uppgifter, bland annat att man ska ha ett generöst öppethållande och att det ska finnas stadsdelsbibliotek.

I ”Fokus och prioriteringar för 2004 och 2005” är inga målgrupper direkt nämnda vid namn. Det man ska fokusera och är till exempel: breda kontaktytor, besökaren i centrum, och samarbetet och nätverksuppbyggnad.

Vilka målgrupper väljs ut och vilka väljs inte ut?

Om en målgrupp prioriteras eller inte anser Konradsson-Mortin beror på hur omvärlden ser ut och vilket politiskt uppdrag man har – i Malmö är 25 % av invånarna invandrare. Hon fortsätter ”det är klart att vi måste köpa in och vi måste agera på ett helt annat sätt än man gör i Lund där man då har väldigt mycket studenter”.

Stadsbiblioteket ägnar extra resurser på olika grupper olika år. Man ser vad som är i fokus eller var man känner att det brister och arbetar mer med service eller med mediebestånd under en period. Biblioteket samarbetar också med utomstående aktörer vilket gör det möjligt att vända sig till just en specifik grupp. Ett exempel är miljöbiblioteket som ingår i ett samarbete med miljöförvaltningen och som bekostas av Sparbanksstiftelsen. Exempel på andra liknade satsningar är resebiblioteket och designbiblioteket.

De grupper man prioriterar är barn och invandrare. Man har nyligen satsat mycket på konst, musik och film, något som tilltalar ungdomar. Enligt Konradsson-Mortin bortprioriteras ingen utan man har överlag en jämn nivå och prioriterar ”upp” vissa delar, inte bara målgrupper.

Konradsson-Mortin framhåller att en undersökning som man genomfört visade att ungefär 90 % av Malmöborna besökt stadsbiblioteket eller något av stadsdelsbiblioteken – och att andra konstaterade att de köper böcker och därmed inte är intresserade av biblioteket. Dem kanske man inte behöver ”stånga sig blodig för” tillägger hon. Större ansträngningar görs dock för att locka till exempel ungdomar på de tekniskt praktiska gymnasieutbildningarna till biblioteket. Hon tycker att biblioteket kanske borde satsa mer på reklam för servicen Boken kommer eftersom andelen äldre i Malmö, precis som på andra ställen, ökar.

Pettersson talar om att man under viss tid prioriterar en grupp och att denna grupp då får mer resurser av den allmänna pott som avdelningen har till sitt förfogande. Detta upplever hon som en fördel gentemot tidigare när nuvarande avdelning var uppdelad i mindre enheter, exempelvis var Boken kommer en egen avdelning och likaså bokbussen. Man söker också externa pengar för att höja kvalité och kompetens. Ett exempel är Ingeborg Heintzes resestipendium som möjliggjorde en studieresa för av en Petterssons medarbetare till världens enda genuina dövuniversitet, Gallaudet University

i Washington. Ett annat exempel är att Talboksavdelningen fått gåvor av Stadsbibliotekets vänner.

Ibland finns faktorer som biblioteket inte kan påverka och även om Pettersson och hennes kollegor haft för avsikt att tilldela någon grupp extra resurser så är det inte alltid genomförbart. Ett exempel är att det inte finns så många teckenspråkstolkare att tillgå och de som finns måste bokas i god tid vilket kan omintetgöra planer på att tolka viss programverksamhet.

I verksamhetsberättelsen för 2004 framgår att man under det gångna året bland annat har använt nya metoder för att nå biblioteksovana genom olika projekt, och att man har haft ett projekt med ungdomsguider som väglett besökare i biblioteket på arabiska, persiska, bosniska och albanska.

Vidare i verksamhetsberättelsen framgår att man har arbetat med en rad projekt till exempel ”Riksdagen nära dig” - ett demokratistärkande projekt och PatientForum som bedrivs på Universitetssjukhuset MAS. Vidare nämns en rad olika aktiviteter: utställningar, biblioteksvisningar, undervisning i sökmetodik på Internet och i Stadsbibliotekets katalog, visningar av de tekniska anpassningarna, högläsning och bokprat, Starta eget/Företagsservice, en bokkarneval och en hel del annat. Målgrupperna som man riktat sig till är bland andra Daisy-användare, företagare, förskolebarn, skönlitteraturintresserade, elever i praktiska gymnasieklasser, kemiintresserade och SFI-elever.

Barn och ungdomar är den grupp som syns mest i ”Bibliotekets riktlinjer, Fantasi och kunskap”, där man också nämner samverkan med barnomsorgen och skolan. Likaså i Vision och huvudmål för Kulturen i Malmö är barn och ungdom samt funktionshindrade de enda grupperna som nämns vid namn.

Bibliotekets webbplats är mycket omfattande och vi uppmärksammade bland annat rubrikerna Ny i Sverige och Ungt Forum (Ufo) som vi inte stött på hos någon annan undersökningsenhet. Via rubriken Ny i Sverige når man information och länkar som kan vara av intresse för invandrare. Ungt Forum vänder sig till målgruppen unga vuxna, 15-25 år.

Vad ligger bakom idéer till satsningar?

Resebiblioteket, som nämnts ovan, kom till efter att man enligt Konradsson-Mortin, märkt ett ökat intresse från fyrtiotalister och äldre som börjar få mycket tid över och att ”det var en bit de var mycket intresserade av”. Hon betonar vikten av att hela tiden följa med i vad som händer ”runt omkring”.

Att stadsbiblioteket medverkade i projektet ’Teckenspråk för alla’ beror på att man blev tillfrågad av dövföreningens konsulent och Stiftelsen Hadar, berättar Pettersson. Personalen hade förmodligen uppmärksammat Språkåret och teckenspråket på något sätt men inte alls i samma omfattning. Bakom idén till Poetry Slam på teckenspråk ligger Petterssons eget poesiintresse. Projektdeltagarna sökte efter ett spektakulärt inslag i satsningen och Pettersson kopplade samman de nya poesivideor hon sett bland dövmedierna och den förhållandevis nya företeelsen Poetry Slam som hon då nyligen hade läst om. Alla projektdeltagare trodde inte på idén men de beslöt att prova i alla fall.

På stadsbiblioteket gör man inte så ofta några egna analyser eller kartläggningar av sina målgrupper. Ibland vänder man sig till representanter för målgrupper med frågor vilket Pettersson ger ett konkret exempel på: När hon och hennes kollegor märkte att texttelefonen inte längre utnyttjades så mycket, frågade de representanter för Dövföreningen om det fanns något annat i kommunikationsväg som de kunde införskaffa. (Svaret blev att behovet inte var särskilt stort i och med den nya mobiltelefon-tekniken.)

Sjöbo

Närmiljö

Sjöbo kommun (500 km²) ligger i södra Skåne. Invånarantalet har ökat konstant sedan slutet på 1990-talet. Idag har kommunen cirka 17 400 invånare (35 invånare/km²) varav drygt 7 000 bor i centralorten. Kommunens geografiska läge innebär att många kommuninvånare pendlar dagligen, likaså att många från grannkommunerna passerar genom kommunen.

Näringslivet i kommunen är rikt och differentierat med cirka 1 800 små och medelstora företag varav cirka 800 är jordbruksföretag (Sjöbo kommuns webbplats). Enligt rapport från Svenskt Näringsliv gällande 2003-2004 kom kommunen på första plats när det gäller nyföretagande i Sverige och en nionde placering när det gäller kvinnligt företagande (Wikner, 2005). Arbetslösheten i kommunen är 5 % vilket är lägre än både läns- och riksgenomsnittet (Sjöbos kommuns webbplats). Under 2004 drabbades kommunen av nedläggning av en av centralortens större kvinnodominerade industrier vilket eventuellt kommer att påverka arbetslöshetssiffrorna för kommande år.

Utbildningsnivån i kommunen är låg, endast 20 % av invånarna har eftergymnasial utbildning, vilket ska jämföras med läns- och riksgenomsnittet på 33 % och 32 % respektive. När det gäller utbildningsläget inom kommunen arbetar man idag med projektet *Kunskapsstaden* vilket fysiskt innebär byggandet av ett lärcentrum som ska rymma både högstadieselever, gymnasieelever samt vuxenstudier. När det gäller gymnasieutbildningarna tillhör kommunen idag Sydsånska gymnasieförbundet, vilket bedriver sin största del av utbildningarna i Ystad kommun (Sjöbos kommuns webbplats).

Antalet utrikes födda är cirka 6 % av kommunens befolkning (ibid.). Efter Öresundsbronns öppnande har det i de västra och norra delarna av kommunen skett en påtaglig inflyttning av danska familjer (Lundell, muntligt, 2005-04-01).

Sjöbo kommun ingår tillsammans med Simrishamn-, Skurup-, Tomelilla- och Ystad kommun i SÖSK, Syöstra Skånes Samarbetskommitté. SÖSK är ett internationellt utvecklingssekretariat inom vilka kommunerna samarbetar i olika utvecklings- och EU-sammanhang. En uttalad vision inom Sjöbo kommun är att locka fler invånare till kommunen vilket har som följd att man aktivt arbetar med att marknadsföra kommunen i olika sammanhang och projekt (Sjöbos kommuns webbplats).

Biblioteksverksamheten

Folkbiblioteksverksamheten i Sjöbo kommun består av huvudbibliotek och tre filialer varav två är integrerade skolbibliotek. Organisatoriskt tillhör folkbiblioteket Kultur-, turism- och fritidsförvaltningen. Huvudbiblioteket inryms i ortens Kulturhus tillsammans med turistbyrå och konsthall. Efter utbyggnad och renovering invigdes Kulturhuset i maj 2004.

Antalet årsverken för den totala folkbiblioteksverksamheten i kommunen var 8,6 oersoner varav 4,5 var bibliotekarier (2004). Driftskostnaden var 361 kronor per invånare och utlånen ca 7,6 per invånare (Lundell, statistikuppgifter, 2005-04-01).

Huvudbiblioteket hade öppet i genomsnitt 37 timmar per vecka under 2004 och besökarantalet uppgick till 54 881, vilket motsvarar cirka 200 besökare per dag (ibid.).

Vuxnas lärande

Satsningen på vuxnas lärande är ett samarbete mellan folkbiblioteken inom SÖSK-området som har sitt ursprung i Kulturrådets satsning på nämnda målgrupp. Efter regeringens proposition, 2001/02:1 *Utbildning och universitetsforskning* och 2000/01:72 *Vuxnas lärande och utveckling av vuxenutbildningen* tilldelades Kulturrådet 3 miljoner att fördela inom projektet; Folkbibliotek och vuxnas lärande. SÖSK-bibliotekens mål med satsningen är att ”förbättra lärandemiljön för alla i våra kommuner och bidra till en högre utbildningsnivå och större kompetens, stärka bibliotekets roll som en viktig förutsättning för vuxnas lärande” (Projektplan). Detta ska uppnås genom att man aktivt arbetar med att förbättra personalens möjlighet till att ge service till vuxenstuderande, bli en bättre resurs för nämnda grupp, skapa nätverk med andra aktörer som är av betydelse för de vuxnas lärande samt öka samverkan av resurser mellan SÖSK- biblioteken (ibid.).

Projektet leds av en styrgrupp, bestående av bibliotekscheferna, projektledaren och en representant från Länsbiblioteket Skåne. Inom organisationen finns också en projektgrupp med bibliotekarier som ansvarar för att tankar och idéer konkretiseras och genomförs. Vissa delar i projektet är gemensamma till exempel kompetensutveckling, framtagandet av länksamling och informationsfolder. Dessutom utvecklar varje enskilt bibliotek projektet efter lokala förutsättningar och behov. För Sjöbos del har man inte kommit lika långt med satsningen som övriga kommuner inom SÖSK på grund av ombyggnation och personalbyte (Delrapport år 1; Ricci, muntligt 2005-04-04).

I Sjöbo har man valt att börja grundläggande eftersom biblioteket inte tidigare haft någon kontinuerlig verksamhet för vuxenstuderande. I nuläget riktar sig arbetet med vuxenstuderande därför främst till Komvux- och SFI-elever. Efter ett första informationsmöte med lärarna utarbetades tre olika typer av visningar och vid ett par tillfällen har grupper från Komvux och SFI använt sig av bibliotekets tjänster. I dagsläget arbetar man med att behålla och vidareutveckla den kontakt man har etablerat och väljer därför att vänta med att satsa på ytterligare någon grupp t.ex. distansstuderande (Ricci, muntligt 2005-04-04)

Idag tillhandahåller biblioteket fyra studieplatser med datorer. Vidare finns tankar om att starta tjänsten Boka en bibliotekarie. Tjänsten skulle både vända sig till studerande

och allmänheten i stort då det finns ett allmänt behov av att exempelvis lära sig använda katalogen och dess olika funktioner via nätet. För den som behöver särskilda hjälpmedel för att bedriva sina studier finns det en dator med talsyntes och textförstoring. Kurslitteratur fjärrlånas från Tal och Punktskriftsbiblioteket (TPB) på efterfrågan (Ricci, muntligt 2005-04-04).

Intervjuer och dokument

Vem är målgrupp alla?

Enligt det kulturpolitiska programmet för Sjöbo kommun ska biblioteksverksamheten ”syfta till att nå alla medborgare i kommunen, oavsett bostadsort, yrke, nationalitet, ålder eller hälsotillstånd”. I Kultur-, turism- och fritidsnämndens inriktningsmål (Verksamhetsberättelse 2004) omtalas *målgrupp alla* som alla kommuninvånare. Under intervjuerna med bibliotekschef Ann-Christin Lundell och bibliotekarie Ricci framkom det att: alla är väldigt många, ”från vaggan till graven” och ”alla som vill komma till oss” oavsett kommuntillhörighet. Man anser att det är en konst att vara till för alla, och när ekonomin tryter och prioriteringar är ett måste, blir mångsidighet oerhört viktig enligt Lundell.

Hur förhåller man sig till uppdraget målgrupp alla?

Enligt Kultur-, turism- och fritidsnämndens inriktningsmål ska biblioteket utvecklas till en aktiv mötesplats. I överenskommelsen om politisk samsyn vill man utveckla biblioteket till ett kunskapscentrum för alla.

Det är viktigt att alla känner sig välkomna till biblioteket poängterar Lundell. Det innebär att man måste utforma verksamheten efter en nivå där alla trivs. Lundell betonar också vikten av tillgänglighet i form av ”bra öppettider”. Ett välfungerande bibliotek är navet i samhället.

Enligt bibliotekschef Ann-Christin Lundell ska biblioteket erbjuda alla typer av medier, och basverksamheten innefattar två lika viktiga delar, god litteratur och tillgång till information via bra informationsteknik. ”... det ska finnas och det ska finnas för alla. Både kvinnor och män, unga och gamla och de som har speciella behov”. Litteraturområdet innefattar fack- och skönlitteratur, tidskrifter och tidningar medan det i informationstekniken ryms allt från chatt-möjligheter till databaser och studiedatorer.

Projektgruppen inom SÖSK arbetar med framtagandet av en gemensam länksamling. Den kommer främst att rikta sig till studerande men även allmänheten. Likaså är tanken i Sjöbo med tjänsten Boka en bibliotekarie (på idéstadiet) att denna, som ovan nämnts, ska kunna utnyttjas av både studerande och allmänheten.

Det finns även ett önskemål om gemensam katalog och lånekort inom SÖSK-kommunerna vilket skulle innebära en stor utökning av servicen till allmänheten.

Vilka målgrupper väljs ut och vilka väljs inte ut

Enligt Kultur-, turism- och fritidsnämndens inriktningsmål ska barn och ungdomar prioriteras. Här omnämns även föreningar, studieförbund och skolor som målgrupper

eller samarbetspartners. Det finns en politisk vilja att utveckla samarbetet mellan biblioteken och kommunens skolor. Kultur-, turism- och fritidsförvaltningen ska tillsammans med Familjeförvaltningen utarbeta en kulturplan där bibliotekssamarbetet med skolorna ska ingå.

Invandrare är en grupp man skulle vilja satsa mer på förutom kontakten via SFI. Enligt Ricci finns det tankar på ett samarbete med flyktingsamordnaren på orten för att etablera en så tidig kontakt som möjligt mellan biblioteket och familjerna. En annan grupp som man tycker sig behöva satsa mera på är handikappade, samt att man önskar mer resurser till Daisyskivor. I samarbete med ortens näringslivssekreterare har man nyligen inlett en satsning på företagare i kommunen.

När det gäller prioriteringar respektive bortprioritering av grupper menar Lundell att det kan skifta beroende på hur låntagargruppen förändras över tid och vilket bestånd man har i ett visst ämne. Yngre män är till exempel en grupp man tycker att man når väl genom ett stort bestånd av teknik- och motorlitteratur. Tonåringar däremot är en svår grupp att nå och eventuella insatser har diskuterats men inte blivit av.

Den grupp som har minskat i prioritet under senare år är äldre personer, boende på olika vårdhem i kommunen. Att man från bibliotekets sida medvetet valt att satsa mindre på denna grupp beror dels på att dagens vårdhemsboende är sjukare och svagare än tidigare. Bibliotekspersonalen har även en överenskommelse med vårdpersonalen att de hör av sig om det skulle uppstå något behov utöver det lilla grundbestånd av litteratur och talböcker som finns ute på vårdhemmen. Lundell tror att det är ungefär så för alla folkbibliotek idag, att man satsar på de grupper som vill ha bibliotekets service. För äldre personer som bor i eget hushåll eller de som av någon anledning inte kan ta sig till biblioteket finns tjänsten Boken kommer.

Icke- användare är en stor grupp som är svår att nå då man bland annat inte anser sig ha tillräckliga resurser för någon större marknadsföring. Skälen till varför man inte utnyttjar bibliotekets tjänster tror Lundell främst beror på att man inte vet vad biblioteket har att erbjuda och att man inte har tid att besöka biblioteket av olika anledningar. Under intervjuerna framkommer det att man anser sig vara i behov av användarundersökning både när det gäller målgruppen studerande men också generellt för hela verksamheten.

När det gäller framtida målgrupper omtalas det ökande antalet pensionärer och den befolkningsökning som utvecklingen av Öresundsregionen troligtvis kommer att innebära. Redan idag har ett antal danska familjer bosatt sig i kommunen. På ett av kommunens filialbibliotek bedrivs sagostunder med inriktning på att låta både svenska och danska barn lyssna på sagor och därmed utveckla sina kunskaper i det svenska språket.

Vad ligger bakom idéer till satsningar?

Under intervjuerna framkommer att många idéer kommer från bibliotekspersonalen men också att till exempel politiska direktiv, utbildningar vid studieförbund eller att man allmänt märker att efterfrågan ökar inom ett visst ämne. Biblioteket har ett väl utvecklat samarbete inom förvaltningen och med övriga förvaltningar i kommunen vilket har lett

till en del satsningar, till exempel på företagarservice. Man utbyter också tankar och erfarenheter med de andra biblioteken inom SÖSK-området.

När det gäller satsningen på vuxenstudierande uppstod idéerna i samband med att länsbiblioteket anordnade en tvåårig bibliotekschefsutbildning. Det var då biblioteks nätverket inom SÖSK bildades. Enligt Lundell uppstod diskussionen kring ett samarbete spontant, alla bibliotekscheferna var eniga om att kommunerna hade många gemensamma faktorer och att man kände att man hade svårt att hävda sig mot västra delen av Skåne där det finns en lång tradition inom utbildningssektorn. Att valet föll på just vuxnas lärande var att samtliga bibliotekschefer kände att utbildning är den absolut viktigaste biten i en kommun samtidigt som man belyste problemet ifrån regeringshåll. Även om SÖSK inte hade blivit beviljade medel tror Lundell att någon form av samarbete och satsning på gruppen hade kommit till stånd.

Sammanfattning

Vi har valt att basera vår empiriska undersökning av sex skånska folkbibliotek och sex utvalda satsningar på dokumentstudier och intervjuer. I tidigare kapitel har vi redogjort för resultatet av vår undersökning på ett utförligt sätt. Här följer en kort sammanfattning av avsnitten *Intervjuer och dokument*. Denna sammanfattning är inte heltäckande, men kan tjäna till att friska upp minnet inför analysen, eller till att ge en liten inblick i vad vår undersökning visat.

Dokumentstudierna omfattar två delar, omvärldsanalys och dokument rörande biblioteksverksamheten som helhet och utvald satsning. Dokumenten är av varierande typ och dignitet på grund av variation i tillgänglighet. Omvärldsanalysen för respektive kommun kommer inte att återges här utan vi hänvisar till tidigare kapitel.

För att skapa en djupare inblick i hur de utvalda biblioteken förhåller sig till sitt uppdrag och målgruppsdiskussionen har vi, som tidigare nämnts, genomfört totalt 10 intervjuer. Fyra av dem var med bibliotekschefer och resterande var med för satsningarna ansvariga bibliotekarier.

Målgruppen alla och uppdraget

Definitionen av *målgrupp alla* varierar beroende på källa. När det gäller intervjuerna är resultatet till största del samstämmigt. Alla intervjuade var bestämda i sin åsikt att alla är alla. Det är personer: i alla åldrar, i livets olika skeden, oavsett sysselsättning eller ursprung. I några fall betonades att alla är alla som frivilligt söker sig till biblioteket. Under intervjuerna i Båstad och Lund kom ett geografiskt perspektiv till uttryck, man framhåller att alla ur ett kommunalt perspektiv främst är skattebetalande kommuninvånare. Exempel på ett vidare perspektiv är att man i Lund också omnämner alla i regionen och att man i Sjöbo talar om alla som vill komma till biblioteket oavsett kommuntillhörighet. I Båstad och Höör betonas att även besökare och gäster i kommunen räknas in i gruppen. I Höör arbetar man aktivt för att gästerna, som ofta är vårdtagare av olika slag, ska ta del av bibliotekets service men så är inte fallet i Båstad där man mest vänder sig kommuninvånarna och där gäster ofta är det samma som turister. Alla tillfrågade betonar vikten av att alla som söker sig till biblioteket ska känna sig välkomna.

När det gäller vår studie av tillgänglig dokumentation kommer det geografiska perspektivet tydligt till uttryck. Kommuninvånaren eller kommuninvånarna omnämns i samtliga fall som den grupp verksamheten ska bedrivas för. Man använder också sig av allmänna termer som användaren och besökaren. I dokument gällande Lunds stadsbibliotek omtalas till exempel också alla medborgare och den enskilde individen. För Malmös stadsbiblioteks del, där det också bedrivs länsbiblioteks- och lånecentralsverksamhet omnämns andra bibliotek och människor bosatta i regionen i dokumentationen.

Hur de sex folkbiblioteken låter sitt uppdrag komma till uttryck varierar. Demokratiprincipen och biblioteket som mötesplats återkommer till exempel både i dokument och under intervjuerna i nästan samtliga fall. Däremot ger tre av respondenter

uttryck för begränsningar i uppdraget. I Båstad anser man att resurserna bestämmer nivån vilket innebär ”alla något men inte allt”. Även i Lund talas om betydelsen av ekonomiska begränsningar men man framhåller även kvalitetskriterier som en avgörande faktor. I Malmö däremot betonas begränsningen i form av att man inte kan ta emot samtliga malmöbor och därför tvingas göra vissa prioriteringar.

Under intervjuer i både Lund och Malmö framkom det även att omvärldsbevakning är av stor betydelse när det gäller utvecklandet av god service till användarna. Vikten av gratisprincipen och biblioteket som en öppen och fri plats ditt alla är välkomna betonas också hos flera undersökningsenheter. Folkbiblioteket som mötesplats omtalas i termer av ett nav i samhället och i människors livslånga lärande. Ur denna diskussion gällande förhållandet uppdrag och *målgrupp alla* nämnde också några av respondenterna tillgänglighet som en viktig aspekt. Exempelvis framhölls vikten av den fysiska tillgängligheten, bibliotekets öppettider och information på andra språk. En annan aspekt av biblioteket som mötesplats är att människor av olika slag ska få tillfälle att träffas. I Kristianstad talar man om att biblioteket har blivit en viktig mötesplats för olika åldersgrupper, eftersom vi lever i ett ålderssegregerande samhälle.

På frågan om vad det är man anser att målgruppen alla ska ha rätt att ta del av är också svaren av varierande karaktär och inriktning. I Höör svarade man till exempel god biblioteksservice, vilket i sin tur innebär att till möjligaste mån tillgodose användarnas behov. I Sjöbo blev svaret att biblioteket ska erbjuda alla typer av medier medan man vid Malmö stadsbibliotek svarade bildning. När det gäller vad man på de olika biblioteken anser ingå i folkbibliotekets basutbud eller det som *målgrupp alla* ska få ta del av blev svaren följande:

- det fria ordet
- information
- kultur
- samhällsservice
- omvärldsbevakning
- arbetsplats
- tillgodose individuella intressen och behov
- all biblioteksverksamhet
- god litteratur och tillgänglig information via god informationsteknik

Även när det gäller dokumentstudierna är uppgifterna av varierande typ men som vi presenterat tidigare är demokratiprincipen och biblioteket som mötesplats näst intill genomgående. Hos några undersökningsenheter presenteras i dokumenten mer konkreta exempel på vad biblioteket ska arbeta med än hos övriga. För Höörs del presenteras bland annat läsfrämjande åtgärder, språkutveckling och informationssökning samt aktivt arbete med att utöka de prioriterade målgrupperna samt etablera nya kontakter med samarbetspartners. I Lund ska man bland annat arbeta för fri tillgång till information, läslust och det livslånga lärandet. Även styrdokument för Kristianstad stadsbibliotek stämmer in på tidigare nämnda uppgifter men ska även spegla samhällets mångfald och vara föregångare när det gäller uppsökande och social verksamhet. I Sjöbo ska biblioteket arbeta för att bli ett kunskapscentrum för alla medan man i Båstad ska tillhandahålla en biblioteksverksamhet som främjar demokrati och ger goda förutsättningar för studier på alla nivåer. När det gäller dokumentation för Malmö

stadsbibliotek ska man fokusera och prioritera breda kontaktytor, sätta besökaren i centrum samt arbeta för nätverksuppbyggnad.

Målgrupper -medvetna och omedvetna prioriteringar och bortprioriteringar

Barn är den målgrupp som man på alla våra undersökningsenheter prioriterar högt och som man kommer att fortsätta prioritera. Det som barnen får ta del av är sagostunder, bokutdelning och andra språkstimulerande och läsfrämjande aktiviteter. Viktigt är att barnen får tillfälle att besöka sitt bibliotek: i ett första skede bjuder man in föräldrarna och senare är det förskolor och skolor som är de främsta samarbetspartnerna.

I de flesta dokument som ingår i vår undersökning nämns barn och ungdomar som en grupp och att denna grupp ska prioriteras. I till exempel flera politiska styrdokument på nämndnivå finns detta specificerat, men rent praktiskt på biblioteken verkar det bli mest barn som man riktar sin verksamhet till.

Målgruppen ungdomar är för våra undersökningsenheter något problematiskt. Gruppen är en av de grupper som enligt bibliotekslagen och andra styrdokument ska prioriteras. Genom att en del av målgruppen också tillhör målgruppen studenter kan de utnyttja en del av bibliotekets resurser i studiesyfte. När det gäller andra aspekter än studier kan det vara svårare. Eftersom man på biblioteken inte alltid vet hur man ska tilltala gruppen eller tycker att den är svår att nå, kan det hända att satsningar uteblir trots att man diskuterar sådana.

Studenter är en grupp som utnyttjar bibliotekens resurser mycket och de flesta av respondenterna tror att det kommer att förbli på det viset i framtiden också. I många av dokumenten står det inte uttryckligen att man ska prioritera målgruppen studenter på samma vis som man omnämner till exempel barn, men det anges att en av bibliotekets uppgifter är att vara en resurs för studerande. Exempel på detta är formuleringar som: ge goda förutsättningar för studier på alla nivåer; utveckla rollen i det livslånga lärandet; befrämja lästförmåga, läslust och livslångt lärande; vara ett kunskapscentrum för alla.

Malmö stadsbibliotek prioriterar service till invandrare, 25% av stadens invånare kommer från andra länder än Sverige. I Kristianstad har man visserligen en viss, och nyligen utökad service, till målgruppen invandrare, men respondenten tycker ändå att de skulle kunna göra mer för den, något som man också tycker i Sjöbo.

De grupper som har svårt att ta sig till biblioteken eller som behöver speciella medier är också prioriterade grupper i detta sammanhang. I den verksamhetsberättelse från Båstad som vi tagit del av står förvisso att den uppsökande verksamheten varit otillräcklig men man hoppas att servicen ska förbättras framöver, och i intervjun framkom att man nyligen anställt en socialbibliotekarie på 100 %. De flesta respondenterna framhåller funktionshindrade och äldre som de målgrupper som kommer att vara prioriterade i framtiden förutom barn och studenter. Gruppen äldre eller pensionärer vet man kommer att växa och flera respondenter tror att denna grupp kommer att vilja utnyttja biblioteksverksamheterna.

De målgrupper bibliotekarierna säger sig vara dåliga på att rikta sig till, som man inte

tycker man riktar sig tillräckligt mycket till, eller som man skulle vilja rikta sig mer till är:

Båstad: invandrare
 Höör: tonåringar, invandrare och män i 30-40 års åldern
 Kristianstad: invandrare och kommunala förvaltningar
 Lund: yngre tonåringar och män
 Malmö: Boken kommer-användare
 Sjöbo: invandrare, funktionshindrade och tonåringar

Inte hos någon av våra undersökningsenheter bortprioriterar man medvetet någon målgrupp. Det man gör är att erbjuda ”alla” att ta del av bibliotekens befintliga bestånd och serviceutbud sen kanske man upp-prioriterar någon eller några grupper eller drar ned på takten för somliga. Det handlar hela tiden om att göra val och många gånger handlar det om vilka resurser man har.

I Lund och Malmö ser man över behov och befintlig service för en eller ett par målgrupper i sänder. I Sjöbo svarar man något liknande; prioritering av målgrupper handlar om att anpassa sig till hur låntagargrupper förändras över tid och vilket bestånd man har i ett visst ämne. I Kristianstad är problemet att det adderas delar till verksamheten utan att någon tas bort, vilket är ett problem när resurserna är begränsade. Detta kommer att innebära minskade satsningar på någon eller några målgrupper.

Enligt flera dokument ska biblioteken arbeta för att nå allt fler vilket våra undersökningsenheter gör, men några respondenter uttrycker också tankar i stil med att om man känner till bibliotekets serviceutbud men väljer bort att använda det så är det i sin ordning. I Lund till exempel utnyttjas biblioteken trots allt av väldigt många och man behöver inte ha dåligt samvete för att man inte kan nå alla medborgare och i Malmö anser man att man inte heller behöver ta till överdrivna handlingar för att locka icke-användare till sig.

Påverkansfaktorer vid målgruppsriktade satsningar

Genomgående för samtliga undersökningsenheter är att personalens intresse för ett visst ämne eller målgrupp till stor del påverkar vilka satsningar som genomförs. De ekonomiska resurserna framhålls av vissa av respondenterna som en betydande faktor vid genomförandet av satsningar. Fyra av de totalt sex studerade satsningarna har ansökt och beviljats anslag utifrån men flertalet av undersökningsenheterna tror sig ändå ha genomfört någon satsning på målgruppen om än i begränsad form.

Under intervjuerna framkommer att samarbeta med parter inom och utanför den egna organisationen är viktigt inte bara genom fördelarna man vinner kunskapsmässigt utan också då det gäller ekonomiska aspekter, och ur marknadsföringsperspektiv. När det gäller satsningen Företagsservice vid Lunds stadsbibliotek samarbetar man bland annat med Näringslivskontoret med vilka man delar kostnader för databaser. Avdelningen för särskilda tjänster vid Malmö stadsbibliotek har till exempel ett nära samarbete med stadens dövförening och Sjöbos satsning på vuxnas lärande ingår i ett samarbetsprojekt med fyra andra skånska kommuner. I Kristianstad innebär satsningen ett samarbete mellan olika bibliotek.

När det gäller om hur ökade resurser inom biblioteksverksamheten skulle kunna påverka antalet satsningar och dess inriktning går åsikterna isär. I Kristianstad framhåller man att ökade personalresurser skulle innebära ett ökat antal satsningar medan bibliotekschefen vid Lunds stadsbibliotek framhåller att högre anslag inte skulle ha någon större inverkan på inriktningen av satsningarna. Möjligtvis skulle det med ökade resurser finnas möjlighet att öka personalens medvetenhet kring olika målgrupper och dess olika behov.

Inspiration och idéer till satsningar kommer som ovan nämnts till stor del från personalen själva men också från till exempel studiebesök på andra bibliotek, diskussionsforum, tidskrifter, efter förfrågan från målgrupperna eller deras representanter eller i form av ökad efterfrågan inom ett visst ämnesområde. Merparten av dessa faktorer kan sägas komma från en typ av omvärldsbevakning inom branschen. En annan typ av omvärldsbevakning är att se vilka målgrupper som finns i närmiljön och att biblioteket låter detta påverka valet av satsningar. Exempelvis har invånarna i Sjöbo kommun en låg utbildningsnivå, Kristianstads kommun har antagit en livsmedelsprofil och i Höörs kommun har man en lång tradition av att bedriva olika slags vårdverksamhet, vilket stämmer väl överens med de satsningar vi studerat.

Analys

Vi har utgått ifrån diskussionen om folkbibliotekets uppdrag gentemot *alla* medborgare och vilka grupper av medborgare man erbjuder vad. Finns det vissa målgrupper som prioriteras eller bortprioriteras och varför i så fall? Naturligtvis ska man ta hänsyn till vad som sker i samhället i stort men vi tycker att folkbibliotekets verksamhet bör spegla den närmiljö man verkar i, vilket innebär en god attraktionsförmåga för medborgarna i dess omgivning.

Vårt syfte är att utifrån folkbibliotekets uppdrag att tillgodose alla medborgares behov undersöka hur folkbibliotek förhåller sig till uppdraget och varför de väljer att göra medvetna satsningar på vissa målgrupper. Och vad säger förhållningssätt och val av målgruppsriktade satsningar om hur folkbiblioteket speglar sin närmiljö?

De frågeställningar vi har arbetat utifrån handlar om hur folkbiblioteken definierar *målgrupp alla* och hur man förhåller sig till den utifrån sitt uppdrag. Varför väljer man på folkbiblioteken ut vissa målgrupper och inte andra? Vilka väljs bort eller bortprioriteras? Och är valen medvetna? Och slutligen har vi undersökt vad som ligger bakom idéer till målgruppsriktade satsningar och vilka faktorer som har varit avgörande för att dessa har kommit till stånd.

Målgruppen alla och uppdraget

När det gäller hur folkbiblioteken definierar *målgrupp alla* och hur man förhåller sig till den utifrån sitt uppdrag framkommer det att man vid samtliga undersökningenheter anser att alla är alla. Det är medborgaren, kommuninvånaren, gästerna och individer i alla åldrar. Denna uppfattning har en stark historisk förankring. Historiskt talar man tidigt om demokratitanken, vikten av varje medborgares möjlighet till bildning men också förströelse och upplevelser. I målgruppen innefattas personer i alla åldrar och samhällsklasser. Folkbiblioteket ska vara navet i samhället, en mötesplats som alla ska ha möjlighet att söka sig till eller ges möjlighet att utnyttja dess tjänster och utbud. Under folkbibliotekets framväxt betonades vikten av att arbeta aktivt för att nå största antalet medborgare och att man ska stå till förfogande för alla, individer och organisationer. Sammanfattningsvis kan man säga hela bibliotekets uppdrag bottenar i att vara en institution och en fysisk plats där alla medborgares intresse ska tas tillvara, alla ska få tillgång till information, utbildning och kultur.

I bibliotekslagen omnämns alla medborgare som den målgrupp folkbiblioteket ska rikta sin verksamhet till. Då folkbiblioteken är en kommunal verksamhet är det naturligt att se *målgrupp alla* som kommuninvånarna. I lokala styrdokument är det också

kommuninvånarna man främst omtalar och riktar sin verksamhet till även målgrupper som föreningar och organisationer omnämns.

Enligt våra intervjupersoner sträcker sig *målgrupp alla* till fler än de som är skrivna i kommunen. Detta innebär att man väljer att se *målgrupp alla* ur två perspektiv, dels i ett vidare perspektiv utifrån det nationella uppdraget och dels utifrån ett lokalt perspektiv. I ett par av intervjuerna uttalades det klart, medan det i andra intervjuer mer kunde utronas ur resonemanget om att man är medveten om de två perspektiven. Det nationella perspektivet står då för den mer övergripande synen på vem alla är, det kan då sägas vara till för alla dem som kan och vill ta del av den verksamhet som erbjuds. I det lokala perspektivet förs ett resonemang som visar på att man anser sig bedriva en verksamhet främst utifrån kommuninvånarnas behov men sedan får biblioteket utnyttjas av dem som så önskar. Ett exempel är att i biblioteksplanen för Hörs bibliotek anges kommuninvånarna som målgrupp medan bibliotekschefen även inkluderar gäster i målgruppen och man arbetar med riktade satsningar där målgruppen inkluderar ett stort antal gäster. I Båstad inriktar man sin verksamhet till de året-runt-boende men sommargäster och andra är välkomna att utnyttja det utbud som finns.

Att bedriva en verksamhet för alla framstår i samtliga intervjuer som en självklarhet. Vi uppfattar det som om att det finns en stor medvetenhet och en uttalad strävan efter att bedriva en verksamhet där allas behov tillgodoses även om man erkänner att det inte är så enkelt - eftersom ideal och verklighet är omöjliga att förena med de resurser man tilldelas, vilket även befasts i *Kulturpolitikens inriktning*. På våra undersökningsenheter väljer man att tolka uppdraget utifrån resonemanget att man inte kan ge alla allt. Men genom att erbjuda alla något eller mesta möjliga är uppdraget inte omöjligt att utföra enligt undersökningsenheterna. Med sin basverksamhet anser man sig ge alla tillgång till information, bildning och kultur. Att tillgodose alla medborgares behov behöver inte nödvändigtvis innebära att tillgodose samtliga deras behov.

När det gäller uppdraget på verksamhetsnivå anser en del att folkbibliotekets uppgift är tidlös i den bemärkelsen att folkbiblioteket ska vara en kultur- och informationscentral, men arbetsverktyg och –metoder förändras över tid. Då uppdraget oftast uttrycks i abstrakta termer ges utrymme för olika tolkningar av vad uppdraget och uppgiften är.

I vår undersökning framkommer att det som folkbiblioteket anser vara det som man ska erbjuda alla är: bildning i begreppets allra vidaste betydelse, tillgång till ordet, och god biblioteksservice. Ofta gled resonemanget över på basverksamhet som någon slags beteckning på ett grundutbud som man erbjuder sina användare i form av medier och aktiviteter av olika slag. Genom detta grundutbud har man inte bortprioriterat någon målgrupp utan man har något för alla. I litteraturgenomgången kan man se att det inom folkbiblioteksvärlden finns samma tankar om ett slags grundbestånd. Atlestam till exempel kallar det för basservice och tycker att det ska vara ett slags public service-uppdrag som bör regleras på nationell nivå.

Tvetydigheten i diskussionen gällande *målgrupp alla* gör att folkbibliotekets uppdrag riskerar att ifrågasättas över tid. Respondenterna uttrycker med bestämdhet att man bedriver en verksamhet utifrån målgruppen alla men i nästa andetag säger man att man på varje undersökningsenhet själv väljer till vilken grad man tillgodoser alla medborgares behov. När det gäller de undersökta satsningarna framkommer i flera fall

att dessa till stor del kommit till stånd på grund av personalens intresse för ämnet, vilket kan sägas vara en indirekt begränsning. Situationen blir därmed komplex och i och med en allt för homogen bibliotekskår kan det finnas en risk att folkbibliotekets uppdrag förändras över tid. Vem bestämmer till vilken grad behov ska tillgodoses? En annan fara är det kortsiktiga i att binda satsningar till enstaka bibliotekarier då en satsning kan stå och falla med en eldsjäls närvaro och möjlighet till engagemang.

Målgrupper

Under våra studier av de sex utvalda folkbiblioteken har vi förstått att målgruppen alla innehåller en mängd målgrupper som i sin tur kan delas in i delmålgrupper. Att uppdraget är stort förstår man när man tittar närmare på vilka man ska rikta verksamheten till. Det är inte bara större målgrupper utan den enskilde medborgaren och till exempel andra bibliotek och organisationer. Alla som söker sig till biblioteket har i sin tur olika behov och förväntningar. Folkbiblioteken har som tidigare nämnts en mängd olika roller vilka i sin tur har olika betydelse och grad av användbarhet för användaren. Här bör också nämnas att resursernas omfattning spelar en stor roll, de större biblioteken har en fördel i att kunna rationalisera sin verksamhet i större utsträckning än de mindre.

I dokument och under intervjuer framkommer att man gärna diskuterar termen *målgrupp* alla utifrån olika indelningar till exempel ålder, intresse, behov. Detta gör att diskussionen lätt går över i att gälla olika målgrupper vilket i sin tur kan innebära att tanken att vara till för alla inte blir lika tydlig längre. Följden kan bli att man omedvetet begränsar sig i sin strävan att nå alla för att man koncentrerar sig på befintliga användargrupperna eller de som nämns i styrdokument med mera. I detta sammanhang bör också nämnas att man genom det arbetssätt och målgrupper man väljer indirekt kan komma att utesluta andra målgrupper, något som kom till uttryck i några av intervjuerna.

Enligt bibliotekslagen är prioriterade målgrupper funktionshindrade, invandrare och andra minoriteter, barn och ungdom. I de dokument vi studerat är barn och ungdomar den mest framhållna målgruppen. Det samma framkom i intervjuerna: barn och ungdomar prioriteras precis som vi antagit. Detta antagande redogjorde vi för i avsnittet gällande avgränsningarna, på sidan 5. I vår undersökning har framkommit att denna grupp anses vara självklar att prioritera. Men i något fall uttrycker man en viss tveksamhet till att denna grupp alltid bör prioriteras så högt då behovet på grund av olika anledningar inte är så stort. I de allra flesta fall uttrycks att satsning på barn och ungdomar är av största vikt och man hänvisar till bibliotekslagen. Däremot visar det sig i flera fall att man anser ungdomar vara en svår grupp att nå på grund av att bibliotekarierna inte vet hur de ska tilltala gruppen. Följden blir att det inte genomförs så många satsningar på gruppen och att det då rent praktiskt sett verkar vara mest barn man vänder sig till.

Funktionshindrade är en målgrupp som även den är en prioriterad grupp i dokument i vår undersökning, ibland genom delgrupper. Samtliga respondenter uttrycker också vikten av att se till denna grupp i sin verksamhet. I Malmö och Höör där gruppen

handikappade ingår i de studerade satsningarna kommer en stor medvetenhet till uttryck i form av kunskap och engagemang medan man i andra fall ofta pratar generellt om målgruppen i termer av bibliotekets särskilda tjänster. När det gäller målgrupper som innefattas i särskilda tjänster betonas målgruppen äldre och Boken kommer-låntagare. Ingen av våra undersökningsenheter pekar på att särskilda tjänster fått stå tillbaka för andra aktiviteter eller målgrupper, vilket andra undersökningar visar. Däremot ser våra respondenter ett ökat behov av särskilda tjänster i framtiden då gruppen äldre ökar, vilket man tror kommer att innebära att en större andel av bibliotekets resurser måste tilldelas denna del av verksamheten i framtiden.

När det gäller gruppen invandrare visar vår empiriska studie att något bibliotek anser sig vara medvetna om att man inte gör något särskilt för gruppen förutom att tillhandahålla ett mindre utbud av utländsk litteratur. Man anser sig tycka att det är tillräckligt för tillfället då inte särskilt många invandrare utnyttjar biblioteket och i några fall att gruppen invandrare är en relativt liten grupp i närmiljön. Gruppen tycks också få liten uppmärksamhet i lokala styrdokument utom i Malmö där invandrargruppen utgör en stor andel av medborgarna. Det att prioritera verksamhet för invandrarna är något som ibland kan vara avhängigt om det finns eldsjälar eller någon med personligt intresse för målgruppen inom personalstyrkan. Om så är fallet kan detta visa på att folkbiblioteket inte helt uppfyller sitt uppdrag, om uppdraget tolkas utifrån bibliotekslagens påpekande i paragraf åtta. Där står att folk- och skolbibliotek ska ägna särskild uppmärksamhet åt denna grupp *bland annat* genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i anpassade former. I detta fall borde formuleringen *bland annat* innebära att man har en skyldighet att göra mer för denna grupp än att tillhandahålla böcker och tidningar på deras modersmål. Likaså är frågan om biblioteket kan sägas leva upp till sitt uppdrag att bedriva en verksamhet utifrån alla medborgare och sträva efter att nå nya grupper om man nöjer sig att tillhandahålla litteratur till de invandrargrupper som redan besöker biblioteket.

När det gäller gruppen studerande stämmer vår empiriska undersökning inte helt överens med de källor som vi tar upp i vår litteraturgenomgång. I motsats till Hågård's undersökning tycker inte våra respondenter att övriga satsningar och verksamhet får stå tillbaka för den stora gruppen studerande. Skillnaden mellan litteratur och vår empiri består även i att flera undersökningsenheter omtalar gruppen i sina dokument. Flera av respondenterna uttrycker att gruppen är krävande men att man löser detta genom att försöka hitta tillfredställande lösningar för både låntagare, personal och verksamhet. Intervjuerna visar också på att det finns en stor medvetenhet kring vilken viktig roll folkbiblioteket kan ha och i många fall har för denna grupp.

Enligt Kulturbarometern 2002 är majoriteten av biblioteksbesökarna kvinnor, vilket stämmer överens med att flera av respondenterna anser sig behöva eller har genomfört satsningar på män. Förslagen på hur man ska kunna locka denna grupp varierar från satsningar på motorlitteratur och musik till större projekt med utomstående samarbetspartners. När det gäller denna målgrupp håller vi till viss del med Jonsson (1998a) då han framhåller mediernas betydelse för målgruppen.

Intressant är också att en av våra studerade satsningar riktar sig till målgruppen företagare och att även ytterligare två undersökningsenheter genomför satsningar på denna målgrupp. Enligt Kulturbarometerens mätningar tillhör företagarna den grupp som

har minst antal besökare på folkbibliotek. Vår empiriska undersökning visar på att samhällstrender, utveckling i närmiljön och personalens intresse är avgörande faktorer för att satsningen på denna målgrupp kommit till stånd. Detta är i sin tur också ett bra exempel på att idéer och faktorer till att satsningar kommer till stånd beror på flera orsaker. Vår undersökning visar dock att personalens intresse och kunskap har stor betydelse.

Vikten av eldsjälur eller intresserad personal framkommer både i litteraturen och i vår undersökning. Vår undersökning visar att personalens intresse kan vara avgörande för att målgruppsriktade satsningar kommer till stånd och i litteratur där till exempel Töringe skriver om just detta och Sjöholm delar med sina erfarenheter av att det kan inverka på om satsningarna blir lyckade eller inte. Detta innebär både för- och nackdelar för målgrupperna eller *målgrupp alla*. En nackdel är att om personalstyrkan är alltför homogen i sin sammansättning riskerar biblioteken att bli ”smala” i sitt utbud och ha mindre chans att ha något för alla och som ovan nämnts utesluta en del målgrupper. Detta är något som en av våra respondenter upplever som en reell verklighet, men som den förestående generationsväxlingen inom bibliotekarietjänsten förmodligen kommer att förändra. Fördelen är att bibliotekarierna kanske är eldsjälur och brinner för målgruppen eller satsningen, vilket kan göra att de förutom yrkesmässiga kunskaper har stora ’privata’ ämneskunskaper inom området som kommer målgruppen tillgodo. Kanske gör man extra stora ansträngningar för att tilldelningen av resurserna ska öka, till exempel genom att söka externa medel för personalens vidareutbildning eller för att satsningarna ska kunna genomföras eller förbättras.

När det gäller vilka målgrupper man satsar på förutom ovanstående framkommer under intervjuerna att man från bibliotekets sida satsar på några grupper i taget. Enligt respondenterna bortprioriterar man aldrig någon grupp men däremot kan man ibland välja att satsa mindre på någon grupp. Man säger sig prioritera upp vissa grupper i taget i syfte att höja utbudet och kvalitén på basverksamheten. Frågan är bara om upprioriteringen av basverksamheten sker på bekostnad av andra möjliga satsningar. Att utveckla basverksamheten innebär att man återkommande måste satsa på samma målgrupper vilket i och för sig stämmer överens med att man ska vårda befintliga användare men i folkbibliotekets uppdrag ingår också att arbeta för nå nya användare vilket är resurskrävande. Naturligtvis kan de återkommande satsningarna innebära att det tillkommer nya användare inom de befintliga målgrupperna och att verksamheten utökas på detta sätt.

I bibliotekslagen uttrycks det genom att folkbibliotek ska främja intresset för läsning, information med mera. I de kulturpolitiska målen talas som om att de hinder som finns för deltagande i kulturlivet måste brytas ned och i statliga rapporter och utredningar talas om att nå nya grupper. Granskningen av de dokument som ingår i vår undersökning bekräftar att i bibliotekets uppdrag ingår att vidga användarskaran, formuleringar som ’bibehålla eller öka omfattningen av sina tjänster’, ’sträva efter att ständigt förnya och utöka den uppsökande verksamheten’ och ’aktivt ska arbeta med att nå nya grupper’ förekommer.

Målgruppen icke-användare är inte en enhetlig grupp och därför är det svårt att vända sig till gruppen som helhet. Det enda i det hänseende som man skulle kunna göra för hela gruppen är att öka sin marknadsföring, något som en respondent påpekade saknas

resurser för. Praktiskt sett får man dela upp målgruppen icke-användare i mindre grupper för att kunna hitta lämpliga medel för att få deras uppmärksamhet. Vilka grupper som sedan blir aktuella för riktade satsningar eller aktiviteter kan bero på personalens intressen eller hur pass stora ansträngningar gruppen kräver för ett lyckat resultat. Personalens intressen, både för gruppen i sig och för överensställningen mellan egna intressen och gruppens intressen påverkar, det kan alltså vara motivation av skilda slag men kanske kommer också möjlighet in i bilden. Vi funderar på om det kan vara så att vissa grupper som till exempel ungdomar känns svåra att arbeta med därför att man inte bara måste hitta lockande aktiviteter eller satsningar utan också arbeta med gruppens bild av biblioteket. Något som framkommer i *Att vidga deltagandet i kulturlivet* är till exempel att en orsak till att möjligheterna är begränsade är att normen i gruppen kan fungera som hinder.

Resonemang om icke-användare har under vår undersökning som ovan nämnts gett olika synpunkter. Vi kan hålla med om att alla delar av den målgruppen kanske man inte behöver lägga lika stora resurser på. Det gäller individer som vet vad folkbiblioteket har att erbjuda men inte vill utnyttja dessa tjänster. Dock känner vi att man ibland skulle ha nytta av att fundera över varför man erbjuder vissa grupper endast sitt så kallade basutbud. Är det när både motivationen och möjligheterna för målgruppen behöver förbättras som man låter bli att upp-prioritera vissa målgrupper. Eller ligger orsakerna, som nämnts ovan i personalens fallenhet och intressen?

Vad det gäller personalens fallenhet och intressen ska också tilläggas att resurserna naturligtvis spelar en roll när det gäller kreativitet och möjligheter att genomföra satsningar. Vår undersökning visar att kommunernas årliga bidrag till biblioteksverksamheterna varierar mellan 276 och 548 kronor per invånare (investeringar inte inräknade).

Samhällspegling

Folkbiblioteket utvecklas i samspel med andra institutioner, sina användare och samhällsutvecklingen i övrigt. Vår empiriska undersökning visar att samarbetsförmågan och -viljan är god. För fyra av satsningarna vi har studerat kom initiativet helt eller delvis från en utomstående part. Satsningarna speglar i olika grad närmiljön i val av målgrupp. I Höörs kommun är vårdsektorn mycket stor och biblioteket har en lång tradition av att prioritera målgruppen inom detta område. I Sjöbo kommun är utbildningsnivån låg och inom kommunen satsar man på utbildningsområdet. I Båstad är gruppen äldre större än snittet i länet och riket (dock är satsningen relativt liten). I Kristianstad växte bibliotekets satsning på målgruppen matintresserade väsentligt efter att kommunen hade antagit sin livsmedelsprofil. Satsningarna i Malmö och Lund är inte lika talande för hur biblioteken speglar sin närmiljö eftersom satsningarna som vi har studerat endast utgör en liten del av bibliotekens stora verksamhetsutbud.

Ur ett övergripande perspektiv visar vår undersökning att impulser och idéer till satsningar kommer från olika håll. Vårt undersökningsresultat visar på att det inte är så ofta som användare vänder sig direkt till bibliotekarierna med önskemål. Ibland kommer impulser och idéer till satsningar från samhällstrender och närmiljötrender men främst kommer de från den egna branschen. Till biblioteksbranschen kan i detta

sammanhang räknas till exempel studiebesök på andra bibliotek, bibliotekssamarbete över kommun och landsgränser, bibliotekstidskrifter med mera. Dock ska här inflikas att biblioteksbranschen bevakar omvärlden och samhället, frågan är bara hur bra den lokala närmiljön och samhällsutvecklingen i stort överensstämmer.

Samtliga undersökningsenheter betonar vikten av omvärldsbevakning, att vara lyhörd för användarna, närmiljön och samhället i stort. Exempel på påverkansfaktorer är det ökande antalet pensionärer, exploatering av nya bostadsområden och samhällspolitiska intressen på nationell nivå som utbildningssatsningar. Men i de dokument vi fått ta del av är omvärldsbevakningen mycket liten eller ingen alls. Endast Höörs bibliotek har i dagsläget en biblioteksplan vilken dock inte innehåller någon omvärldsanalys utan helt inriktar sig på biblioteksverksamheten. Förhoppningsvis kommer tillägget i bibliotekslagen gällande utförandet av biblioteksplaner innebära att det strategiska tänkandet som till viss del redan finns att utökas och framför allt att det dokumenteras och samtidigt blir tillgängligt för all personal. I en föränderlig verksamhet är det av stor vikt att skapa en trygghet och ett bra utgångsläge för framtiden.

Att analysera och kartlägga sin användare samt den miljö man verkar i är av största vikt för folkbibliotekens verksamhet enligt mycket av den litteratur vi har läst. Det att de målgrupper och aktiviteter eller satsningar man väljer att prioritera formar den roll och funktion som biblioteket får för sin omgivning framgår också. Detta är något som vi upplever kan vara värt att fundera på för de mindre biblioteken som ingår i vår undersökning. Tar man hänsyn till detta när man gör sina val eller väljer man den enklaste vägen, vilket kan innebära att man håller sig till beprövade grupper och aktiviteter och/eller att man, som en av respondenterna uttryckte det, sparkar in öppna dörrar. I litteraturen framkom att fulländning av biblioteksverksamheten endast uppnås när bibliotekets serviceutbud exakt motsvarar omgivningens behov, intresse och prioriteringar, vilket i sin tur ställer stora krav på biblioteket i form av omvärldsbevakning och engagemang. Detta kan kännas ouppnåeligt men är samtidigt viktigt att ta i beaktande för vidareutveckling och anpassning av befintlig verksamhet.

Enligt resonemanget i *Planning and Role Setting for Public Libraries* ska personalen känna till användarnas behov, vilket är förutsättningen för en tillfredställande verksamhet. Vår undersökning visar att kunskapen om användarnas behov är bristfällig. Inga egna ingående undersökningar av målgruppernas behov och önskemål när det gäller de studerade satsningarna har gjorts. Ibland har man fått information om målgrupperna via någon organisation, talesman eller dylikt. I folkbiblioteken arbetar man i detta avseende antingen efter tidigare erfarenheter, egna eller branschens, eller så provar man sig fram. I diskussionen framkommer också att användarundersökningar av olika slag inte genomförs så speciellt ofta, mycket beroende på ekonomin. Lunds stadsbibliotek har genomfört en brukarundersökning under 2004 (resultat kommer att presenteras under 2005) och en av respondenterna vid Sjöbo bibliotek talar om att det finns ett behov av en användarundersökning men att det inte kommit till stånd än.

Slutsatser

Vad målgruppen alla beträffar tycker vi oss ha funnit, både i vår undersökning och i litteraturen, att man på folkbiblioteken låter den gruppen omfatta en större mängd individer än vad lokala styrdokument omfattar.

Nationella och lokala styrdokument, folkbibliotekets historiska bakgrund, traditioner och trender formar tillsammans ett uppdrag för folkbiblioteken som innebär att tillgodose alla medborgares behov av kultur, information och bildning. Uppdraget är komplext och att tillgodo se allas behov är inte möjligt för ett enskilt folkbibliotek. En målkonflikt finns alltid och därför gör man om uppdraget till att ha något för alla och prioriterar sedan vissa målgrupper, aktiviteter eller satsningar utifrån detta.

Detta att ha något för alla tycks vara det som ibland kallas basutbud eller basverksamhet och består ofta av tillgång till information, mediebestånd, IT-teknik, viss samhällsservice samt kultur. Att folkbiblioteken är en mötesplats dit alla får komma är viktigt och den funktionen i samhället värnar man om. I vår undersökning betonas att alla som kommer till biblioteken är välkomna.

Viss empiri och litteratur tyder på att man på folkbiblioteken är medvetna om att prioritering av vissa grupper kan göra att man indirekt kan komma att bortprioritera andra. I Lund sade till exempel en av respondenterna att man medvetet valt att inte precisera några målgrupper i sina övergripande styrdokument. Och vi tycker oss ana en trend att man i måldokument går ifrån att nämna målgrupper och i stället fokuserar på identiteter och roller för folkbiblioteket.

De målgrupper man väljer att prioritera är ofta de som nämns i bibliotekslagen med undantag för gruppen invandrare och i viss mån ungdomar. Dessa två målgrupper borde ägnas mera uppmärksamhet anser vi. När det gäller gruppen invandrare anser vi också att man från ett par undersökningsenheter tar för lätt på sitt uppdrag i förhållandet till denna grupp.

Att satsa på en viss målgrupp är inte alltid lätt eftersom olika behov och intressen samt kunskapsnivå kan finnas inom gruppen. Denna problematik gör att man kan välja att dela in målgruppen i delmålgrupper och sedan rikta sig till vissa av dem och inte alla. När det gäller att hitta nya målgrupper antingen de hör till de delmålgrupper man tidigare inte riktat sig till eller för biblioteket nya grupper verkar personalens intentioner vara goda men de hindras ofta av bristande resurser och/eller sin egen osäkerhet inför mötet med dessa nya grupper. Här kan ett hinder vara den så kallade basverksamheten, dels därför att man har fullt upp med att utveckla och underhålla denna och dels därför att man då kan nöja sig med att ha en basverksamhet för 'alla' och att erbjuda nya grupper att ta del av denna trots att det från bibliotekets sida skulle kunna finnas något

bättre man skulle kunna erbjuda gruppen. Utvecklandet av basverksamheten kan visserligen innebära att man når nya grupper eller utökar antalet i de man redan når, men vissa av våra respondenters utsagor visar dock på att man ofta prioriterar en målgrupp i taget och det verkar vara de man redan vänder sig till. Det verkar ofta handla om att se över mediebeståndet och liknande åtgärder.

Omvärldsbevakning och planering av verksamheten inför framtiden är viktiga instrument för alla organisationer och biblioteken ägnar sig åt detta i olika grad. Vi hoppas och tror att tillägget i bibliotekslagen kommer att innebära att folkbiblioteken gör omfattande omvärldsanalyser som kommer att leda till vidare utveckling och anpassning av verksamheten. Arbetet kommer förhoppningsvis också att resultera i att bibliotekspersonalen gör nya upptäckter i form av nya målgrupper och behov.

Ett problem när det gäller målgruppsriktade satsningar idag är att personalens eget intresse och engagemang för målgruppen eller ett visst ämnesområde riskerar att påverka i allt för stor grad. Ett bibliotek med en alltför homogen personalstyrka kan riskera att bli allt för smala i sina satsningar och därmed begränsa antal målgrupper och medieutbud. En indirekt begränsning finns också i det kortsiktiga i att binda upp en satsning på en eldsjäl. Naturligtvis finns det också vinster att göra i detta sammanhang, till exempel kan de grupper som ingår i bibliotekspersonalens intresse- och kunskapsfär få ta del av specialkunskaper.

När det gäller hur de målgruppsriktade satsningarna speglar sin närmiljö tycker vi resultatet är tillfredsställande. I Höörs kommun är vårdsektorn mycket stor och biblioteket har en lång tradition av att prioritera målgruppen inom detta område. I Sjöbo kommun är utbildningsnivån låg och inom kommunen satsar man på utbildningsområdet. I Båstad är gruppen äldre större än snittet i länet och riket (dock är satsningen relativt liten). I Kristianstad växte bibliotekets satsning på målgruppen matintresserade väsentligt efter att kommunen hade antagit sin livsmedelsprofil. Satsningarna i Malmö och Lund är inte lika talande för hur biblioteken speglar sin närmiljö eftersom satsningarna som vi har studerat endast utgör en liten del av bibliotekens stora verksamhetsutbud. Men satsningen i Lund naturligtvis inte fel eftersom kommunen har väldigt många småföretagare. Vad det gäller andra satsningar som vi kommit att lägga märke till under vårt uppsatsarbete ska nämnas Malmö stadsbiblioteks satsning på invandrare. Som tidigare nämnts utgör invandrarna en stor andel av befolkningen i bibliotekets närmiljö.

Sammanfattningsvis anser vi att våra undersökningsenheter speglar sin närmiljö till en viss grad. Att spegla sin närmiljö verkar inte vara en klart uttalad strävan utan andra saker spelar in när verksamheten utformas, till exempel personalens intresse, biblioteksbranschens inflytande och samhällstrender i stort. Avslutningsvis menar vi att man på folkbiblioteken inte alltid tänker och planerar utifrån tanken på att spegla sin närmiljö i sin verksamhet, men demokratitanken är i högsta grad levande. Man vill ha något för alla och arbetar för att nå så många som möjligt.

Litteratur och källförteckning

Almqvist, Annci & Wallgren, Petra (2001). *Vår beredskap är god – folkbibliotekets beredskap inför framtiden*. Magisteruppsats vid Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet, 2001:2.

Atlestam, Ingrid (1997). Det rättvisa biblioteket – framtidens folkbibliotek. I: *Bibliotek i Samhälle*, 1997:1, s. 4-7.

Atlestam, Ingrid (1999). Det rättvisa biblioteket – för alla men inte allt. I: *Bibliotek i Samhälle*, 1999:4, s. 9-11.

Att vidga deltagandet i kulturlivet : ett diskussionsunderlag (1990). Stockholm: Statens kulturråd. Rapport från Statens kulturråd, 1990:4.

Bibliotekens särskilda tjänster : kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade (1999). Stockholm: Statens kulturråd, rapport från Statens kulturråd 1999:2.

Bibliotekslagen (1996). SFS 1996:1596. Fr.o.m. 1 januari 2004 finns tillägget 2004:1261 som § 7 a.

Corrall, Shelia (1994). *Strategic planning for library and information services*. London: Aslib.

Eide-Jensen, Inger (1992). Att mäta de omätbara värdena. I: Blomberg, Barbro & Widebäck, Göran (red.) *Biblioteket som serviceföretag : kunden i centrum*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden. Rapport från Forskningsrådsnämnden 92:4, s. 43-53.

Ellingjord Johansson, Kristina (2002). *Kulturskapare eller serviceorgan? ; en studie över folkbibliotekets uppdrag i samhället idag*. Magisteruppsats vid Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet, 2002:12.

Enström, Peter (1995). Folkbibliotek i förändring. Nödvändighet, möjlighet eller bara tillfällighet. I: *Biblioteken, kulturen och den sociala intelligensen : aktuell forskning inom biblioteks- och informationsvetenskapen*. Borås: Valfrid. s. 205-217.

FN:s standardregler (1993).

URL: <http://www.ho.se/start.asp?sida=727> (Verifierad 2005-06-07).

Folkbibliotek i Sverige (1984). Stockholm: Liber. SOU 1984:23.

Folk- och skolbibliotek (1949). Stockholm: Gummessons. SOU 1949:28.

Folkbiblioteksutredningen (1982). *Folkbibliotek i tal och tankar : en faktarapport från Folkbiblioteksutredningen*. Stockholm: Liber.

Forskning för ett bättre liv (2005). Proposition 2004/05:80.

Forslund, John Erik (2004). Boken, biblioteket och läsandet. I: Karlsson, Ingemar (red.). *Tack för lånet!. Om boken, biblioteket och den svenska litteraturens villkor*. Stockholm: Sveriges författarfond; Farsta: Arena.

Ginman, Mariam (1992). Bibliotekens kundanpassning och flexibilitet. I: Blomberg, Barbro & Widebäck, Göran (red.). *Biblioteket som serviceföretag : kunden i centrum*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden. Forskningsrådsnämnden 92:4, s. 77-93.

Greider, Göran (2000). Biblioteket, demokratin och kulturen. I: *Bibliotek – mötesplats i tid och rum : en bok om demokrati*. Lund: Bibliotekstjänst. Biblioteksdebatt 23. s. 90-98.

Halvorsen, Knut (2003). *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.

Hansson, Joacim (1998). *Om folkbibliotekens ideologiska identitet : en diskursstudie*. Borås/Göteborg: VALFRID.

Hjelmkvist, Bengt (1993). *Det starka folkbiblioteket*. Lund: Bibliotekstjänst.

Hågård, Siv (1999). Kan biblioteket verkligen vara till för alla? I: *Bibliotek i Samhälle*, 1999:4, s. 11-12.

Höglund, Lars (1997). Bibliotekets förändringsprocesser – ett forskningstema. I: *Svensk biblioteksforskning*, 1997:1-2, s. 5-27.

Jonsson, Bosse (1998a). *Folkbiblioteket i tiden : lokala beslutsfattares synsätt på folkbibliotek*. Svensk biblioteksforskning 1998:2, s. 13-25.

Jonsson, Bosse (1998b), *Folkbibliotekets tidlöshet : lokala beslutsfattares synsätt på folkbiblioteket uppgift i nio kommuner i relation till centrala synsätt*. Arbetsrapport 1998:3 Centrum för Välfärdsforskning, Mälardalens Högskola. Eskilstuna.

Krag Jacobsen, Jan (2004). *Intervju. Konsten att lyssna*. Lund: Studentlitteratur.

Koldenius, Malin & Södow, Gunnar (2004). Var fasen är basen? I: *Biblioteksbladet* 2004:3, s. 22.

Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Kulturbarometern 2002 (2003), Stockholm: Statens kulturråd. Kulturen i siffror 2003:1.

Kulturpolitik (1997). Proposition 1996/97:3.

- Kulturpolitikens inriktning* (1995). Stockholm: Fritzes. SOU 1995:84.
- Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade* (1993). SFS 1993:387.
- Litteraturen i skolan* (1973). Stockholm: Allmänna förlaget. SOU 1973:1.
- Lundström, Johanna (2004). Tema: integration. I: Biblioteksbladet 2004:4, s. 3-4.
- May, Tim (1997). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- De nationella kulturpolitiska målen* (1996).
URL: <http://www.kulturradet.se/index.php?pid=2056> (Verifierad: 2005-06-13).
- Nilsson, Sven (2003). *Kulturens nya vägar: kultur, kulturpolitik och kulturutveckling i Sverige*. Malmö: Polyvalent.
- Ny kulturpolitik : Del 1 nuläge och förslag* (1972). Stockholm: Utbildningsdepartementet. SOU 1972:60.
- Om skolans inre arbete* (1976). Proposition 1975/76:39.
- Om världen 2003* (2003). Kulturrådets omvärldsanalys. Stockholm.
- Organisation och arbetsmetoder vid kommunala bibliotek : betänkande avgivet av särskilda kommitterade* (1960). Lund: Bibliotekstjänst.
- Planning and Role Setting for Public Libraries : A Manual of Options and Procedures* (1987). McClure med flera. Chicago and London: American Library Association.
- Ristarp, Jan (2000). Fria ord, råd och länkar. I: *Bibliotek – mötesplats i tid och rum : en bok om demokrati*. Lund: Bibliotekstjänst. Biblioteksdebatt 23. s. 100-116.
- Ristarp, Jan & Andersson, Lars G (2001). *Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Sjöholm, Carina (1992). *Hellre lite dum än snobbig: en etnologisk studie av en satsning på arbetsplatsbibliotek*. Lund: Bokbox.
- Skolans arbetsmiljö* (1974). Stockholm: Allmänna förlaget. SOU 1974:53.
- Smedby, Kristina (1998). Hur förändras folkbiblioteken? I: DIK-forum 1998:12, s. 14-15.
- Statens kulturråd (1978). *Regionala biblioteksuppgifter*. Stockholm: Kulturrådet. Rapport från Kulturrådet 1978:1.
- Den statliga kulturpolitiken* (1974). Proposition 1974:28.

Den statliga kulturpolitiken 2 (1975). Proposition 1975:20.

Steinsaphir, Marianne (2004). Skärpning av bibliotekslagen. I *Biblioteksbladet* 2004:1, s. 8-11.

Svensk biblioteks förening, Vad är en biblioteksplan?
URL: <http://www.sab.se/organisation/verksam/index.html> (Verifierad 2005-04-30).

Svenska Kommunförbundet (1983). *Planering under nya villkor : [handlingsberedskap, verksamhetsstyrning, rambudgetering]*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.

Tjugo års kulturpolitik 1974-1994 (1995). Stockholm: Fritzes. SOU 1995:85.

Trost, Jan (1993) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Töringe, Sanna (1995) På spaning efter det mångkulturella biblioteket, I *Biblioteksbladet* 1995:9 s. 276-278.

Unescos folkbiblioteksmanifest 1994. Stockholm: Svenska Unescorådets skriftserie 2/1995.

UNESCO (1949). *Public Library Manifesto 1949*.
URL: <http://www.fundaciongsr.es/documentos/manifiestos/mani49ing.pdf>
(Verifierad 2005-04-29).

En uthållig demokrati : Politik för folkstyrelse på 2000-talet (2000). Stockholm: Fritzes. SOU 2000:1.

Widebäck, Göran (1995). Folkbibliotekets verksamhetslogik. I: *Biblioteken, kulturen och den sociala intelligensen*. Borås: Valfrid s. 162-170.

Yrlid, Rolf (1994). *Litteraturens villkor*. Lund: Studentlitteratur.

Åberg, Åke (1982). Folkbibliotekens historia intill 1960-talet. I: Folkbiblioteksutredningen (1982). *Folkbibliotek i tal och tankar : en faktarapport från Folkbiblioteksutredningen*. Stockholm: Liber, s. 47-85.

Ørom, Anders (1993). Bibliotekariske identiteter, formidlingsarbejde og arbejdsorganisering. I: *Biblioteksarbejde* 39/1993.

Dokument rörande undersökningsenheter och satsningar

Båstad

Akademi Båstads webbplats. URL: <http://www.akademi.bastad.se>.
(Verifierad 2005-05-18).

Budget 2005 och plan 2006-2007, URL: http://www.bastad.se/aktuellt/budget_2005.pdf
(Verifierad 2005-05-16).

Båstads kommuns webbplats: URL: <http://www.bastad.se> (Verifierad 2005-06-07).

Folkbiblioteken 2003 (2004) Stockholm : Statens kulturråd, *Kulturen i siffror 2004:2*.

Malmgren, P. (2005). *Fågel eller fisk – eller informationssökning däremellan? – pedagogik och undervisningsmetodik i samband med användarundervisning och informationssökning på svenska folkbibliotek*. Utvecklingsarbete i bibliotekspedagogik vid Malmö Högskola, Lärarutbildningen. (opublicerat dokument).

SCB, URL: <http://www.ssd.scb.se> Befolkning - Utrikes födda. (Verifierad 2005-05-16).

Årsredovisning 2004, bilaga Kultur- och fritidsnämnden. URL: <http://www.bastad.se> (Verifierad 2005-06-23).

Höör

Bibliotek för alla (Opublicerat dokument).

Biblioteksplan för Höörs kommun (Opublicerat dokument).

Folkbiblioteken 2003 (2004) Stockholm : Statens kulturråd, *Kulturen i siffror 2004:2*.

Höörs kommunens webbplats, URL: <http://www.hoor.se> (Verifierad 2005-06-07).

Kultur i vårderna (Opublicerat dokument).

Nilsson, Susanne (2005). Kärleken till böcker är stor i läsklubb. I *Skånska Dagbladet* 2005-02-24 s. 29.

Utvärdering av verksamhetsavtal 2004. (Opublicerat dokument).

Verksamhetsavtal avseende biblioteket. (Opublicerat dokument).

Kristianstad

Högskolan Kristianstad URL: <http://www.hkr.se> (Verifierad 2005-05-17).

Kristianstads kommuns webbplats: URL: <http://www.kristianstad.se> (Verifierad 2005-05-17).

Kristianstad stadsbiblioteks webbplats:

URL: http://www.kristianstad.se/templates_custom/Page_5148.aspx (Verifierad 2005-05-17).

Kultur- och fritidsnämndens målbeskrivning 2004 (Opublicerat dokument).

Matrummets webbplats:

URL: http://www.kristianstad.se/templates_custom/Page_5243.aspx (Verifierad 2005-05-17).

Projektbeskrivning Matrummet. (Opublicerat dokument).

Lund

Ekonomi och verksamhetsplan 2005-2007 med budget 2005.

URL: http://www.lund.se/upload/Evp_2005.pdf (Verifierad 2005-05-01).

Folkbiblioteken 2003 (2004) Stockholm : Statens kulturråd, Kulturen i siffror 2004:2.

Folkbiblioteken i Lund, webbplats. URL: <http://www.folkbibliotek.lund.se>
(Verifierad 2005-04-28).

Företagsservice och Info Business Öresund. Konferensanteckningar. (Opublicerat dokument).

Info Business Öresund. kursbeskrivning. (Opublicerat dokument).

Lunds kommuns webbplats, <http://www.lund.se> (Verifierad 2005-05-01).

Lunds universitets webbplats: URL: <http://www.lu.se/o.o.i.s/182>
(Verifierad 2005-05-19).

Plan för stadsdelsbiblioteken i Lunds kommun. (Opublicerat dokument).

SCB, URL: <http://www.ssd.scb.se> Befolkning - Utrikes födda. (Verifierad 2005-06-18).

Årsberättelse, 2004. (Opublicerat dokument).

Övergripande mål och mål för verksamheten.

URL: <http://folkbibliotek.lund.se/html/allmant/mal05.pdf> (Verifierad 2005-05-02).

Malmö

”Fantasi och kunskap: Riktlinjer för verksamheten”

URL: <http://www2.malmo.stadsbibliotek.org/nivelo/normal.po?sida=1261>
(Verifierad 2005-05-30).

Fokus och prioriteringar för 2004 och 2005. (Opublicerat dokument).

Folkbiblioteken 2003 (2004) Stockholm : Statens kulturråd, Kulturen i siffror 2004:2.

”Teckenspråk för alla” (Informationsmaterial).

Malmö stads webbplats: URL: <http://www.malmo.se> (Verifierad 2005-05-30).

Vision och huvudmål för kulturen i Malmö (2005).

URL: <http://www.malmo.se/download/18.33aee30d103b8f1591680006677/visionerna.pdf>
(Verifierad 2005-05-30).

Projektbeskrivning ”Teckenspråk för alla”.

URL:http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/awareness/projects/project22_sv.html (Verifierad 2005-05-01).

Stadsbibliotekets webbplats. URL: <http://www2.malmo.stadsbibliotek.org/> (Verifierad 2005-05-30).

Stadsbibliotekets verksamhetsberättelse 2004.

URL:[http://www2.malmo.stadsbibliotek.org/nivelo/normal.po.jsessionid=uZTVBi1bdKaQcDGBHUkynu_o\(wS1M-BtY\)?sida=1061](http://www2.malmo.stadsbibliotek.org/nivelo/normal.po.jsessionid=uZTVBi1bdKaQcDGBHUkynu_o(wS1M-BtY)?sida=1061) (Verifierad 2005-06-07).

Teckenspråkskurs: URL: <http://www.hadar.se/tecken/teckenkurs.htm>
Verifierad 2005-05-05).

Välkommen till Stadsbiblioteket. (Odaterat informationsmaterial).

Sjöbo

Delrapport för projektet Folkbibliotek och vuxnas lärande (2004). (Opublicerat material).

Folkbiblioteken 2003 (2004) Stockholm : Statens kulturråd, *Kulturen i siffror 2004:2*.

Kulturpolitiskt program för Sjöbo kommun. (Opublicerat dokument).

Projektplan för SÖSK-biblioteken.

URL:[http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/wwwpages/25BF50CC62E0D950C1256D980039437C/\\$File/Projektplan.doc](http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/wwwpages/25BF50CC62E0D950C1256D980039437C/$File/Projektplan.doc) (Verifierad 2005-04-22).

Sjöbo biblioteks webbplats: URL: www.sjobo.se/bibliotek.htm
(Verifierad 2005-04-29).

Sjöbo kommunens webbplats: URL: www.sjobo.se (Verifierad. 2005-04-29).

Verksamhetsberättelse 2004 gällande Kultur-, turism- och fritidsnämnden. (Opublicerat dokument).

Wikner, Göran (2005) *Kvinnor sällsynta företagare*, Svenskt Näringsliv.

URL:[http://sn.svensktnaringsliv.se/sn/publi.nsf/Publikationerview/9562CDDE1CCAD5DEC1256FBA00411CEB/\\$File/PUB200503-002.pdf](http://sn.svensktnaringsliv.se/sn/publi.nsf/Publikationerview/9562CDDE1CCAD5DEC1256FBA00411CEB/$File/PUB200503-002.pdf) (Verifierad 2005-04-22).

Överenskommelse om politisk samsyn

URL: <http://www.sjobo.se/Överkommelse%20politisk%20program.pdf>
(Verifierad 2005-04-22).

Intervjuer

Båstad: Per Malmgren (bibliotekarie) 2005-03-22.

Höör: Marianne Törnblad-Anderberg (bibliotekschef) 2005-03-23
Ylva Olin (bibliotekarie) 2005-03-23

Kristianstad: Anna Persson (bibliotekarie) 2005-03-24

Lund: Gunilla Herdenberg (bibliotekschef) 2005-03-31
Birgit Ahlquist (bibliotekarie) 2005-03-31

Malmö: Gunilla Konradsson-Mortin (stadsbibliotekschef) 2005-03-29
Gunilla Pettersson (bibliotekarie) 2005-03-29

Sjöbo: Ann-Christin Lundell (bibliotekschef) 2005-04-04
Maja Ricci (bibliotekarie) 2005-04-04

Intervjuguide

bilaga

Del 1: Frågor till bibliotekschef

Om uppdraget:

1. Enligt bibliotekslagen ska alla kommuner ha folkbibliotek och deras verksamhet ska vända sig till alla medborgare. Hur definierar du alla och hur ser du på detta uppdrag att vända er till alla?
2. Vad anser du vara folkbibliotekens huvudsakliga uppgifter, vad är det man ska erbjuda dessa "alla"?

Om samhällspegling:

3. Hur ser du på folkbibliotekets roll i det lokala samhälle man verkar i?
4. Ser du några förändringar i er närmiljö som i framtiden kommer att påverka biblioteket ur målgruppsperspektiv?

Om målgrupper:

5. Vilken eller vilka målgrupper prioriterar ni i er verksamhet, och varför?
6. Ser du någon problematik med att göra satsningar på vissa grupper?
7. Upplever du det som om någon målgrupp är förbisedd i er verksamhet?
8. Finns det någon målgrupp som ni bortprioriterar?
9. Har det diskuterats målgruppsriktade satsningar som inte blivit av och i så fall vad var det som gjorde att det inte blev av?
10. Har ni gjort någon målgruppsriktad satsning som du tycker föll särskilt väl ut?

Del 2:Frågor till den för satsningen ansvarige bibliotekarien

Om samhällspegling och målgrupp

1. Var kom initiativet till satsningen ifrån?
2. Vilka faktorer var avgörande för att satsningen blev av?
3. Varför valde ni att satsa på denna målgrupp?
4. Hade ni undersökt målgruppens behov före satsningen?
5. Vilket resultat förväntade du dig av satsningen och blev det så?
6. Ledde denna satsnings genomförande till att ni tvingades omprioritera eller avstå något annat?

Om uppdraget:

7. Hur ser du på folkbibliotekets uppdrag att vara ett bibliotek för alla?
8. Vad är det man ska ge "alla"?

I de fall då vi bara intervjuade en person ställdes samtliga frågor till honom eller henne.